

G L A V A III

BORBE U ZIMU 1944/1945. (»VIROVITIČKI MOSTOBRAN«).
ODBRANA NA LEVOJ OBALI DRAVE (»BOLMANSKI
MOSTOBRAN«) I UČEŠĆE BRIGADE U POSLEDNJOJ
OFANZIVI ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE NAŠE ZEMLJE.

ČAĐAVICA

Po prelasku Drave, produžili srno njenom desnom obalom, dosili u Čađavicu i zaposeli položaje na reci Karašici. Smenili smo jednu slavonsku jedinicu koja ih je do tada branila. Zbog velike hladnoće položaj smo držali na smenu. Oni koji su se odmarali, bili su angažovani na političkom i kulturno-prosvetnom radu, vežbanju sa oružjem i sl.

Dvadeset sedmog decembra primljen sam u Partiju...

Za Novu godinu išli smo u jedno srpsko selo, davali smo priedbu. Bili smo lepo dočekani i počašćeni kolačima. Nekako u to vreme imao sam težih ličnih problema. Prvo sam dobio šugu, koje sam se jedva otarasio, kasnije čir, o kojem moram nešto više reći. Borbe vodimo svaki dan. Jeste da su to rovovske borbe, ali svakii dan imamo mrtvih i ranjenih. Uoči Nove godine junački su nam poginuli Sava Nikolić, delegat voda, i Ljuba Radović, puškomitrailjezac. Bili su to moji Šapčami sa kojima sam stupio u Brigadu. Prvi je bio učitelj u Zminjaku, a drugi je bio zemljoradnik iz Krnula kod Šapca.

Na Novu godinu komesar mi je rekao da će poći na šifrantski kurs u Novi Sad, pokazujući mi depešu. Međutim, od toga nije bilo ništa, jer 5. januara neprijatelj probija naš front i to pored obale Drave, tako je Čađavica ostala skoro opkoljena. U Čađavici je došlo do velike panike i neorgandzovanog povlačenja. U toj pometušnji konji u zapregama su padali jedan preko drugog, kola se lomila, točkovi otpadali. Kola su udarala jedna na druga. Stvorila se neviđena gužva konja i kola i skoro zatvorila ulicu. Slika je bila užasna i grozna. U borbama učestvuju sve vrste oružja koje imamo: to-

povi, mitraljezi, minobacači, izuzev tenkova i avijacije koje nismo imali.

Sedmog januara je bio pravoslavni Božić. Borbe neprestano traju i neprijateljski pritisak ne jenjava. Odstupamo korak po korak, ali se ogorčeno bijemo. Imamo i velike gubitke. Stanovništvo se strašno uspainičilo, naročito srpski živalj. Sve se diglo u bežaniju. Prelazili su u Mađarsku jer je тамо bilo oslobođeno. Stariji ljudi, žene, deca, uzimali su najosnovnije stvari, napuštali kuće i bežali preko Drave. Živeli su u slobodi nekoliko meseci, pa su se plašili ustaške odmazde. I bili su u pravu, jer se neprijatelj grozno svestio nevinom stanovništvu koje je sarađivaio sa partizanima.

Put koji vodi ka frontu bio je za)krčen. Njime je bežao goloruki narod, vukli su se ranjenici, municija, kuriri, vojska. Puca se na sve strane. Mi odstupamo i unapred spremamo rezervne rovove. Za kopanje rovova uzimamo i seljake, žene i devojke, oni su slabo obučeni, pocepane obuće, jadni, a hladnoća ti vетар su užasni, januarski. Sneg je počeo da pada, sa njim je došla i vejavica. Radi se danju i noću. Gladni, žedni, hladnoća. Ponekad zaspim stojeći naslonjen na zid ili rov. Odmah sanjam strašne snove: brat mi ranjen. Otac na smrti... Kad se trgnem, ono na javi gore nego u snu. Brat mi je tada poginuo u Ceralijama kod Voćina. Bio je u Drugoj vojvođanskoj brigadi. Ovo sam saznao tek kada smo napustili Slavoniju. Poslednji put smo se sreli 3. januara u Čadavici. Tako je devetnaestogodišnji mladić, omiljeni kurir komandanta bataljona Milisav Ž. Indić zanavek ostao u Slavoniji.

Petnaestog januara sam primio dužnost sekretara SKOJ-a prištapskih jedinica Brigade.

Ovaj težak period doveo me do lošeg zdravstvenog stanja. Napred sam pisao o šugi i čiru. Šugu sam nekako zalečio, ali se opet povratila, jer su bili vrlo pogodni uslovi za njenо širenje. Zatim nađe čir, i to ma krajnje nezgodnom mestu, ispod testisa. Temperatura visoka, ide mi i do 39 stepeni. Okružen sam sa dve bolničarke i doktori su tu. Istina, oni se kolebaju oko dijagnoze. Sumnjaju na tifus, ili šta sve nisu naslućivali. A sve zato što ja nisam smeо da kažem za moј čir. Bio je na nezgodnom mestu, pa sam ga krio. Seljačko dete. Bilo me je sramota... Naporedo nađe i grip. Jedva mi skidoše temperaturu. Ostao sam u bataljonskom sanitetu

nekoliko dana. Sanitet se morao povući u sledeće selo. Posto nisam mogao da hodam, natovarili su me na već pretovarena volovska kola. Stavljen sam na neke pune džakove. U to kroz maglu pripuca mitraljez po nama. Kako nisam mogao hodati, skupim snage i svalim se s kola na zemlju. Tom prilikom mi se provali čir, a meni svane. Vukao sam se još dva dana od saniteta, a zatim sam normalno obavljao sve zadatke.

Devetnaestog januara mraz je bio najjači. Inje je prekri-lo sve. Bilo je tako jako da se jedva skidalо sa odeće. Ostali smo neprekidno u stroju, u rovovima i slabim zaklonima, jer borba nije prestala. Tek 23. januara dobili smo smenu.

Juče je, između ostalih, poginuo i Proka Đilas, komandant bataljona. Kakva je to bila junačina, čovek i drug! Rat je. Gine se na sve strane, mrtvih je svugde oko tebe, ali njega su zaista svi žalili, bez izuzetka.

Pošto smo dobili smenu, povukli smo se na odmor, 5 kilometara od fronta, u selo Bakić. Promene na nama su evidentne. Bedno izgledamo. Ogoleli, prozeblili, puni vašaka. Sve se svalilo na nas. Odmah se preduzelo čišćenje, parenje odeće, ali se nismo mogli ni umiti, a kamoli okupati.

Ipak, 24. januara smo već pravili priredbu. Trebalо je u naše redove i kod stanovništva uneti malo optimizma, jer »na-ša borba zahtijeva — kad se gine da se pjeva«.

Iste noći su odabrani dobrovoljci. Pošli smo u mesto Gornje Bazije. Odavde je trebalо napasti Čađavicu. Tamo smo stigli popodne. Odmorili smo se, a uveče smo pokupili bele čaršave po kućama. Oko jedanaest sati počeli smo privlačenje, tiho, puzeći. Dobro smo se privukli. Međutim, neprijatelj je bio vrlo dobro ukopan i budan. Bacili smo nekoliko bombi, pucali iz automatskog oružja, ali uzalud. Verovatno je neko poginuo od naše vatre, ali i mi smo imali dosta gubitaka. Posle jedan sat povukli smo se i vratili u svoje jedinice. Nosili smo tri teško ranjena i nekoliko lakših. Bilo je i mrtvih. Napad je imao kažu, »demonstrativni karakter«. Trebalо je da »demon-strira« neprijatelju naš moral. Skupo nas je to koštalo. Sutra dan, oko jedan sat popodne, krenuli smo u Bakić где smo nastavili odmor.

Dvadeset devetog januara ujutru oko 8 sati dobili smo naređenje za pokret. Krećemo napred odnosno nazad prema Virovitici. U četiri i trideset stižemo u Staru Gradinu. Hladnoća je i dalje nemoguća. Srce nam se smrzava. Krv se ledi

u žilama. Usput sretamo mnogo vojske koja odlazi na položaje. Tamo gde smo mi bili. Iz Mađarske duva hladan severac. Činti mi se da ovakve zime nije još bilo ovih godina. Užasno je hladno. Ruke, uši, odeća, sve nam se smrzava.

Drugog februara ujutru u 7 sati krenuli smo iz Stare Gradiće za Donje Bazije, udaljene 14 kilometara. Ovde smo se zadržali u rezervi 12. korpusa. Narod je bio prema nama rezervisan. Mnogo je vojske. Odstupamo i ni njima se dobro ne piše. Jer vojska je vojska... Bez obzira na sve to, mi živimo partizanski, vojnički. Održavaju se sastanci, priredbe, sve kao da smo mi i dalje u ofanzivi...

Povlačenje iz Slavonije

Šestog februara neprijatelj kreće u ofanzivu. Probija naše položaje i nadire pravcem Slatina—Virovitica—Barč. Teško je. Najteže što se može videti i doživeti. Borbe su ogorčene. Sa nama se povlaci i neprekidna kolona izbeglica. Žene i deca, stoka, zaprežna vozila. Žima nam je još veći neprijatelj. Slavonskom ravnicom briše mečava. Teški ranjenici se vuku na volovskim i konjskim zapregama. Jauču, ječe, psuju i proklinju... Putevi su zakrčeni. Kolone tapkaju u mestu. U toj gužvi stiže nas jedan džip. Žurilo im se, pa su skrenuli ulevo, da obidi kolonu. Nateteli su na minu. Džip se raspade. Dvojica su u njemu teško ranjena. Kažu da je jedan od ranjenih načelnik Štaba Korpusa. Put je najzad raskrčen. Kolona kreće dalje, ali ne za dugo. Opet nastaje krkljanac. Svi se nerviramo. Svako želi da što pre prođe. Gledaš ove muke, sirotinju, golotinju na ovoj cići, pa ti se srce još više steže. Na pet kilometara od prelaza preko Drave saobraćaj je potpuno zaustavljen. Ne može se ni napred ni nazad. Gužva je potrajala cele noći. Tek ujutru krenulo je malo brže, ali je na mostovima i dalje krkljanac. Neprijatelj sve jače pritiska. Ide sa tenkovima. Izbili su do samog mostobrana. Naši se junački drže, ali mi nemamo tenkove... Na cesti kod prelaza — kao u paklu. Narod s bori da spase goli život. Mi još prelazimo. Tek 9. februara, među poslednjim napustili smo Slavoniju. Neprijatelj je zaposeo sve naše položaje.

U Slavoniji su ostale jedinice Šestog i Desetog korpusa. One su se povukle na Papuk i Bilo-goru. Kasnije, kad smo mi krenuli u ofanzivu, njihov doprinos je bio veliki, jer su neprijatelja uglavnom napadali s leđa.

Ponovo u Baranji

Po prelasku preko Drave smestili smo se u selo Felšesent Martori. Ovde smo se odmarali jedan dan i dve noći. Zatim smo krenuli na dugačak marš kroz južnu Mađarsku, da bismo se ponovo našli u našoj Baranjiji.

Pokret smo započeli 11. februara u 6 sati ujutru. Prolazeći kroz Mađarsku sretali smo silnu vojsku. Ruske i bugarske jedinice ukrstile su svoje puteve sa našom partizanskom vojskom koja se povukla iz Slavonije. Marš je bio dug i težak. Ponekad smo poželeli da pripuca, da malo stanemo i odmorimo noge. Bile su to posledice iscrpljenosti posle teških borbi. Pređah smo dobili u Molovanju. Tu smo zanoćili...

Trinaestog februara vratio sam se u svoj Drugi bataljon za omladinskog rukovodioca.

Osamnaestog februara krenuli smo dalje pravcem: Siget, Teklafalu, Vitez puste, Bagdeš. Ovde smo prenoćili. Sutradan smo nastavili: šelje Čanjaerez, Baranjahidveg, Kemeš, Draševsardehelj, Harkanj, Drtvosobols, Gardiš, Bač, Obnoselbarten. Ovde smo takođe prenoćili i ujutru produžili: Ethazhorget, Šikloš, Kištapolos, da bismo uveče stigli u Berement na prenoćiste. Dvadeset drugog februara prešli smo u Baranjsko Petrovo Selo i Novi Bezdan, gde smo ponovo preuzezeli odbranu Baranje i leve obale Drave.

Prvog marta izašli smo na položaj. Smenuli smo Prvi bataljon. Zaposeli smo levu obalu Drave u dužini oko 4 kilometra.

Nismo to smatrali nekim pravim frontom, jer se neprijatelj nalazio na suprotnoj obali. Međutim, to nam se ubrzalo osvetilo. Jer, to je ipak bio front na kojem se ginulo. Trećeg februara naši artiljeri opale nekoliko granata preko. Nemci odgovore, takođe topovskom vatrom. Imali smo trojicu mrtvih i dva ranjena. Prepucavanja su otpočinjala obično predveče i nastavljava se dugo u noć...

Miloš Indić

SVAKI TREĆI BORAC IZ BAŠAIDA POGINUO JE KAO BORAC PRVE VOJVODANSKE

— Novembra 1944. godine oko 150 omladiinaca iz banatskog sela Bašaida postali su borci Prve vojvodanske udarne

brigade. Za šest meseci koliko nam je ostalo do kraja rata poginulo je 48 mojih drugova, ili svaki treći. Otud nije ni čudo što su borci i celo selo Bašaid takoreći »krvno vezani« za borbeni put Prve vojvodanske brigade.

— Brigadu smo zatekli u Prigrevici i na somborskim sašima — seća se Ivan Šogorov. — Tamo je stigla sa Sremskog fronta radi odmora i popune. U tom trenutku vršeno je i preoružavanje jedinica. Umesto raznog trofejnog, dobili smo novo sovjetsko pešadijsko oružje sa kojim je vršena intenzivna obuka. U obuci d. rukovanju išlo se čak dotle da borci sklope i rasklope oružje vezanih očiju. Dosta vremena poklonjeno je i moralno-političkom vaspitanju i razvijanju zdravih međuljudskih odnosa. U tome su nam dosta pomagali stari borci i posebno starešine, koji su nas primili toplo, ljudski, sa puno takta i razumevanja. Veliku pomoć u saživljavanju sa kolektivom, ratnim uslovima života, u izgradnji čvrste samodiscipline pružali su članovi SKOJ-a i Partije. U jedinicama je bio veoma razvijen i kulturno-prosvetni rad...

U Peću nismo ušli kao okupatori

Po završetku batinske bitke, početkom decembra, krenuli smo preko Dunava u Barnju i dalje u Mađarsku, kroz koju su već prošle sovjetske, a za njima i bugarske trupe. Po prelasku u Mađarsku naš Treći bataljon ostao je od 4. do 18. decembra stacioniran u Peću, omanjem rudarskom gradu na obroncima Meček planine. Smestili smo se u kasarne bivše mađarske fašističke vojske, ali smo iz njih brzo izašli, jer se pronela vest da su minirane. Pokupili smo iz kasarnskih magacina zaplenjenu uniformu, u kojoj smo tada oskudevali, i rasporedili se po privatnim kućama. U početku mađarski narod nije pratio razliku između naše i sovjetske i bugarske vojske. Ljudi su se sklanjali sa ulica, zatvarali vrata i prozore i izbegavali susrete sa nama. Pod uticajem hortijevske propagande, očekivali su represalije i osvetu za počinjene zločine u Bačkoj i Baranji. Korektno i besprkorno držanje naših boraca prema mađarskom stanovništvu brzo je izmenilo taj odnos. U nama više nisu gledali okupatorsku već prijateljsku vojsku. Posebno poverenje i ugled uživale su naše starešine. Naši štabovi bili su prosti opsedani raznim molbama i zahtevima. Mnogi su tražili zaštitu

od postupaka pojedinih sovjetskih vojnika, naročito prema ženskom stanovništvu. Pred naš polazak iz Pečuja veći broj omladinaca Mađara javio se dobrovoljno u naše redove...

Sin poginuo pre nego što je otac stigao kući

Jednomesečna obuka u okolini Somborn i u Pečuju mogla nam je da se brzo uklopimo u tako i veliki borbeni kolektiv koji se zove brigada. To nam je omogućilo da u nastupajuće teške frontalne borbe u Podravini i na tzv. Virovitičkom mostobranu uđemo sa osnovnim vojničkim predznanjima. Za nas, mladiće sa 19, 20 godina, koji dотле nismo čestito ni puške videli, prvi dani u rovovima oko Čađavice predstavljali su drastičnu školu rata u kojoj se svaka nesmotrenost plaćala sopstvenom krvlju i životom. Najveći ceh platili smo zbog nedovoljnog poštovanja maskirne discipline i slabog ukopavanja. Doduše, i uslovi ratovanja u ovoj nepreglednoj zasneženoj ravnici bili su više nego teški. Veoma oštra zima, sneg belac, dubok i do pola metra, zemlja tvrda i zaledena morala se kopati krampovima, a njih i ašova tek poneki u celoj četi. Zato smo jedva čekali naređenje za juriše, koji su se obično završavali neuspešno i velikim sopstvenim gubicima. Jer, neprijatelj nas je čekao u utvrđenim kućama i bunkerima a mi smo napadali preko glatkih snežnih površina gde na puškomet nije bilo ni jednog zaklona, ni jednog žbunića ili zemljišnog ulegnuća, kanala, izbočine. Naša raznobojna, oskudna, paorska odeća, bez zaštitnih zimskih ogrtića, prosto je fiksirala neprijateljske nišane, baš (kao crno obojene pokretne mete na vojnim poligonima. Otud nije ni čudo što su se moji mladi Bašaidani prosto ospitali i ostajali zauvek na toj nepreglednoj bejoj ravnici. Od ukupno 154 poginula iz naše brigade u tim januarskim jurišima oko Čađavice, pala su 32 borca iz Bašaida. Za tri dana poginula su zaredom tri brata Mikalački. Prvo je pao Despot, pa Milan i na kraju i Aleksa...

U mojoj neposrednoj blizini poginuo je i moj najbolji drug i komšija Paja Babin. Već u prvim borbama na Virovitičkom mostobranu ispoljio je veliku hrabrost i srčanost u borbi. Postao je jedan od najboljih puškomitraljezaca u bataljonu. Rukovodioci su ga hvalili a komandant Raša je i posebno brinuo o njemu, o njegovoj odeći i obući. Ponosili smo

se svi njime i isticali ga za primer na skojevskim sastancima. Poginuo je u jurišu sa svojim puškom i trijezom u rukama. Izdahnuo mi je na rukama... Samo nekoliko dana pre njegove pogibije došao mu je otac u posetu. Imao je samo njega. Bio mu je sin jedinac, dika i ponos celog sela. Pre nego što se vratio kući, u selo je stigla depeša o pogibiji njegovog sina Paje...

Ivan Šogorov¹

RAŠA ČESTITA USTAŠAMA BOŽIĆ

Zima krajem 1944. godine je baš dobro pritegla. Sneg do pojasa prekrio je ravna podravska polja. Po mjernu se uhvatila ledena pokorica koja gotovo da je onemogućavala svako kretanje. U toku noći mraz je još više stegao pa je oko Čađavice, gde se tih dana branila naša Prva vojvođanska brigada, drveće u šumi počelo pucati. Sve živo se pozavlačilo pred ovom nesnosnom hladnoćom. Miruju i naši i neprijateljski položaji. Nikome se ne izlazi iz zavejanih utvrđenja i rovova.

— Drugovi, pa danas je katolički Božić! — traže nas iznenada glas Dimitrija Lazareva Raše, komandanta našeg bataljona, sa čijim su štabom, tu u Čađavici, u istoj zgradji bili smešteni i delovi naše Omladinske čete kao njegovo neposredno obezbedenje.

— Trebalo bi ustašama čestitati praznik! Ne bi imalo smisla da ga bez pucnjave provedu! — nastavi dalje uvek za šalu raspoloženi Raša i upita ko će sa njim u dobrovoljce...

Iako smo znali šta nas napolju očekuje i kakva bi to Rašina čestitka ustašama trebalo da usledi, prijavilo se nas 6—7 omladimaca. Više nije ni tražio. Podelio nam je svima po nekoliko ručnih bombi, proverio ispravnost našeg naoružanja i poveo u noć prema najbližem ustaškom utvrđenju. Bila je to neka poveća građevina zavejana snegom iz koje su kroz uske otvore na zazidanim prozorima štrčale cevi neprijateljskih mitraljeza, a iz jedva vidljivog dimnjaka kuljaо gust čađav dim kao jedini dokaz života u ovoj ledenoj pustinji.

Dugo nam je trebalo da se po staklastoj snežno-ledenoj površini sa od hladnoće okoštalim prstima, ušima i obrazima

¹ Ivan Šogorov, rođ. 1925. g. u Bašaidu, bio je zamenik komesara čete u 1. vojvođanskoj brigadi.

privučemo ustaškom utvrđenju. Tek sa prvim eksplozijama naših ručnih bombi i rafalima naših automata osetili smo kako hladnoća popušta a promrzli delovi tela počinju da trnu i žare od iznenadnog nadolaska krvnog pritiska.

— Pa Hristos se rodi, ustaška bratijo! — podviknuo im Raša između eksplozija. — Došlo smo da vam čestitamo Božić i priredimo malo vatrometa.

— I mi ćemo vama uskoro doneti badnjak! Jeb'o vas balavi Raša! .. Njega ćemo prvo nataći na ražaj kad ga uhvatimo! — odgovorili su nam razjarene ustaše i otvorili besomučnu vatru iz utvrđenja.

— Uh, testo vam ječmeno! Izadite iz tih vaših zlikovačkih brloga. Ako niste kukavice! Evo! Raša Vam je došao sam na noge! ..

Ustaše su posle toga naglo začutale. Počeli su preciznije da gađaju. Od jednog njihovog rafala stradao je i omladinac Slavko Petrović iz Krčedina...

U borbama za oslobođenje Našica, nekoliko meseci kasnije, neprijatelju umalo nije pošlo za rukom da uhvati živo Rašu. U teškim uličnim borbama jedan Nemac je iznenada iskočio pred Rašu sa uperenim i repetiranim automatom u rukama. Na njegovu nesreću, metak mu se tom prilikom zaglavio u cevi. Raši je to bilo dovoljno. Već u sledećem trenutku skočio je na zbumjenog Nemica i likvidirao ga.

Todor Pantelić Toša, Vulkan²

BRICIN PREDOSEĆAJ

Ovaj naslov dajem jednom mome tužnom sećanju a viđeće se i zašto. Naime, imali smo jednoga druga u četi koga smo zvali Brica jer nas je zaista brijao i šišao. Ja mu nisam znao pravo ime, a znao sam da je bio iz Srema i da je bio stari borac, hrabar, srdačan i nadasve da nas je stručno brijao i šišao. Verovatno je i bio berberin. I sada pamtim njegov lik i ponašanje, ali mi se najviše urezalo u sećanje njegovo predosećanje da će poginuti, i to baš od bacača.

² Todor Pantelić Toša, rođen je 1938. godine u Irigu.

Početkom 1945. godine nalazili smo se u Podravini u selu Čađavici. Bili smo smešteni na kraj sela u pravcu Donjeg Miholjca u putarskoj kući pored druma. Vreme je bilo prohladno, zimsko ali bez padavina. Između nas i Donjeg Miholjca, a nedaleko od nas, nalazila se visolika i gusta šuma. Naši obaveštajci su doznali da u Donjem Miholjcu ima nekoliko stotina ustaša, ali se nije pouzdano znalo da li ih ima i u navedenoj šumi.

To je bio i razlog da se jednog dana zatraže dobrovoljci za proveru pomenute šume. Među desetak dobrovoljaca našli smo se i ja i Brica. Rešeno je da se toga dana predveče krene prema šumi u izviđanje. I dok smo se dogovarali kako će moći izvesti akciju, primetio sam Bricu kako čući leđima naslonjen na zid a rukama na automat. Bio je bled, zamišljen, brižan, skoro preplašen. Da bih ga malo ohrabrio i razveselio, prišao sam sa pitanjem: »Šta si se skočanjuo?«. On mi je odgovorio ponavlјajući više puta: »Strah me bacača, strah me bacača! Poginuću od bacača! Poginuću od bacača!«.

Tako smo i krenuli prema šumi, kanalom pored druma, u koloni i na rastojanju. Nismo odmakli ni nekoliko stotina metara kad smo zasuti granatama minobacača i rafalima automata. Polegli smo u kanal i kada se pucnjava stišala, počeli smo se izvlačiti. Nas nekoliko je bilo ranjeno. Ja sam ranjen svetlećim metkom u levu butinu. I sada se sećam kako je zrno zasvetlelo a da nisam ni znao da se radi o svetlećem metku.

Kada smo poodmakli u izvlačenju, primetili smo da među nama nema Brice. Nekoliko drugova je krnulo nazad da vide šta je sa njim. Nađen je mrtav. Granata bacača ga je pogodila direktno u glavu. Izvukli smo ga i sahranili pokraj putarske kuće ispod visokih jablanova.

Dr Mirko Milošević

TRČEĆIM KORAKOM!

Tek što je svanulo, zadihano upada bataljonski kurir, nepravilno pozdravlja: »Druže komandire, naređenje je što

³ Mirko Milošević bio je politički delegat voda u 3. bataljonu 1. vojvodanske brigade.

hitniji pokret«. Drugovi skočiše oružju. Odmah nam sinu u glavi: sigurno je neprijatelj uz pomoć tenkova probio naše položaje! Komanda pada: trčećim korakom napred! Neprijatelj prodire, šaptao je svaki borac. Oči su nam sevale, a pogled uprt prema selu Čađavici. Nije bilo potrebe da se više: Napred! Napred! Svi su svesni da od njih zavisi ishod bitke, zavisi položaj naših drugova na levom krilu.

Komandant Dimitrije Lazarov više: »Drugovi, moramo ih zaustaviti po svaku cenu!«.

Na levoj strani puta vidi se selo Vranješevci.

U njegovim prvim kućama nalaze se fašisti. Meci fijuču, bacači bljuju svoju vatru, naši guraju napred. Zaustaviti neprijatelja glavni je cilj. Neprijatelj nas je primetio i otvara vatru po koloni. Razvijamo se u strelce i jurimo napred. Jedan drug je ranjen. Bolničarke ga iznose. On se grči, ali više: »Čekajte, fašisti, vratiću se ja opet!«

Drugovi, umorni od trčanja, teško se kreću po snegu, jedva vade noge dofk ne nađu staze. Već smo na kraju sela. Fašisti čute. Odjednom zakliktaše mitraljezi, zapevaše pikavci. Neprijatelj pokušava da se prebacuje, ali ga naši automati zaustavljuju. Njihovi divlji napadi ličili su na davljenika koji se za slamku hvata da bi se spasao.

Oko nas samo pisti. Čvršće stežem svoj pikavac. Okidam nekoliko smrtonosnih metaka po jurišajućem neprijatelju.

Bacač riknu! Bacismo se na zemlju. Trenutna mrtva tišina. »Frrr. Bum!« — odjeknu eksplozija bacača. Dižemo glave iz snega. Otvaramo oči. Tresemo sneg. Dobro je. Niko nije ranjen. Brzo se prebacujemo. Nekoliko fašista u belim čaršavima, opljačkanim od našeg naroda, beže. Trčimo za njima. Odjednom vika na desnom krilu, u Prvom bataljonu: »Tenkovi!« Svi trčimo prema Trećem bataljonu. Fašisti se pribiraju. Njihova vatra postaje jača. Mi im odgovaramo. Stišava se. Komandant nareduje: »Treća četa, na levo krug!« Povlačimo se u koloni. Zauzimamo kanal ispred sela Noskovci. Naši povtivkolci dejstvuju. Tenkovi su zaustavljeni. Eno i naši mitralješci koji su držali odstupnicu vraćaju se. Poslednji Jano Čuha, mokar od znoja i snega, ispalio je poslednje metke iz svoga doboša: ali neprijatelj je zaustavljen.

Borci zadihani zauzimaju položaj. Naši bacači tuku. Treći bataljon i cela naša brigada izvršili su svoj zadatka.

Borci, iako umorni, lako pevuše pesmu: »Oj ta narodna vojska seje svud fašizmu smrt. U boj, u boj, u boj...«

Veče se polako spušta. Vetar tiho pirka. Po koja pahuljica snega pada na naše bunkere, a noć se lagano supšta na otvoreno snežno polje. Po koja raketa zapara nebom i otkriva cevi naših mitraljeza i protivtenkovskih pušaka koje stoje spremno da svakog trenutka ospu vatru na neprijatelja.

T. M. III-bat.⁴

ODBILI SMO TENKOVSKU KOLONU

Četvrti bataljon Prve brigade drži položaj već više od dvadeset dana u selu Martincima. On snažno odoleva napadima neprijatelja, koji teži da se probije kroz njegove redove. Ali u krvavim kontrajurišima skupo plaća neprijatelj svoje namere. Svesni su naši borci da je došao čas odmazde za zločine koje je tiranska ruka činila u našoj zemlji. Ne pomažu im ni naleti njihovih tenkova. Duh naroda istkan nitima bezgranične mržnje prema okupatoru jači je od gomile toga gvozda, ikoju teraju malaksali ljudi. Ima Tito div-junaka, ima on heroje, koji svojom odvažnošću i hrabrošću prkose tim mrtvim olupinama.

Bio je to lepi sunčani decembarski dan. Beli snežni ogrtač zastirao je zemlju. Borci Četvrtog bataljona stajali su čvrsto držeći u svojim rukama automate, budno osmatrajući — tamo daleko, gde je kužio dah krvavoga fašizma.

— Druže komandiru! Tamo iza onih jabalnova, uporedo sa onim kućama, kreće se neprijateljska kolona — javljaо je isturen i izviđač iz 2. čete. Na ove reči protivtenkovac Aleksandar Čirić steže čvršće svoju protivtenkovsku pušku. Mitraljezac Franja Krešjan zagleda se gordo u svoj puškomitraljez, dok je »šardžija« Jova Cundra mirno gladio sjajne redenike na svom šarcu.

— Neka ih, neka nam dođu bliže, kao i juče — doviknuo je neko s levog krila.

⁴ Članak iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 4/45. Članak je verovatno napisao Mića Timotić, koji je tada bio omladinski rukovodilac bataljona.

U srcima mlađih boraca gorda je želja za osvetom. Duh borbenosti sijao je na njihovim licima, zračio je iz njihovih očiju, u kojima se ogledala njihova duša — narodna duša — koja je slobodu i osvetu tražila.

— Osmatrači na svoja mesta — viknu komandir 1. čete.

Neprijatelja je sad već svako mogao videti. U dva streljačka stroja prebacivali su se sve bliže. Prvi neprijateljski kuršumi počeli su već da fijuču iznad naših glava.

— Hoćemo i mi paliti? — dovikivali su neki.

— Ne još — odgovorio je komandir.

S desnog krila tamo na cesti čulo se kloparanje tenkova. Neprijatelj je prilazio sve bliže. Počeše i naši tući. Prvo s levog krila čuli su se naši puškomitrailjezi i »šarac«. Nastaje borba... Neprijatelj nam se bio već blizu privukao. Zrna kuršuma fi-jukala su vazduhom, dok su bacači rili zemlju. Njihovi tenkovi zujali su sve jače. Imali su za zadatak da nas tuku s boka, štiteći tako njihove streljačke strojeve.

Protivtenkovac Đurić uzimao ih na nišan. Stavljanjući svoju dugačku cev protivtenkovke na jednu ogradu, pucao je iz svoje puške dok su kuršumi neprijateljski otkrivali tarabu ograde. Ispalio je sedam metaka. Tenkovi stadoše. Jedan okreće na levo krug. Druga dva ostadoše nepomični. Borba je uzmala sve više maha. Neprijatelj je već bio blizu. Jedni već iskaču iz rovova spremni za juriš.

— Na juriš! — naredi zamenik komandanta. Sa hitrinom i odvažnošću krenuše naši napred.

— Ura! Ura! Drži ga živog! — prolamalo se poljima.

Mitraljezac Čeda jurio je sa svojim mitraljezom ispred svih ostalih. Sa neustrašivošću narodnoga borca leteo je on prema neprijatelju, ne osvrćući se na zrna koja su se zabadala u zemlju pokraj njega.

Napregnutost borbe dostiže kulminaciju u pretposlednjem minuti, pre nego što je neprijatelj okrenuo leđa. Gonili smo ih jer osveta je naša jaka i velika kao nabujala planinska reka.

Proterali smo ih! U koloni po jedan vraćali su se naši drugovi. Imali smo tri ranjenika, među njima bio je i mitraljezac Čeda Nastić. Drugarice su ih previjale. Pitao sam ih kako im je, da li su teško ranjeni. »Prebolećemo brzo!« — odgovarali su. — »Nije mi žao, natukao ih sam se kao pasa« — govorio je Čeda.

Sunce je tonulo ka zapadu. Crveni plamenovi neba blještali su po belom snežnom pokrivaču. Posmatrao sam krvavo bojište. Iznad njega su se pojavila jata crnih gavranova. Tražila su svoj plen.

Iz sobe gde su ranjenici previjani dopirali su zvuči jedne pesme. Napregnuh pažnju da bolje čujem.

Prepoznao sam Čedin glas. U ušima mi je dugo odzvanjao refren:

»Naša borba zahtijeva
kad se gine da se pjeva «

*Cvetko Marković Crnja*⁵

NAPRED! NA JURIŠ!

To su bile poslednje reči hrabrog junaka čete kada je primetio neprijatelja u neposrednoj blizini njegovog streljačkog stroja. Srčani i snažni glasovi odjekivali su slavonskim šumama. Prodor neprijatelja mora se zaustaviti po cenu života, bila je naredba viših rukovodilaca. Sa snažnim duhom i snažnim srcem, spremni da žrtvuju svoj život za slobodu naroda, išli su borci Prvog bataljona napred.

Neprijatelj se mora zaustaviti po cenu života, bila je misao svakog pojedinog borca, znajući kakva bi nedela i zločine izvršili neprijateljski zlikovci nad nevinim stanovništvom kada bi upali u selo. Te misli brujale su i u glavi mladoga junaka, koji ne plašeći se neprijateljskoga zrna niti granata, brzim koracima grabi lla čelu svoje čete. Stegnutih vilica i sa osmehom na usnama redala su se naređenja hrabrog Ljube. Njegova četa sejala je smrtonosnu vatru. Neprijatelj koji se zadržao u prvim kućama ispred nas imao je nadmoćnije položaje i trpeći velike žrtve davao je otpor sve dok mu nisu stigla pojačanja.

Naređenje je došlo iz Štaba Bataljona da se povučemo nazad na položaje, gde bi se situacija izmenila na štetu neprijatelja. To smo i uradili, ali bez hrabrog Ljube, zamenika ko-

⁵ Iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 4/1945. god.

mandira naše čete, koga su u junačke grudi pogodili neprijateljski meci. Ostao je na bojnom polju, dao je svoj mladi život i primer svojim drugovima.

Janković

BORBA KOD MARTINACA

Dok polako svijeće, sneg škripi pod nogama od jakog mraza. Svaki borac stoji pred svojim bunkerom i živo posmatra pred sebe. Dolazi polako dan, kada svaki borac željno očekuje neprijatelja. Oko tri sata po podne pojavljuju se neprijateljski tenkovi i borna kola, koji hoće da probiju naše položaje. Nastaje jaka artiljerijska i bacačka vatrica, koja onemogućava neprijatelju da prodre u naše položaje. U toj vatri uništena su dvoja borna kola i jedan tenk. Nailazi neprijateljski streljački stroj koji je kamufliran u bele mantile da bi iznenadio naše borce.

Ali naši borci ne daju se prevariti i iznenaditi. Puštaju neprijateljske bande blizu našeg položaja, osipaju paklenu mitraljesku vatru, koja nemilosrdno kosi neprijatelja. Iznenaden neprijatelj je počeo da se povlači. Neprijatelj je imao veliki broj mrtvih i ranjenih. U toj borbi pokazali su se kao odlični mitraljesci drug Janko Čuka, koji je svojim mitraljezom uništio 10 fašista i nekoliko ranio; i mitraljezac Stanko Džajski, koji je ubio 5 fašista i nekoliko ranio.

Posle ove borbe drugovi su i dalje sa zadovoljstvom nastavili svoje dežuranje pred svojim bunkerima. I dalje su očekivali neprijatelja da se pojavi.

Vasa Uvalin¹

⁶ Iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 4/45. Radi se verovatno o Ljubomiru Đorđeviću Ljubi, rođ. 1922. u Vojki, koji je poginuo kao zamenik komandira čete u 1. bataljonu 1. brigade 16. I 1945. kod S. Viranješevci.

⁷ Vasa Uvalin, rođ. 1920. u Bočaru, politički delegat voda u 3. bataljonu, poginuo je 6. III 1945. na Žido pustari, članak je objavljen u listu *Bombaš*, br. 4/45.

MOJ PRVI SUSRET SA NEPRIJATELJEM

Već nekoliko dana se naša četa nalazila na položaju, a nikakvih događaja nije bilo. Premda se neprijatelj nije pojavljivao, ipak se dužnost vršila vrlo budno i oprezno. Patrole za vezu su odlazile i dolazile, ali nigde stanje nije bilo »bez promene«.

Jednog studenog zimskog jutra naredi komandir da četa bude u 5 časova potpuno sremna, jer imamo da izvršimo jedan mali zadatak. Kroz tiho praskozorje čuje se kukurek, što nagoveštava skori dolazak dana. Za tili čas četa je bila spremna za polazak. Međutim, komandir naredi da samo nešto više od voda pode sa njim, a ostatak da se zadrži na položaju. Zatim nam je komandir govorio o zadatku koji nam je postavljen. Pažljivo smo saslušali komandirove reči, a posle toga u koloni po jedan krenuli na izvršenje. Kretali smo se u najvećoj tišini u pravcu zelezničke stanice sela M.

Po dolasku na određeni cilj, zauzeli smo položaje i sa nestrpljenjem čekali neprijatelja.

Počeli smo već da gubimo nadu, jer je izgledalo da neprijatelj neće ni doći. Stigao je već jedan vod Druge brigade da nas smeni i mi počesmo da se spremamo za povratak na naše položaje. U trenutku kada smo hteli već da podemo, začu se jedan glas: »Evo ustaša!« Komandir nam izda komandu:

— Svaki na svoje mesto i vatru otvoriti tek na moju komandu pali.

Neprijatelj je u streljačkom stroju sasvim bezbrižno išao prema nama, ne znajući šta mu mi spremamo. Pustili smo ga sasvim blizu i komandir komandova: »Pali!« Iz svega našeg automatskog oružja osu se paklena vatra na ustaške gadove. Kod neprijatelja je nastala panika. Neprijatelj se dao u panicno bekstvo, noseći sa sobom svoje ranjene i mrtve, ali ih je morao usput bacati da bi spasao živote živih, umakavši u jedan obližnji šumarak.

Naša radoš je bila ogromna što smo mi izvršili postavljeni zadatak i naneli neprijatelju tako velike gubitke. Zadovoljni i raspoloženi vratismo se na naše polazne položaje.

L. K. I. četa 2. bat.¹

⁸ Objavljeno u bat. listu 2. bataljona 1. VUB Osvit, br. 2/45. Nisu identifikovani inicijali autora.

SVETLOSTI I SENKE

Negde u prvoj dekadi januara poslednje ratne godine, kada je Virovitičkom mostobranu zapretila opasnost i sa juga, slušaocima u Slavonskoj Požegi je naređeno da svako ide u svoju brigadu. Pošli smo na sever preko s. Velika, Papuka i Bilo-gore u pravcu Podravine. Sneg je prekrio puiteljke i staze i teško je bilo kretati se bez karte i busole. Bilo nas je trojica iz naše brigade. Njih dvojica ostali su u pozadinskim — teritorijalnim jedinicama u Slatinskom Drenovcu, a ja sam produžio sam.

Susret sa Prvom vojvođanskom brigadom bio je krajem januara negde na glavnom putu Podravska Slatina—Virovatica. Silazeći sa obronaka Bilo-gore od Slatinskog Drenovca upravo sam naišao na kolonu nepoznate vojske. Nemačku, ustašku, kozačku, domobransku i druge neprijateljske uniforme dobro sam upamatio, ali je ova bila meni nepoznata. Zastao sam i neko vreme posmatrao kolonu koja je promicala. Naoružanje — šmajseri i puškomitrailjezi sa nekim dobošima kao tanjirima, minobacači sa debelim a topovi sa dugim cevima i na gumenim točkovima bili su mi nepoznati. Na kursu komandira vodova u Slavonskoj Požegi gde sam kao komandir odeljenja upućen iz Virovitičke brigade 40. slavonske divizije, takvo naoružanje nisu nam prikazivali. Učio sam englesko i nemačko pa sam bio zbunjen, izvesino i preplašen. Imao sam kratak »konjički« karabin (BJV) i englesku uniformu. Oprezno sam prišao upravo delu kolone u kome je bilo podosta zaprega sa svim i svačim, a najviše sa ranjenicima. Prišao sam koloni, pitao borce koja je to brigada i tražio nekog od starešina. Odvedoše me do jedne drugarice — oficira. Rekao sam ko sam, odakle idem, kuda sam upućen, da je slušaocima po prestanku kursa rečeno da idemo u svoje jedinice, a ja ne znad gde se moja brigada nalazi.

Bio je to brigadni sanitet Prve vojvođanske brigade u koji sam prihvaćen, a drugarica je u njemu bila politički rukovodilac.

Sa tom mojom novom brigadom prošao sam kroz Viroviticu i moj rodno selo Gornje Bazije, a potom preko Terezinog Polja i Drave u Barč. Putovali smo kroz Mađarsku sve do Baranje i stigli u Novi Bezdan.

Negde početkom marta neprijatelj je forsirao Dravu i na levoj obali uspostavio mostobran. Nakon nekoliko dana danoćnih borbi Nemci su proterani nazad preko Drave.

Posle toga za mene je narednih nekoliko dana trajalo kao ponor, praznina, poniženje i nepostojanje. Bio sam kao pridošlica—Slavonac, kako su mei zvali, osumnjičen kao dousnik, špijun nemačkih snaga koje su 4. marta forsirale Dravu. Optužen upravo od one partizanke — oficira koja me je prihvatile u sastav Brigade. Tužno je to i žalosno bilo. Pitao sam se: pa zar ja, koji sam se puške latio sa 15 godina u podravskom selu koje nije bilo paljeno, u kome nije bilo klanja ni vešanja, iz kog nisam bežao od kame i smrti, posle gotovo dve godine ratovanja sada, već na kraju rata da budem osumnjičen? Iz mog Bilogorskog odreda, a potom Virovitičke brigade nikoga nije bilo da mi pomogne, da kaže ko sam i da istinu potvrđi. Sam, očajan i nemocan, bio sam tih nekoliko dana i sam sebi tuđ i stran, a već godinu i po skojevac.

Sva sreća što je u Brigadi poverenik OZN-e bio ozbiljan i zreo, razuman čovek koji je tu brzopletost razrešio i presekao. Nedugo zatim postao sam delegat sanitetskog voda Brigade. . .

Opet u Virovitici

Za nepune dve godine rata ovo je već treći put da učestvujem u napadu na Viroviticu. Bilo je to prethodno sa Bilogorskim odredom, pa Virovitičkom brigadom, a sada sa Prvom vojvođanskom. Brigada je nadirala prema gradu sa juga, sa padina Bilo-gore. Sećam se dela fronta između Kapele Sv. Trojstva i na drugom desnom uzvišenju do Kapele Sv. Križa. Obe su bile na samim obroncima dve paralelne kose koje su se spuštale prema Virovitici u podravsku ravnicu. Ceo taj prostor dobro sam poznavao ne samo iz dotadašnjih akcija na Viroviticu, znam sam te puteve, staze, kuće i vinograde i pre rata. Podravski imućni seljaci imali su tu svoje vinograde — Mijatovi, Živkovi, Božičkovi i dr. kojima sam kao dečak išao u berbu grožđa.

Sada, već trećeg dana borbe bilo je krajnje vreme da se nekom od poznatih javim da sam živ. Jedina kuća u koju sam, kao i dotad, mogao da se javim u bilo koje doba dana i noći bila je Šimina — Vampočeva. Proteklih dana i noći otkako smo stigli ovamo nisam to imao prilike.

Položaji na čuvicima oko kapele bili su utvrđeni i posednuti od ustaša i domobrana. Do sada su po nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku i to — borbom prsa u prsa.

U prvi sumrak tog trećeg dana javio sam se komandiru voda Zdravku Vukašincu, Belegišaninu, da idem do prijatelja kako bi preneli mojima u selo da sam živ i zdrav.

Jaseočki put, usečen u sam greben kose prema Kapeli Sv. Trojstvo, dobro je poslužio za manevar jedinica, prihvati evakuaciju ranjenika. Dubok 2—3 a širok nešto više metara, usek je bio kao velika tranšeja. To je neprijatelj dobro znao i držao ga pod minobacačkom i artiljerijskom vatrom. Odatile sam krenuo. Oprezno sam silazio niz stranu, kroz vinograde i voćnjake i stigao do kuće u kojoj nije bilo svetla. Naše su jedinice nešto pre poterale neprijatelja i borba se sada vodila oko Milanovačkog izvora, nekoliko stotina metara od kuće kojoj sam prišao. Upao sam u kuću ne znajući da li su živi: strina Šiimilla, kako sam je ja zvao, njena čerka, zet i dve devojčice. U šporetu je vatra šaputala i po zidovima i plafonu prostirala razigrane senke svetlosti i mraka. Ukućani su čutali zbijeni oko peći. Kada sam progovorio i pitam ima li koga, iz mračne sam čuo staričin glas:

— Jao, Mato, pa to si ti — otkud sada?

— Tu sam sa Vojvođanima, upravo se ustaše povlače prema Milanovcu i Virovitici.

— Pa kako, malopre su bili tu, pretražili celu kuću, idu brzo, milo moje, opet će oni doći — rekla je starica.

Znao sam da su proteklih dana jurišali čas jedni pa drugi po nekoliko puta. Bio sam ipak zabrinut kako za sebe tako i za njih.

— Jesi li gladan, evo, daću ti nešto, uzmi, jedi, ponesi, ali beži, uhvatiće te — gotovo plačno govorila je strina.

No, bilo je već kasno. Oko kuće povratila se pucnjava, čuju se povici, galama, topot trčanja vojske iz pravca Milanovca. Bombe i granate naokolo sevaju i pršte. Jedna je eksplodirala u samom dvorištu. Zet Steva uleteo je u kuhićnu držeći se za ranjeni obraz.

Ustaše, Mato, ustaše idu prema šumi, tvoji se povlače! — povikao je zet.

Pošao sam prema staklenim vratima i zastao.

— Dijete moje, ne idi, ubiće te, ostani tu sakriću te u krevet u perine — šapatom je govorila strina.

Osluškivao sam za trenutka i gledao u mrak. Izbora nije bilo. Izašao sam. Napolju sam udahnuo vazduh i slobodu. Penjao sam se ubrzanim korakom prema Jasenaškom putu, zadihan i pomalo uspaničen. Pomislih: pa zar ču na kraju rata baš ovde poginuti? Stropoštao sam se u jarugu puta koji je bio krcat nosilima, ranjenim borcima i bolnim jaučima. Miris dima i baruta mešao se sa mirisom krvi i zavojja. Konji su uz nemireno rzali i frktali, a zaprežna kola, govo trkom, odvozila su ranjenike prema s. Jasenašu. Sutradan je Virovitica bila oslobođena.

Ovaj deo sećanja ukratko sam ispričao 7. februara 1990. godine našem dugogodišnjem sekretaru Beogradske sekciјe Petroviću — Banetu, a posle 7 dana bili smo mu na sahrani. Obećao sam mu da ču ovo napisati, jer on je tu bio ranjen.

Rođena braća

Na jednom delu dunavske obale između Surduka i Slankamena nicalo je malo vikind naselje. Sredinom 80-setih godina nedaleko od mene počeo je da gradi i čika Aca Smuda (Surdučanin). Dabome, bila je to moba rođaka i prijatelja. Prošao sam puteljkom ispred kućice u gradnji i poželeo majstorima srećan rad.

Sutradan presreo me je čika Aca i pitao da li poznajem njegovog rođaka Zdravka Vukašinca iz Belegiša.

— On je tebe juče kad si naišao prepoznao. Pitao me je da li si ti Mata Slavonac. Da, rekao sam, to je naš pukovnik Mata. Vi ste bili zajedno u ratu. Zdravko ima slike sa tobom negde iz Slovenije.

Nisam se dugo prisećao i dvoumio o kom se radi. Uzeo sam njegovu adresu i prvom prilikom potražio ga u Belegišu. Sreli smo se pred njegovim domom.

— Jesi li ti Zdravko Vukašinac? — upitao sam.

— Da, moj ratni druže Mato, ja sam taj koga tražiš.

Gledali smo se, držali za ruke a potom zagrlili. Ušli smo u kuću, razgovarali i pričali kako je koji proživeo protekle četiri decenije, govorili o porodicama i rodbini.

— Znaš li ti gde smo se mi rastali? — upitao je Zdravko.

— Da, znam, bilo je to u Radovljici kod Bleđa.

Gledali smo zajedničke slike i prepoznavali sebe i drugove.

— Sećaš li se kada smo negde oko Rogaške Slatine prema Celju u koloni ratnih zarobljenika sreli tvoga brata?

— Da, Zdravko, dobro se sećam tog dana.

Posle objave kapitulacije nemačke sile, našoj brigadi počele su se, već i bez borbe, predavati manje i veće grupe domobrana. Na cesti smo tada bili sami nas dvojica — komandir i politički delegat istog voda. Nama u susret išla je kolona pobedene vojske — zarobljene. Koliko sam još izdaleka mogao oceniti, bili su to domobrani. Kada su se već približili, rekao sam Zdravku: »Stani, ovo su domobrani, pričekaj malo, možda nekoga prepoznam« — misleći pre svega na brata. Šta li sam tada, onakav kakav sam bio, zapravo želeo — da ga sretnem ili samo da čujem da je živ?

Kada se kolona već sasvim približila, u nekom redu iza čela kolone ugledao sam moga brata Franju. Zastao je a onda se progurao između redova prema meni. Sprovodnici zarobljene vojske pa i deo čela kolone zastali su gledajući kako se dva vojnika — pobednik i poraženi, grle i ljube, ne znajući da su to dva rođena brata.

Šta smo se pitali i govorili jedan drugom teško se pristiti, a bio sam i u šoku. On je drhtao i gotovo glasno ridao, ljubio me vlažnih i slanih obraza, radovao se, a verujem da je to više ličilo na plač, jauk pa možda i na vapaj.

Sada mi je, ne možda već sigurno, žao što sam kao skojevac već zaboravio da plačem, ili me i tome niko nije učio. Sigurno sam mu rekao da je naša porodica početkom januara evakuisana preko Barča u Mađarsku i da su verovatno negde u Bačkoj.

Išli smo pored kolone. Skidao je sat, vadio slike naših roditelja i sestara i novac da sačuvam i ponesem. Za njega je rat bio završen, a za moju brigadu još ne.

Ništa nisam primio — verovatno od »neprijatelja«, kako sam tada jedino mogao da mislim.

Posle stotinak metara zajedničkog puta, on se priključio začelju svoje kolone. Gledali smo se i mahali jedan drugome, a kada je kolona zamakla, ostali smo na pustoj cesti sami Zdravko i ja.

— Zašto ga nisi poveo sa nama? — upitao je Zdravko? Čutao sam. On me nije ponovo pitao. Osetio je o čemu razmišljam.

Da sam bio u mojoj bivšoj Virovitičkoj brigadi, gde su bili moji Slavonci, poznanici iz okolnih sela, možda bih ga i poveo — možda? Ali u ovoj sam bio pridošlica — nepoznat.

Moga su brata iz kolone izveli ipak Virovitičani, a posle je otisao u jedinice KNOJ-a na dosluženje vojnog roka i po istočnoj Bosni još mesecima gonio ostatke ustaša, četnika i druge bande.

Godinama sam posle rata, kao oficir, dolazio u rodnu kuću na odmor kod oca i brata, ali o tome našem susretu nikad nismo ni reči prozborili...

Mato Blažević⁹

BORBA U ČAĐAVIČKOM LUGU

Sadimo u rovu. Oko tri sata popodne. Tišina. Samo ponekad projuri po neki drug. Iznenada kroz bunkere prostruji glas: »Tenkovi! Fašisti se približavaju«. Odjednom tišina se poremeti. Užurbanje. Iz susedne kućice pojuriše drugovi. Staloženi, »mirni. Protivtenkovske puške su na mestu. Već se dobro čuje kloparanje /tenkova. Drugovi su spremni. Repetiranje... Čuje se glas komandira protivtenkovske čete Mazala: »Drugovi, moramo ih uništiti po svaku cenu!« Malo posle: »Pali!«. Zrna zafijukaše. (Osmatrač javlja: »Tenkovi staju!« Fašisti tuku iz mitraljeza. Meci iznad naših glava fijuču, ali nikoga ne pogađaju. Naši čute, čekaju da im se neprijatelj približi, a onda udri po fašistima.

Osmatrač ponovo javlja: »Tenkovi se približavaju... Već su blizu, samo jedan brežuljak ih razdvaja od nas«. Tada drug Đorđe Krivošija iz mitraljeske čete uzima protivtenkovsku pušku i pod kišom kuršuma penje se na osmatračnicu. Posmatra. Nišani. Povlači obarač i smrtonosni metak zacijuka. Ispaljuje zatim još 5–6 metaka koji pogađaju još dva tenka... Posada iz jednog zapaljenog tenka iskače, ali im naši meci ne oprštaju i njih postiže sADBINA njihovih tenkova.

Naši borci iskaču i iz bunkera. Oduševljenje dostiže vrhunac, dok plamen uništava fašističke tenkove. Sa desnog krila

⁹ Mato Blažević bio je politički delegat voda u 1. vojvođanskoj brigadi.

začuše se povici: »Dole krvavi fašisti! Na juriš!« Međutim, ubrzo lse spušta mrak. Vide se samo siluete zapaljenih fašističkih tenkova i onih koji beže. U svome strahu fašisti bacaju granate iz tenkova, ali im ništa ne pomaže. Naša artillerija i bacači ih tuku. Neprijatelj se već ne vidi. Pobegao je. »Pobeda je naša! Drugovi se polako vraćaju u bunkere, primaju večeru, a mrak se neosetno spušta. Možda će biti cele noći odmora. Zaslужili smo ga...

M. III bataljon¹⁰

GINULI SU HEROJSKI

U 1. četi Četvrtog bataljona, pored ostalih boraca, najviše su se isticali Žarko Kostadinović i Čedomir Nastić. Njih dvojica su služili primerom svuda i na svakom mestu. U borbi su bili prvi. Obojica su nosili puškomitraljeze — takmičeći se ko će pobiti više Nemaca. Sećam se jednoga dana, kada sam bio kod njih u četi, govorio je Žarlko Čedi: »Do oslobođenja cele naše zemlje moramo pobiti što više fašističkih zlikovaca«. Čeda ga je slušao, dok su ga njegove reči podstrekavale na junačke podvige. Bili su neustrašivi u borbi.

Četvrtog januara neprijatelj nas je napao. Njihova četa dobila je zadatku da kontrajurišom odbije neprijateljski napad. Kada je četa krenula na juriš, napred su bili oni, jedan na levom, drugi na desnom krilu. Odvažnost njihova ulivala je snagu ostalim. Proterali su faštiste. Prvi su upali u neprijateljske rovove, onih fašista koji su davali odstupnicu svojima. Čedomir je toga dana svojim puškomitraljezom u rovu ubio 5 faštista, dok je Žarko ručnom bombom uništio neprijateljsko gnezdo u jednoj kući. Toga dana Čeda je bio ranjen. Nosio ga je, pored druga dva borca, i drug Žarko. »Raniše me« — govorio je Čeda. — »Dok ja ne ozdravim, ti

¹⁰ Đorđe Krivošija, rođ. 1922. god., iz Belegiša, bio je komesar čete u 1. vojvodanskoj brigadi, članak je objavljen u brigadnom listu *Bombaš*, br. 4/45.

Steva Tišma Mazalo, rođ. 1921, u St. Banovci, komandir čete, poginuo je 21. I 1945. kod s. Vranjevci. Đorđe Krivošija iz Belegiša bio je komesar mitraljeske čete (Prim. N. B.).

ćeš ubiti desetine fašista«. »Svetiću twoju prolivenu krv« — odgovarao je Žarko.

Petog januara fašisti su ponovili svoj napad. Toga dana krenuli su i sa tenkovima. Kada smo dobili naređenje da se povučemo do jednog kanala, Žarko je ostao poslednji. Pucajući iz svog mitraljeza, branio je povlačenje svojih drugova. Bio je opkoljen sa svojih 5 drugova. »Povlačite se« — govorio im je on. Pucao je i dalje. Kad mu je nestalo municije, bacio je svoje tri bombe. Deset Nemaca ležalo je mrtvih od njegovog mitraljeza i bombi. Sebe je iskupio desetinom pobijenih fašista i spasavanjem svoja tri druga.

Pao je Žarko hrabro, kao junak, kao pravi narodni heroj. Pored njega pao je i njegov pomoćnik Nikola Vukadinović, koji se vratio da bi izvukao mrtvo telo svoga druga. Njihova tela izvukli su borci koje su oni štitili i pri povlačenju ...

Cvetko Marković Crnja¹¹

VEZA JE USPOSTAVLJENA

Stigli smo u jedan sat poslepodne. Nedaleko od nas čula se retka pucnjava pikavaca. Opali i poneki top. Njegova se tutnjava prolama kroz široke slavonske ravnice. Spremamo se za napad.

Počeli smo sa pružanjem linije, jer je Brigada imala nešto širi položaj. Približuje se i veče. Bataljoni kreću u napad. Veza je uspostavljena. Noć se već uveliko spustila. Negde u blizini pored nas štopuje mitraljez. Po neki puščani metak zaluta pored naših glava. Odjednom začu se snažna paljba pikavaca. Dokaz da je borba otpočela. Ona postaje svakim časom sve žešća. Mitraljezi započinju svoje luđačke orgije. Babači neštedimice bljuju vatru. Donose se prvi ranjenici. Sneg pada brzo i naglo, a snežne pahuljice zagrću borce svojim be-

¹¹ Žarko Kostadinović, rođ. 1927. godine u Viziću, Srem, desetar, poginuo je 5. I 1945. na Dravskom kanalu. Nikola Vukadinović, rođ. 1923. u Batajnici, Žarkov pomoćnik na mitraljezu, poginuo je istog dana prema brigadnoj dokumentaciji. Članak je objavljen u brig, listu *Bombaš*, br. 4/45.

lim plastom, kao da bi htеле да ih sakriju od podliх fašističkih zlikovaca. Bije se krvavi boj. Borba traje već čitav sat. Veza počinje da se kida. Izgleda da se i ovde još nađe poneki domaći izrod koji to seče.

— Alo! Alo! Alo! Soko!?. — Dežurni telefonista se okreće nama i javlja: »Soko nema veze!«. Drugovi odlaze žurno i za kratko vreme veza je uspostavljena.

— Alo! Alo! Dežurni! Nema opet veze...

Naši mladi telefonisti za koje nema prepreka, niti postoji reč teškoća, nalaze se svugde gde je potrebno. Veza se uvek brzo i na vreme uspostavlja. Između njih svojim udarničkim radom ističu se, i kao da bi hteli jedan drugoga da preteknu u radu, omaldinci: Vasiljev, Grujić jedan i drugi, Šarčev, Tuček i svi ostali junaci ove noći. Svi su oni shvatili da od njihovog neumornog rada zavisi uspeh cele Brigade, a i životi mnogih njihovih drugova. Borba je trajala celu noć. Celu noć su ti mali ljudi pod zvižducima puščanih kuršuma i mitraljeskih rafala zvršavali udarnički svoje zadatke. Mnogo je primera njihovog samopregora i herojskih dela koja su oni izvršili. Pomenuću samo jednoga. To je mladi telefonista Dule Pavić, koji po cenu svoga mladoga života uspostavlja vezu u susednom selu Noskovci. Parali su kuršumi oko njega samrtnu pesmu, ali on, svestan svog zadatka, išao je stalno napred sa jedinom namerom: uspostaviti vezu po svaku cenu!

Odjednom, tras! Mina je pala ispred njega. I... još jedna svetla žrtva, još jedan heroj više.

Takvi su oni... Vezisti naše armije.

Naša omaldina ne žali sebe. Ona je svesna svog zadatka. Ona ne zna za umor, za teškoće. Ona ide samo napred. Napred, ka velikom cilju oslobođenju naše napaćene domovine.

Šarčev¹²

U JEDNOJ RUCI SLUŠALICA, A U DRUGOJ PIKAVAC

U podne jednog sunčanog ali vetrovitog martovskog dana neprijatelj nas je napao. Držali smo položaj iza jednog na-

¹² Članak je objavljen u brig. omladinskom listu *Bombaš*, br. 4/45, autor je Jovan Šarčev, rođ. 1926, iz Srbobrana, politički delegat voda u 1. brigadi.

sipa. Ispred nas je veliko polje, na kome stoje neposećena stabla kukuruza. Desno je šuma, ispred koje su naš Prvi bataljon i Četvrti brigada. Levo od nas je jedna pustara. Držimo dominirajući položaj toga celog fronta. Neprijateljska artiljerijska vatra, kao priprema za napad, trajala je deset minuta. Praskale su šrapnele u vazduhu. Padale su granate na zemlju. Bacači su tražili naše rovove. A mi smo spremni čekali glavni udarac neprijatelja. Odjednom neprijateljska vatra prestade. Bacači su i dalje rili u našoj blizini. U gustom streljačkom stroju neprijatelj je išao prema nama. Naši mitraljezi sipali su vatru smrti na neprijatelja. Mine naših bacača zvrcale su preko naših glava.

— Alo, alo! Položaj »1« — javlja je komandant Ilija u Drugom bataljonu. Druga četa da zalomi s desne strane. Alo! Štab »Volge«, ovde položaj »2«. Neprijatelj sa jakim snagama nadire! — javlja je komandir 3. čete.

Neprijatelj prilazi sve bliže i bliže i padaju kao snoplje. Naši ne odstupaju ni koraka. Vazduh se prolama od iskidanog gvožđa i fijuka kuršuma. Bolničarka Zora previja ranjenog druga. Neprijatelj je uz same naše rovove. Telefonista Danilo Novaković jednom rukom puca iz pikavca, dok u drugoj drži slušalicu. Bombe praskaju na sve strane. »Municije! Municije!« — više Slobodan Rakić. U krvavoј rici gvožđa telefonist Danilo ne čuje svoga komandanta. Dok mu se desna trese od razbesnelog pikavca, levom približuje slušalicu uhu: »Ne, druže komandante! Mi ne odstupamo. Mi se tučemo! .«¹³

ŠTAB BATALJONA U ZASEDI

— Ko će dobrovoljno sa mnom u zasedu? — pitao je obaveštajni oficir Drugog bataljona Cveja Apelić. Javimo se nas deset boraca.

— Samo pet! Ne treba nam više.

— I ja ću s vama — reče Čavić, pomoćnik komesara bataljona.

¹³ Članak iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 6/45, bez potpisa autora. Danilo Novaković je onaj telefonista o kojem pišu njegovi drugovi u ovoj knjizi da je ostao 17 dana u šupljem vrbovom drvetu na Dravi zbog čega su mu amputirane noge (N. B.).

— Mogu li i ja! — upita komandant Ilijan Podraščić...

Nas osam krenusmo. Idemo kanalom. — Polje je minirano, reče komandant Ilijan. Prošli smo i poslednjeg našeg izviđača na mrtvoj straži. Ispred nas je groblje. Tu se neprijatelj ukopao. Levo je cesta, a kraj nje pruga. Noć! Osvetljena svetlošću zvezda i meseca.

— Vi idite ovim kanalom, a ja i Čavić idemo levo od pruge — reče komandant Ilijan.

Tiho i oprezno išli su šest obaveštajaca. Na čelu je išao Cveja Apelić. Osluškivali su.

Sa odšrafljenim bombama i raketnim pištoljom išli su čavić i Ilijan komandant levo kraj pruge.

Pst! Prenese komandant. Tihi žagor, nošen večernjim pove-tarcem, dopre do nas. Stali smo, osluškujemo, gledamo na sve strane. Žagor je i dalje dopirao.

— Da nisu naši? — upita me Čavić.

— Ma ne, kakvi naši! Njihova patrola — rekoh mu tiho.

— I naši udesno od nas primetili su ih. Stoje. Samo im glave vire iz kanala. Čekaju na nas jer smo im mi mnogo bliži.

— Bombe! — viknu Čavić.

U istom momentu pet do šest bombi uz jaku detonaciju padoše po pruzi. Prolomi se vrisak ranjenih. Verovatno izne-nađeni neprijatelj pobeže. Niz prugu desno survaše se preživeli.

— Gle »šarca«! — radosno viknu Čavić.

— Pazi, napet je, kruh mu njegov — doda Ilijan. Vratili su se oduševljeno pozdravljeni!¹⁴

NEMCI PRELAZE DRAVU

Noću između 5. i 6. marta neprijatelj nasilno forsira Dra-vu na nekoliko mesta. Odbrana ne samo da je bila iznenađena, nego su neki čak pohvatani na spavanju. Nastala je ogorčena borba u gustoj šumi na levoj obali Drave. Sa reke je dopiralo bruhanje motornih čamaca. Izvlačimo naše lake topove iz zak-lona, da ne padnu neprijatelju u ruke. Borba je sve žešća, vo-di se na život i smrt. Već sfno se izmešali. Noć je stravična.

¹⁴ Članak objavljen u brigadnom listu *Bombaš*, br. 6/45, autor nije poznat. Radi se o zasedi štaba 2. bataljona u bolmanskoj bici.

Vatra iz automatskog oružja ne prestaje. Prekida je samo sve češći prasak bombi. Povlačimo se. Padamo. Ustaje samo ko nije smrtno pogoden. Krčka kao u kotlu. Neprijatelj uvodi rezerve i pojačava pritisak. Mi se još brže povlačimo. Negde pred podne malo smo se stabilizovali. Zalegli smo sa namerom da ne odstupamo dalje. Teren je močvaran. Svi smo mokri. Tek u dva popodne dobijamo pomoć. Stiže naš Prvi bataljon, ali je neprijatelj i dalje nadmoćniji. Noć smo proveli pod neprekidnom vatrom. Ujutru dobijamo jaču pomoć. Stižu nam Dvanaesta, Četvrta i Sedma brigada. Međutim, Nemci takođe dove pojačanja, povećavaju pritisak i sve jače nadiru. Opet odstupamo. Neprijatelj je uspeo da zauzme šumu. Borbe se vode na otvorenom polju. Naši komandanti nemaju drugog izbora i odlučuju se na juriš. Krećemo sa odlučnim »Uraaa!« Napredovali smo skoro tri kilometra. Nailazimo na gomile mrtvih Švaba. Slike su užasne. Juriš ponavljam već peti put. Dalje se ne može. Skoro svi bolji borci ispali su nam iz stroja. Poginuo je Šumadinac Stević. Bio je najbolji skojevac u četi. Vaso Čalić iz 1. čete takođe.

Prode i 7. mart... Uveče se spremamo za napad. Šuma je ispresecana kanalima i uvalama. Gazimo vodu do pojasa. Napravili smo neznatan pomak. Preko noći je stegao mraz. Preko dana je popustio. Tek toliko da raskalja zemljište i da nam što više oteža život. Preko dana glava se iz rova ne sme podići. U protivnom, ostaćeš brzo bez nje. Dani i noći se smenjuju, ali bitka, ne jenjava. Tuku topovi naši i njihovi. Tuku i minobacači.

Osvanuo je već šesti dan ove krvave bitke. Za tih šest dana samo smo jednom primili hranu. Bila je noć pa nismo ni videli šta se nalazilo u kazanima. O spavanju nema ni govora, ali nikome i ne pada na pamet da zaspri. Vučemo se kao utvare prozebli, gladni, neispavani. Imamo puno gubitaka. Na sastanku Bataljonskog komiteta SKOJ-a analizirali smo stanje. Od 6. do 11. marta poginulo je 19 skojevac. Dva su uhvaćena, a 29 ih je ranjeno. Izbačena su iz stroja sva tri četna sekretara SKOJ-a. Kakvi su to bili momci! Poginuli su nam: Lazar Trifunović, Vaso Čalić, Milorad Bogdanov, Dušan Petrović, Nikola Baltić, Milena Čolić, Ilija Svilar, Vladimir Stević, Dragoljub Bajić, Dušan Vrlanski, Vlada Stanimirović, Igrijat Blažitić, Dragiša Pandurević, Dura Mihajlov, Sava Miliutinov, Zoran Đukić, Milan Galetić, Dobrivoje Popov. Ranjeni

su: Blagoje Colic, Milivoje Nestorović, Danilo Novaković, Košta Munčan, Milan Bogdanov, Torna Kovačević, Boško Zarin, Paljo Mojorski, Milan Budakov, Lazo Stefanov, Nikola Jakovljić, Ljubiša Postalović, Ivan žibra, Sava Nadaški, Sava Mihajlović, Mika Savić, Aleksandar Barta, Bogdan Gagić, Ljubomir Lazarov, Milivoj A4ihajlović, Stipo Šuljak, Milorad Kobaldrev. Ovo su bili samo članovi SKOJ-a iz našeg Drugog bataljona. Takva je situacija bila i u drugim bataljonima i brigadama, a gde su tek drugovi i drugarice koji su bili van SKOJ-a, jer za njih nisam vodio evidenciju...

Četrnaestog marta posle borbe došli smo na kraj šume i zauzeli položaj uz nasip. Ovde je prolazila šumska pruga uskog koloseka. Pozadi nas se nalazio madarski gradić Berešment. Pružni nasip nam je poslužio kao odličan zaklon. Tu smo se konačno održali i učvrstili. Neprijatelj dalje nije mogao.

Spremajući se za ovaj napad, Nemci su u međuvremenu izgradili pontonski most kod Valpova i lako prelazili Dravu. Njihov cilj je bio da se jakim snagama probiju i udare sa leđa Rusima koji su se nalazili na Balatonu. Tamo su se vodile teške borbe. Rusi su takođe imali velike gubitke. Kažu da su im dve divizije bile opkoljene. Crvenoarmejski su u borbu ubacili jake rezerve. Zato je, verovatno, nemačka ofanziva i na našim položajima počela da jenjava. Sada nam je postalo jasno zašto je ova nemačka ofanziva bila tako silovita.

Držeći se čvrsto pomenutog nasipa, naše jedinice ostale su ovde do 20. marta. Tada nam je stigla pomoć. Stigli su Rusi sa motomelanizovanim jedinicama i tenkovima. Naše su se tu i neke bugarske jedinice, ali kod nas nisu uvođene u borbu.

Napad je počeo noću 20/21. marta. Na juriš smo zauzeli Baranjsko Petrovo Selo i Novi Bezdan. Stigli smo do šume. Ovde je naša brigada zastala i propustila druge, sveže jedinice da prođu napred. Neprijatelj se sve brže povlači. Sada je već panično bežao. Uveče se spremamo za napad. Ruska artiljerija prethodno je pogodila njihov most, koji se preko šume nije video, a bio je udaljen od nas desetak kilometara. Krenuli smo. Borba je već bila pri kraju. Tu i tamo čuju se sporadične pucnjave. Na sve strane vide se leševi. Bilo je i naših, ali ovoga puta daleko više neprijateljskih.

Dvadeset drugog marta ujutru osvanuli smo na Dravi i zauzeli iste položaje na kojima smo bili do 6. marta.

Sedamnaest dana u šupljem vrbovom stablu

Ispred našeg položaja, u šumi, nalazila se jedna lovačka kuća. Bila je udaljena od Drave oko kilometar. Od nje je vodio prosečene šumski put prema Barementu. Kraj puta, sa desne strane, prokopan je dubok kanal sa visokim bankinama za odbranu puta od vode. Jedan naš borac telefonista, Danilo Novaković, nije uspeo da se povuče. Spustio se na polovinu bankine i sklonio u poveči šuplji vrbov panj. Tu je i ostao u dubokoj neprijateljskoj pozadini. Udaljenost od Drave nije bila velika. Ceo dan, pa i noću, ovim putem prolazila je neprijateljska vojska. Ponekad su satima stajali, ili sedeli pored njega i vrbovog panja. On je u tim trenucima samo još čvršće stezao svoj ruski automat. Bio je, doduše, prazan, jer je u povlačenju ispalio i poslednji metak. Koliko puta je poželeo da mu je ostao bar jedan metak. Odavno bi prekratio svoje muke...

Kada smo se vratili, pronašli smo ga u vrbovom panju. Bio je, doduše, živ, ali potpuno obeznađen od gladi, hladnoće i iscrpljenosti. Prenet je odmah u bolnicu. Obe noge su mu amputirane, jer su promrzle. Izdržao je, dakle, punih 17 dana. U ratu se svašta događa. Ostao živ, živi u Šapcu u Sindelićevoj ulici kao ratni vojni invalid...

Spašavanje izviđača sa druge obale

Zauzeli smo položaje iste koje smo imali i ranije. Sada su bili malo kraći, ali situacija je nešto drugčija. Naša vojnička nebudnost skupo je plaćena. Budnost, opreznost su sada u prvom planu. Straže se češće smenuju, patrole neprekidno krstare. Vrlo malo spavamo i to samo pre podne i na srmenu. Popodne je obavezna obuka. Uglavnom u rukovanju oružjem i kako se sačuvati od neprijatelja...

Tridesetog marta naši obaveštajci prešli su preko Drave. Noć je bila mračna i gustao kao testo. Ustanovili su da je suprotna obala minirana. Uspešno su se vratili. Druge noći su opet prešli. Taman su stigli do druge obale, kad je za-

pucalo. Pošto su otkriveni, morali su se brzo vratiti. Na njih je osuta takva paljba da su morali iskakati iz čamaca u vodu. Glave su nekako izvukli, ali su imali i dva teža ranjenika.

Prvog aprila, za katolički Uskrs, dobili smo od baranjskih katolika poklone. Bili su to uglavnom kolači od kiselog testa i piće.

U jedinicama je vrlo velika politička aktivnost. Počinju pripreme za našu veliku ofanzivu koja će uskoro uslediti. Dobijamo informacije da saveznici napreduju na svim frontovima. Svako od nas prosto oseća da se bliži kraj rata. Naši izviđači svako veče idu preko Drave. Ponovo su otkriveni. Nastaje paklena automatska vatrica. Rakete osvetljavaju reku. U toj gužvi jedan naš izviđač je ispašao iz čamca. Pošto nije znao da pliva, uspeo je nekako da se izvuče na njihovu obalu. Tamo se prikrio u vrbaku. Trojica su se vratili zdravi i čitavi. Verovali smo da je naš drug ubijen. Tek drugog dana on se javio. Zvao je svog druga Cveju da dođe po njega. Bilo nam je sumnjivo. Možda zove pod pretnjom. Cveja se ipak odlučio, uzeo mali čamac i prednoć krenuo po svog druga. Rafal iz nemačkog »šarca« presdkao ga je po koljenima. čamac se vratio prazan ka našoj obali. Nešto kasnije uspeli smo da izvučemo i Cveju. Bio je teško ranjen. Izgubio je dosta krvi. Otpremili smo ga u sanitet, ali je posle nekoliko sati umro. Uveće je nastala prava borba oko spasavanja našeg izviđača sa protivničke obale. Tek u četvrtom pokušaju u jedan sat po ponoći, to nam je pošlo za rukom. Imali smo trojicu lakše ranjenih.

Brigadna konferencija SKOJ-a

Četvrtog aprila dobili smo smenu. Na naše mesto došla je Druga brigada. Mi smo se povukli u Berement. Posle 33 noći nespavanja, bili smo presrećni zbog ovog dvodnevnog odmora. Spavali smo po zgradama, odajama ali pod krovom. Dobro smo se odmorili i naspavali. Danju smo radili na čišćenju i pranju. Pripremali smo i Četvrtu brigadnu konferenciju SKOJ-a. Popodne, cela brigada u stroju, išla je na miting. Predili su ga naši glumci i bugarski ansambl zajedno. Bilo je zaista veselo i lepo.

Petog aprila dobili smo novu trojnu formaciju operativnih jedinica: tri bataljona u brigadi, tri čete u bataljonu, ve-

rovatno po ugledu na Crvenu armiju. Nastavili smo i pripreme brigadne konfemecije. Uveče smo krenuli bliže Dravi. Prebacili smo se u Novi Bezdan. Tu smo zanoćili.

Sutradan, 6. aprila, održana je brigadna konferencija. Po red ostalih gostiju, prisustvovao je i komesar Divizije. Konfrenčiju smo prekinuli zbog mitinga u Bolmanu. Gledali smo i umetnički ansambl Crvene armije. Na ovom mitingu bile su sve tri naše vojvođanske divizije: 16, 36. i 51.

Na programu su bile igre, pesme i muzika. Uveče smo se vratili, a sutradan smo nastavili brigadnu konferenciju. Treći bataljon je proglašen za najbolji i osvojio prelaznu zastavicu. Kako i ne bi, kad je njime komandovao Dimitrije Lazarov Raša, izuzetni junak, najomiljeniji partizan u Brigadi i celoj Diviziji.

Sve do 11. aprila nastavili smo sa pripremama i sastancima u svim jedinicama. Pri sređivanju oružja, jedan naš dobar omladinac slučajno se sam ranio. Odlučeno je da se strelja. Jedva smo ga odbranili. Lično sam se založio za njega u Štabu Bataljona mada je to bilo opasno. Pošteđen je kazne, otisao je u bolnicu. Više se nikada nismo sreli. Pripreme za našu ofanzivu smo završili. Očekivali smo naređenje za pokret...

Miloš Indić

TE NOĆI DRAVA JE TEKLA KRVAVA

Tiho, sporo i nečujno šumi Drava. Noć... Crna kao avet, gusta kao testo, martovska noć. U bunkerima drugovi spa-vaju, osmatrači na svojim mestima nemim pogledima zure u crnu daljinu.

Odjednom tamo preko Draveasta komešanje. Tišina koja je dotle vladala pretvorila se u urnebesnu jeku. Glasovi zvučnika pomešani sa životinjskom vriskom ljudi čuli su se preko reke. »Dizite se, drugovi!« — javljali su izviđači. Pomocnici teških mitraljeza podržavali su redenike. »Maksimi« su sipali svoju smrtonosnu vatru. Svetleći meci preletajući s jedne i s druge strane reke svojim svetlećim trakama u mračnoj noći otkrivali su na desetine i desetine motornih čamaca koji su se kretali brzo preko vode na sektoru Prve vojvođanske brigade. Minobacači njihovi riju po našim rovvovima. Naši tuku njihovu obalu odakle oni prelaze. Čamci

se izvrću. Ranjenici jauču! Davljenici viču: spašavajte! Grčevitim naporima i poslednjim trzajima ljudske snage preživeli se hvataju tla.

— Jovane, okreni »maksima« u desno! — naređivao je komandir. — Miloše, udri niže. Spusti cev! Eto ih na samoj našoj obali.

Drava je preplavljeni čamcima, jedni se dave, drugi pridolaze, dok treći do guše mokri izlaze na obalu. Više od desetine ručnih bombi pada u naše rovove. Pomoćnik mitraljesca jaknu ranjen. »Spašavaj mitraljez!« — čuje se nečiji glas.

— Komandiru! — vikao je desetar Pera Jovanović. — Eto trojice iza leđa!

— Daj municije, Pero! — tražio je »šardžija« Jova Đuđa. Puni redenike, Radovane!

Nasta rvanje u rovovima.

Uzmicalo se stopu po stopu. Preko njihovih leševa krvožedni neprijatelj išao je napred. Vrisak ranjenika parao je vazduh. Mine i topovska zrna padali su po površini vode. Čamci se i dalje prevrću. Davljenici vapiju za pomoć. Mitraljezi klokoću, pikavci osorno prašte. Zemlja drhti. Drava penuša. Šuma gori. Nema se vremena da se napune ispučani šaržeri pikavaca. Neprijatelj je tu. Slobodan Rakić i Svetozar Jovanović skaču za guše dvojici koji lete prema njima. Ranjeni zamenik komesara Bataljona Cveja padajući dovikuju: »Otpor, drugovi!« Dva neprijateljska vojnika hvataju ga za šinjel. »Hoćeš li otpor!?« U kiši kuršuma dva-tri revorverska metka bila su dovoljna i za njih.

Uzmicali smo od drveta do drveta, od rova do rova. U ranu zoru neprijatelj se utvrdio u našem prvobitnom položaju, a mi smo se zadržali na novim prihvatnim položajima.¹⁵

PAO JE BRANEĆI NAM ODSTUPNICU

Grane visokog drveća lomile su se od topova i bacāča. Neprijatelj je u šumi. A i mi smo u šumi, odmah pored Drave. Naređnje je došlo da se povučemo iza šume i zauz-

¹⁵ Članak iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 6/45. Prepostavlja se da je ovaj članak bez potpisa napisao zamenik komesara 2. bataljona Cveja Vučetić (prim. N. BJ).

memo položaj iza jednog nasipa. U stoećem stavu iza jednog drveta komandant Ilija Podraščić iz mitraljeza puca na fašiste koji se prebacuju. Levo od njega je mitraljezac 2. čete Milan Mitrović.

— Udri skotove! — viće Uroš Šuljmanac.

Iza svakoga drveta je čovek. Iza svakoga se puca... Drugarica Zora izvlači jednog ranjenog druga. Tuče se svim raspoloživim oružjem.

Na najopasnjem mestu je mitraljezac Voja Buda sa svojim pomoćnikom. Postavio se na ivicu jednog dugačkog i širokog prošeka. Cev njegovog mitraljeza usijala se od silne pučnjave. Naši se izvlače uлево i уdesno od njega. Uz prštanje svoga mitraljeza pita pomoćnika koliko još ima municije. »Još jedan oklop«. »Daj ga i spasavaj se«. — A, ti? pita ga pomoćnik. »Ja ču ostati do poslednjeg metka! ...

Svi naši su se gotovo povukli, a neprijatelj se koncentriše ponovo. U šumi se čuju neprijateljski »šarci«. Jedan jedini Vojin puškomitraljez odgovarao im je sipajući smrt oko sebe. Neprijatelj besan, pokušava da ga opkoli. Voja još leži i kosi svakog ko god pokuša da mu se približi. Tada mu ponestaje municije. Pokušava da se izvuče. Tri neprijateljska vojnika trče za njim. Jedan hvata za cev njegovog mitraljeza. Usijana cev Vojinog mitraljeza opekla je zlikovčevu ruku. Voja je pao. Naši su ponovo počeli tući. Borba se opet nastavlja...¹⁶

TAKMIČARI U HRABROSTI

U našem bataljonu između cele omladine koja se zainteresovala duboko za svaki rad, kao i uvek ističu se pojedinci u svemu. Drug Vasa Čalić iz 1. čete bio je svugde prvi. Bio je najbolji vojnik u Bataljonu, dobrovoljac za svaki rad. Na političkim časovima se takođe uvek isticao. Često je govorio da sa nestrpljenjem očekuje borbu protiv neprijatelja i nije voleo čuti za njegovo ime.

Drug Vladimir Stević, mitraljezac iz 2. čete, na omladinskoj konferenciji pozvao je sve mitraljesce Brigade na takmičenje: »ko će više uništiti neprijatelja«.

¹⁶ članak bez potpisa autora objavljen je u brigadnom listu *Bombaš*, br. 6/45.

U svemu je bio sličan Čaliću.

Nastala je borba sa neprijateljom. Dva dana i dve noći tukli smo se bez prestanka. Svugde su se isticali njih dvojica, Čalić i Stević. Drugog dana popodne naređen je juriš. Stević je bio prvi. Tukao je iz svoga mitraljeza kojeg je više voleo nego sebe. Po iskazu njegovog komandira i drugova, ubio je veliki broj neprijateljskih vojnika. Odjednom, prestao je njegov mitraljez da dobuje. I uskoro donešoše njegovo mrtvo telo. Bio je pogoden neprijateljskim zrnom u grlo, ali je sebe iskupio petnaestinom mrtvih Nemaca.

Omladinac Čalić takođe je bio među prvima. Svugde je jurišao. Iako novi borac, iako je prvi put u borbi, nije znao za strah od neprijatelja. Drugi dan uveče išli smo na juriš na selo. B. Čalić je u njemu bio prvi i jedini koji je došao do kuće, pri čemu ga je tukao jedan mitraljez sa slame. Tada je poleteo na slamu i počeo bacati bombe, ali je teško ranjen. Ubrzo je izdahnuo.

Oba su pali, i Čalić i Spasić, ali njihova herojska dela žive među nama i ona će preživeti nas Mržnja prema neprijatelju i ljubav prema slobodi rodila je takve junake i ona će ih i dalje rađati.

Miloš¹⁷

UVEK JE BIO PRVI

— Pao je Vasa! Poginuo je Vasa! — prostrujalo je obalom Drave, podravskom šumom, kroz riku topova i bacača, kroz štektanje lakih i teških mitraljeza. Da li je zaista pao taj junak koji je uvek bio prvi u napadu i u borbi kako vojničkoj tako i na političkoj nastavi.

Pao je hrabro opet prvi kao i uvek. Drugovima se grčilo lice čuvši te reči. Mislili su svi na njega, na Vasu, najboljeg »šardžiju« u Trećem bataljonu. Mislili su na njega omladinci,

¹⁷ Vladimir Stević, puškomitraljezac iz Banatskog Aleksandrova, poginuo je 6. III 1945. kod Baranjskog Petrovog Sela, Vasa Čalić, rođ. 1925. u Miletićevu, mitraljezac, poginuo je 6. III 1945. kod Novog Bezdana. Clanak je objavljen u brigadnom listu *Bombaš*, br. 6/45. Autor je, po svoj prilici, Miloš Indić, omladinski rukovodilac 2. bataljona.

na svoga omiljenog nikovodioca¹⁸ sekretara SKOJ-a. Secali su se njegovih vatreñih reči, njegovih umesnih primedbi i ukazivanja. Davao je uvek primer. Primerno je dao i svoj život na oltar slobode otadžbine i naroda.

Jurišao je neustrašivo u borbu. Hteo je što više da uništiti bunkera, da istrebi što više mrskih fašista...

Uvek je bio čvrst i nepokolebljiv. Teškoće na njega nisu nikada uticale niti ga kolebale. Uvek je davao primer u borbi. Šest meseci je bio »šardžija«. Tužno se rastao od svoga »šarca«*

U borbama na Dravi sa bombama u rukama jurišao je ispred ostalih. Nekoliko bombi je bacio, nekoliko fašista poglio. Kada je već skoro bio likvidiran i poslednji bunker, jedan preostali fašistički gad uspeo je da ga pogodi. Pao je junak Vasa sa bombama u rukama. Stegao ih je tako čvrsto da su drugovi jedva uspeli da mu ih uzmu iz ruku. Njegovo mrtvo telo odisalo je mržnjom prema fašistima i kao da je govorilo: »Napred, drugovi, ja sam pao, pašće nas još, ali od fašista neće ostati ni traga...«

Drava je žuborila, veter kršio grane podravske šume, dok su piikavci i mitraljezi dopunjavalii posmrtnu pesmu hrabrom i neumornom junaku, sekretaru Vasi Uvalinu!

Njegov primer stvoriće nove junake, nove borce, omladinice, udarnike koji će nastaviti i braniti tekovine naše borbe.

Milan¹⁸

DEJSTVO IZVIĐAČA NA DRAVI

Posle povlačenja sa Virovitičkog mostobrana, vojvođanske brigade posele su za odbranu levu obalu Drave u Baranji. Naša Prva brigada dobila je sektor za odbranu nasuprot mesta Bistrinaca i Belišća. Pre nas ovde su se neko vreme nalazile jedinice otečestvenofrontovske Bugarske. Njihova odbrana pružala se uglavnom duž zemljjanog nasipa koji je od reke bio udaljen

¹⁸ Vasa Uvalin, rođ. 1920. u Bočaru, bio je politički delegat voda u 1. brigadi. Poginuo je 6. III 1945. na Židu pustari, članak je objavljen u brigadnom listu *Bombaš*, br. 6/45. Autor nije identifikovan. Pretpostavlja se da ga je napisao Milan Jaćimović, zamjenik komesara bataljona.

ponegde i do 2 km. Zbog toga smo mi odmah posle preuzimanja ovog fronta počeli intenzivno utvrđivanje i na samoj obali reke. Za nas izviđače postavio se zadatak da organizujemo neprekidno osmatranje i izviđanje neprijateljskog odbrambenog sistema na desnoj obali Drave.

Osmatračnice na drveću

Jedna od specifičnosti fronta na Dravi jesu i izviđačke osmatračnice. One su uspostavljene na visokom priobalnom drveću. Sa suprotne strane od neprijatelja, izviđači su obično usecali ili improvizovali lestvice za lakše penjanje, a u kruni i gušćem granju osmatračnicu poput lovačke čeke. Ujutru, pre sunca, tu bi se peo jedan osmatrač-izviđič. On je celog dana pomno osmatrao suprotnu obalu i telefonom obaveštavao o svemu što je tamo zarpazio. Tako su pre našeg forsiranja otkrivene i tačno ucrtane sve vatrene tačke, bunkeri, mitraljeska gnezda, staze kojima su se kretale neprijateljske patrole, vatreni položaji njegove artiljerije i minobacača i sli.

Osmatranje je bilo veoma naporno i dosta rizično. Trebalо je ostati ceo dan nepokretan, na kiši i hladnoći, a vrlo često i na nišanu veoma preciznih i dobro uvežbanih nemačkih snajperista. Jednom uočena, takva osmatračnica morala se menjati, jer bi to drvo brzo ostajalo bez grana, iskidano i izrešetano mećima neprijateljskih mitraljeza i snajperista. Ne retko je sa odvaljenim delovima drveta padao i sam osmatrač, ili je ostao ranjen. Ponekad je osmatrač morao da se spušta, brzo poput mačke, jer su zrna snajperista počela da rikoštetiraju oddrveta oko njegove glave.

Najveću ulogu tu je imalo maskiranje. Moralo se voditi računa o svemu: odeći koja je odgovarala boji drveta, metalnim delovima koji prelamaju sunčeve zrake, svakom pokretu tela... Vodu i hranu smo obično vezivali na kanap i tako je dodavali osmatraču. Za svaku osmatračnicu bila je određena posebna izviđačka grupa...

.Spašavanje jednog izviđača

Krajem marta, uoči forsiranja Drave, jedna izviđačka grupa Četvrtog bataljona pokušavala je da da na suprotnoj strani

uhvati tzv. živi jezik. Prethodno je dobro osmotrila teren i utvrdila tačno mesto prelaza. Planirali su da se iskrcaju na jednom međuprostoru gde nisu uočene neprijateljske otporne tačke. Nisu, međutim, dobro izračunali jačinu maticice, koja je na tom delu reke bila veoma brza. Čim su krenuli, negde posle ponoći, matica im je povukla čamac i ponela nizvodno, nekoliko stotina metara dalje od mesta gde su planirali. Ne malo su se iznenadili kada su ispred sebe na obali ugledali neprijateljski bunker. Iz njega je bljunula vatra teškog mitraljeza. U čamac izrešetan mitraljeskim rafalima počela je da prodire voda. Izviđači su odmah poskakali u ledenu Dravu i zapivali prema našoj obali. Onako iscrpljene i promrzle, prihvatali su ih naši borci i prebacili u brigadni sanitet. Jedan od njih, Slovak po narodnosti, koji nije znao da pliva, izašao je poslednji iz već potopljenog čamca i dopuzao do obale ispod neprijateljskog bunkera. Tu je pod samom obalom, visokom oko tri metra, pronašao i uvukao se u jedno peščano udubljenje. Njegovi drugovi su ga već bili »otpisali« smatrajući da je poginuo još u čamcu. Međutim, tek sutradan osmatrač sa topole primetio je njegove očajničke znake za pomoć. Na našoj strani nastala je uzbuna.

Određena je nova grupa boraca, koja je uz podršku minobacača i mitraljeza pokušala da izvuče zaostalog izviđača sa suprotne obale. Sačekali su noć, ali je i neprijatelj spremno sačekao njihov čamac. Nisu prešli ni polovinu reke kada se voda zasvetlela od svetlećih raketa i drugih mitraljeskih rafala. Pokušali su još nekoliko puta u toku noći, ali nisu uspeli ni da se približe suprotnoj obali.

Narednog dana, jedan borac, takođe Slovak i dobar prijatelj nesrećnog izviđača, javio se dobrovoljno. Sad je smislio plan kako da spase svoga druga i zemljaka. Odabrao je najmanji čamac (ribarski čun), vezao ga žicom za našu obalu, legendao na njegovo dno i rukama zaveslao preko Drave. Pošto je bio dan, Nemci su odmah uočili njegov pokušaj i otvorili snažnu vatru. Odgovorili su im naši artiljeri i minobacači. Nije ni to pomoglo. Izbušen mečima i napunjen vodom, čamac je nemoćno zaplutoao na sredini reke. Uz veliko naprezanje i rizikujući svoje živote dok su žicom privlačili otežali čamac, drugovi su ga izvukli na našu obalu. Od velikog gubitka krvi i pro-

gutane vode, jedva je davao znake života, čuo sam da je posle nekoliko dana umro u sanitetu...

Spašavanje zaostlog izviđača uspelo je tek treće noći. Pod okriljem mraka, tiho i bez šuma, jedna izviđačka grupa uspeila je neopaženo da se prebaci na suprotnu obalu. Pustili su da ih voda nosi pored obale sve do bunkera i skrovišta našeg izviđača. Stigli su u poslednjem trenutku. Našli su ga već potpuno iscrpljenog i polusmrznutog, pomirenog sa smrću. Tiho su ga uneli u čamac i onda opet bez šuma, više uz pomoć matice nego vesala, vratili se na našu obalu. Posle kraćeg vremena prošedenog u sanitetu izviđač, čije ime nisam zapamlio, našao se ponovo u svojoj jedinici...

Neuspelo hvatanje »živog jezika«

Početkom aprila 1945. godine, uoči forsiranja Drave, dobio sam zadatak da kao vođa izviđačke grupe predem Dravu i po mogućnosti uhvatimo i dovedemo »živi jezik«, kako smo u to vreme zvali zarobljene neprijateljske vojнике koji su nam bili potrebni radi podataka o rasporedu njihovih jedinica na frontu. Pre toga smo dva dana osmatrali suprotnu obalu, utvrdili mesto prelaza i napravili plan kako da izvršimo postavljeni zadatak. Pošto nismo znali staze kretanja neprijateljskih patrola, gde bi im mogli postaviti zasedu, dogovorili smo se da prvo predemo ja i Zdravko (prezime sam mu zaboravio), pa da nam se tek naredne noći priključi još šest izviđača. Tako smo i učinili.

Dravu smo prešli neprimećeni od neprijatelja. Izviđač koji nas je prevezao vratio je čamac, s tim da iduće noći na isto mesto preveze i ostale. Ja i Zdravko smo se uputili kroz vrbak i ubrzo izbili na nasip. Prešli smo preko njega isto tako neopaženo i ubrzo naišli na poljsku telefonsku liniju podignutu na kolje i rastinje na visini od 2 metra od zemlje. Producili smo dalje i posle nekoliko stotina metara izbili prvo u neki trstik, a zatim na polje sa kupama kukurzovine šaše. Odatile je pucala ravnica. U daljinu se naziralo neko selo. Iza nas je bio nasip poseđnut od neprijatelja. Odavde smo mogli da osmatramo prilaze nasipu iz obližnjih naselja gde su se verovatno nalazile neprijateljske rezerve.

Odlučili smo da tu ostanemo. Teren je bio močvaran, ali u to vreme još dobro zamrznut. Idući po ledu i vodeći računa

o svojim tragovima, maskirali smo se u jednoj kupi kukuruzovine. U zoru mraz je još više stegao. Da bi smo nekako zategnjali prozeble noge, stavljali smo pod njih šašu i zavijali ih komušinom. Kad je svanulo, otpočeli smo osmatranje. Svaki čas bismo uočili po neku grupicu ili kolonu neprijateljskih vojnika. Bili su to kuvari koji su raznosili hranu, patrole, telefonisti ili smene manjih jedinica. Uz pomoć dvogleda smo utvrdili da se među njima, pored nemačkih i ustaških uniformi i oznaka, nalaze i ruske, belogardejske jedinice. Međutim, ono što nas je najviše interesovalo — raspored neprijateljskih jedinica i utvrđenja na samom nasipu, nismo mogli da osmotrimo zbog velikog kompleksa vrbove šume koji se prostirao između nas i nasipa.

Iako je dan bio kratak, zimski, meni je izgledao duži nego ostali, jer postojala je mogućnost da nas otkriju neprijateljske patrole koje su stalno kružile oko našeg skrovišta. A onda beri kožu na šiljak, kako reče moj drug Zdravko... Jedva smo sačekali da se smrkne. Na sreću, u određeno vreme i na ugovorenom mestu našli smo svoje drugove. Čekali su nas ispod strme rečne obale. Ostavili smo jednog da čuva čamac a nas sedmorica pošli smo nazad preko nasipa. Zasedu u vidu potkovice postavili smo na omanjem proplanku oko telefonske linije. Pošto smo precizirali ko šta treba da radi pri nailasku neprijateljske patrole, pokidali smo telefonske kablove. Znali smo da će Nemci odmah potrčati da poprave kvar i uspostave vezu. Prevarili smo se u proračunu.

Nije prošlo ni čitav sat od postavljanja zasede kad su se pojavili Nemci. Na naše zaprepašćenje, umesto patrole od 2—3 telefoniste, pojavila se cela kolona od najmanje dvadesetak neprijateljskih vojnika. Išli su oprezno, sa puškama na gotovs, kao da su znali ili predosećali šta im se spremi. Nisam tu mogao da se razmišljam. U pitanju su bili i naši životi. Sačekao sam da nam se približe na dvadesetak metara i onda komandovaо:

— Brza paljba!

Iz nekoliko ruskih automata koliko smo imali, sasuli smo skoro polovicu svojih doboša u neprijateljsku kolonu. Odjeknule su i eksplozije ručnih bombi. Nastala je velika pometnja, kuknjava i dozivanje u pomoć među neprijateljskim vojnicima.

Sa nasipa se oglasilo nekoliko njihovih mitraljeza. Nemci su brzo svatili da su nabasali na »nezvane goste«. Kolebao sam se ^a trenutak da li da uletimo među izranjavane Nemce i potražim zarobljenika, odnosno »živi jezik«, zbog čega smo i došli. Ipak, važnije je bilo sačuvati živote svojih drugova i doći što pre do našeg čamca... Zato sam i pozvao svoje drugove na povlačenje. Tek kad smo se odmakli od obale i stigli do pola Drave, Nemci su shvatili da se radi o običnoj izviđačkoj grupi i osuli po nama iz svog naoružanja. Tada su im odgovorili i naši drugovi sa leve obale Drave. Iznad naših glava ukrstile su se svetleće putanje i zapršтало je sa svih strana. Zaveslald srno iz sve snage, veslima, rukama i kundacima. Imali smo sreće. Vratili smo se bez i jedne žrtve i ranjenika. Ugledavši me onako tmurnog i neraspoloženog zbog neizvršenog glavnog zadatka, moj drug Zdravko me je nežno prigrlio i tiho dodao:

— Ma hajde, Marko, biće još izviđanja i »živih jezika«. Važno je da smo ih dobro »potprašili« i osvetili se za našeg druga Radu, komandira i obaveštajca Prvog bataljona...

Bio je u pravu. Već posle nekoliko dana forsirali smo Dravu a onda smo krenuli i nismo se zaustavili sve do Slovenije i Austrije. Naravno, izviđači su morali prvi i pred svima...

Marko Basara¹⁹

N A D R A V I

Crvena armija juriša na Peštu,
Kostina Treća rve se na Dravi,
Naređenje glasi;
Ni jedan fašista ne sme doći
Crvenoj armiji za leđa.
Odbijamo juriše posmrtnih bataljona,
A tako nas malo plivača ima
Pa Drava guta — guta nezasita.

¹⁹ Marko Basara, rođ. 1921. godine, Svinice (Karlovac), bio je vodnik u 1. vojvodanskoj brigadi.

Obaveštajac Rada koji se pominje u ovom napisu zvao se Radovan Prodanović, rođ. 1923. u Dobanovcima, poginuo je 6. III 1945. kod N. Bezdana kao obaveštajni oficir 1. bataljona 1. vojvodanske brigade.

Pala je Pešta.
Poslednje ratno proleće,
Sloboda na vidiku.
Zemlja se puši, orače zove,
A mi u tuđoj zemlji.
Željni smo mira i rodnog kraja,
Svi bi preživeti hteli,
Svi smo tako mladi — mladi
Života željni.
Svi putevi za Berlin vode,
Drugovi!
Još malo — malo izdržati valja,
Čast i poverenje opravdati
Mi smo Crvenoj armiji
Levo krilo.

Gospojinka Radomirović-Lazarev

SEDAMNAEST DANA U STABLU ŠUPLJEG DRVETA

U mojim ratnim sećanjima za vreme borbi na Bolmanskom mostobranu urežao mi se jedan tragičan događaj, koji se desio borcu telefonisti Drugog bataljona Prve vojvođanske brigade.

Prva vojvođanska brigada u sastavu 16. vojvođanske divizije nalazila se u odbrani na sektoru Gakovac i na levoj obali Drave u Baranji.

Nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija *iz* rejona Valpova i sa desne obale Drave posle ponoći 6. marta 1945. otpočela je forsiranje Drave na sektoru Prve vojvođanske brigade sa pravcem nadiranja: selo Gakovac — selo Bolman.

Borbe su bile žestoke, ali neravnopravne, jer je neprijatelj bio nadmoćniji u svakom pogledu, a naše snage su bile razvучene na širokom frontu sa većim međuprostorojima i nedovoljno organizovanom odbranom po dubini, što je neprijatelj znao iskoristiti. Pa ipak, i u takvoj situaciji, iako iznenadjeni, samo naš Drugi bataljon Prve vojvođanske brigade je u tom prvom naletu uspeo da potopi nekoliko čamaca i naneo neprijatelju osetne gubitke još na vodi. Pri iskrcavanju Nemaca iz čamaca na obalu, došlo je do gušanja i borbe prsa u prsa.

Neprijatelju su, međutim, stalno pristizala nova pojačanja u cilju proširenja mostobrana, pa smo bili prinuđeni da se povučemo na drugu odbrambenu liniju koja se nalazila na nasipu od poplave, gde su izgrađeni i rovovi za odbranu. U ovim borbama od obale reke do nasipa i druge linije fronta, koje su vođene ceo dan, Brigada je imala 41 poginulog, 88 ranjenih i 10 nestalih boraca. Neprijatelj je takođe imao velike, može se čak reći teške gubitke, naročito u početnoj fazi i na samoj Dravi.

U povlačenju sa Drave prema drugoj liniji fronta, u mom Drugom bataljonu, čiji sam bio zamenik komandanta, dogodio se taj neugodni i tragičan slučaj. Jedan borac telefonista sa malom telefonskom centralom, iz sastava voda za vezu Bataljona, po imenu Danilo Novaković, rođen 1920. godine u selu Krnule, opština Vladimirci u Srbiji, po naređenju pomoćnika komesara Bataljona Cveje Vučetića ostao je na položaju radi održavanja veze do naređenja za povlačenje. Situacija je bila takva da naređenje za povlačenje nije moglo stići. Danilo, međutim, nije htio da se sam povuče bez naređenja. Kada je video da će pasti u ruke Nemaca, počeo je da izmiče ispred njih. Tada je ostao potpuno okružen. Iako u beznadežnoj situaciji, nije pristao na predaju neprijatelju. Sada su do punog izražaja došli lična hrabrost i snalažljivost. Odlučio je da se prikrije u deblu šupljeg drveta u rejonu šumske močvare koja se zove Repnik. Odatile je neopaženo izvirivao i posmatrao svaki pokret Nemaca u sada već dubokoj pozadini neprijatelja. Verovao je u sebe, svoje drugove i pobedu nad fašizmom, živeći u nadi da će se njegovi drugovi opet vratiti i oslobođiti ga muka i patnji u koje je dospeo svojom vernošću i vojničkom disciplinom. Po danu je pritajeno živeo i čutao u stablu, a samo noću izlazio je iz drveta da se napije vode, nađe nešto trave i korenja za jelo...

Strah, zimu, gled, nesanicu i samoću trebalo je izdržati punih sedamnaest dana, koliko je ukupno proveo u stablu drveta. Tek 23. marta, posle naše protivofanzive i proterivanja neprijatelja iz Baranje i na desnu obalu Drave, nesrećnog ali odvažnog i hrabrog borcea telefonistu Drugog bataljona Danila Novakovića Srbijanca pronašli su naši borci. Bio sam očeviđac toga događaja. Obradovali smo se svi, ali on najviše. Bio

je već promrzao i iznemogao od zime i gladi. Nalazio se na samoj ivici života i da nismo došli još koji dan, a možda i sat, ova tragedija bi se verovatno kobno završila. Hitno je prebačen u bolnicu u selo Kolut. Tu mu je ukazana sva stručna i medicinska pomoć. No i pored intenzivne nege i svestrane medicinske pomoći koja mu je ukazana, usled težih promrzotina morali su, na nesreću, da mu amputiraju obe noge ispod kolena. Tako je ostao teški ratni invalid sa tuđom nogom i pomoći.

Kada je malo prezdravio, prebačen je u Bečeј, gde su bili bolji uslovi za dalje lečenje. Tu u bolnici kao bolesnik upoznao se sa sadašnjom suprugom i zasnovao porodicu. Posle rata je demobilisan, proglašen za RVI i penzionisan. Živi u Šapcu sa svojom porodicom: suprugom i dve čerke, fakultetski obrazovane...

JJroš Šuljmanac Šule

VEROVAO SAM U SVOJE DRUGOVE

Rođen sam 1920. godine u Krnulama srez posavo-tamnavski, nedaleko od Šapca. Otac mi je bio solunski borac i nosilac više odlikovanja iz Prvog svetskog i Balkanskih ratova. Verovatno, zbog tih ratnih tradicija naše porodice, stalni kadar sam odslužio u Kraljevoj gardi. Izbegao sam nemačko zarobljeništvo i oktobra meseca 1944. godine postao borac Prve vojvođanske udarne brigade. Pošto sam bio »vezista« i u bivšoj jugoslovenskoj vojsci raspoređen sam na rad na telefonskoj centrali, u 1. bataljonu čiji je komandant bio Uroš Šuljmanac.

Nakon oslobođenja Beograda i borbi u Sremu prešli smo u Mađarsku. U borbama oko Čađavice primljen sam u SKOJ, i istican sam za primer. Drugovi su me voleli i, ja njih. Bilo je to zaista veliko drugarstvo i poverenje između nas. O borbenom moralu naše vojske da i ne pričam. Bili smo uvek spremni jedan drugome da priskočimo u pomoć i da se žrtvujemo. Ovo ističem i radi toga što me je to povrjenje u svoje drugove održalo u životu onda kada sam već mislio da sam izgubljen.

Dogodilo se to u martu 1945. godine kod Balmana, kada su Nemci iznenada probili naš front na levoj obali Drave. Te košmarne noći, 6 marta, sa svojom centralom br. 1, nalazio sam se na isturenom Komandnom mestu našeg bataljona, neposredno uz obalu i na glavnom mestu prelaza nemačke divizije. Centrala se nalazila u jednoj maloj kućici i ja sam na zahtev dežurnog oficira bataljona baš proveravao vezu sa našim pešadijskim četama, koje su se nalazile ulevo i desno od naše centrale, u prvoj borbenoj liniji. Tek što sam zadowoljno spustio slušalicu zagrmilo je kao u paklu. Prolomila se strahovita paljba. Brazde svetlećih metaka i raketa razbile su noćnu tminu i ukrstile se iznad kućice naše centrale. Pokušavao sam grčevito da uspostavim vezu sa štabom bataljona, sa četama. Sve je bilo užalud. Veza nije funkcionala. Ostao sam odsečen od svih naših jenica i telefona. Rafali nemačkih šaraca usmereni su na prozore moje centrale. Spolja su dopirali poklici nemačkih vojnika i komande njihovih oficira. Hitnim pokretom ugasio sam svetlo škiljave lojanice i dograbio svoj automat. Tukao sam po nemačkim kolonoma sve dok sam imao municije. Ostale su mi još samo dve ručne bombe na opasaču. Sačekao sam da se približe kućici i, jednu za drugom bacio ih kroz prozor. Koristeći nastalu pometnju, iskocio sam u noć i ubrzo se našao u nemačkoj koloni koja je gacajući kroz šumu žurila što pre da se dohvati Dravskog nasipa sa kojeg su već uzmicale naše jedinice.

Gurkajući se sa nemačkim vojnicima koji su zasopljeni od trčanja više vodili računa da se ne spotaknu o žile šumskog drveća i na isukane bajonete onih iza sebe nego da proveravaju ko sa njima trči u koloni i ko iz nje izlazi i ulazi grozničavo sam razmišljao: »Naši su već potisnuti sa nasipa! Ostao sam u okruženju i dubokoj neprijateljskoj pozadini. Pitanje je samo trenutka kada će me otkriti u svojoj koloni a, onda teško meni. To će se verovatno dogoditi čim istrčimo na nasip... Moram iskoristiti noćni krkljanac i prikriti se negde u gustišu ove priobalne šume... Za nekoliko dana naši će proterati neprijatelja preko Drave... A, onda uslediće naša poslednja ofanziva... Jer, -fašizam je na izdisaju', 'to su mu poslednji trzaji'...« — setio sam se i nehotice vrućih parola sa naših skojevskih sastanaka. Bio sam u to čvrsto ubeđen...

U jednom trenutku, pri odblesku neke eksplozije sa nasispa, desetak koračaja uлево od staze kojom smo trčali, ugledah podebelo stablo oborenje vrbe. U nekoliko skokova načao sam se iza njega. Tu sam se pritajio strepeći neko vreme da će potrčati za mnom, da će me otkriti... Kolona je međutim, produžila bez zadržavanja. Za njom je naišla druga, treća, deseta...

Kad je svanulo osmotrio sam teren oko sebe. Šuma je ovde bila stara, vrbova, dosta proređena, bez čestara i uvala. Jedini ozbiljniji zaklon od sve žešće vatre naše artiljerije pružala mi je ova vrfba. Bila je uz to i šuplja. Taman dovoljno da se u nju zavučem i prikrijem od patrola koje su krstarile stazom na ivici prošeka. Odozdo, sa obale Drave dopirao je zvuk motornih čamaca, lapanje vesala, zveket lanaca, rzanje konjskih zaprega i dovikivanje nemačkih pontoniraca koji su postavljali pontonski most. Gore, odozgo sa nasipa počela je da dejstvuje neprijateljska artiljerija. Znači, tu su se već nalazili njihovi artiljerijski i rezervni položaji. To se moglo oceniti i po sve udaljenijoj strelničkoj i mitraljeskoj vatri i jakoj minobacačkoj vatri sa pravca N. Bezdana i Bolmana. Udesno od mene, nekoliko stotina metara šuma je bila još reda. Tu se nalazio i glavni prilaz Dravi kojim su još uvek pristizale nemačke i ustaške kolone. Ulevo od mene i staze kojom sam došao, teren je bio podvodan pa sam i taj pravac odmah otpisao za pokušaj probroja iz ove skoro bezizlazne situacije u kojoj sam se našao. Ostalo mi je jedino da čekam i da se nadam brzom protivnapadu naših jedinica.

Prvih nekoliko dana proveo sam kao u nekom transu. U očekivanju povratka mojih drugova nisam gotovo osećao ni glad ni žed. Najteže mi je padalo to što sam ostao bez ikakvog naoružanja i sredstva za odbranu. Sa oružjem bi verovatno pokušao da se u toku noći probijem iz okruženja. Pogotovu što su te martovske noći bile veoma hladne i gotovo neizdržljive, jer odeća mi je bila slaba i dotrajala. Cupkanje u mestu mi nije moglo pomoći a vatu i da sam imao čime, nisam smeо zapaliti zbog blizine neprijatelja. Zato sam se najviše zadržavao u šupljini vrbovog stabla. Iz njega sam se izvlačio samo noću da se napijem vode iz obližnjeg potočića ili da isčeprkam koren ili travku za žvakanje, čime sam pokušavao da zavaram glad koja je postajala sve nesnosnija.

Ubrzo sam izgubio svaku prestavu o vremenu. Prešla me je i glad. Počeo sam da gubim svest, da haluciniram. Noge su mi potpuno otkazale, ukočile se i odrvenile. Prsti na rukama takođe. Nisam više bio u stanju ni da se izvlačim iz šupljine stabla. Nalazio sam se već na granici života i smrti, kada sam krajičkom savesti osetio da je šuma oko mene ponovo oživila: na sve stranendjekivale su eksplozije granata; ponovo sam začuo mitraljeske rafale i tutanj kolona koje su prolazile u trku pored moga stabla. Iše su sada u obratnom pravcu. Shvatio sam da se to konačno i neprijatelj povlači preko Drave. Najzad su naišle i naše jedinice. Ali uzalud, nisam imao snage ni da ih pozdravim ni da se radujem. Pokušao sam nekako da se, oslanjajući se na ruke izvučem iz svog gotovo pripremljenog i prirodnog mrtvačkog kovčega. Verovatno je ovo moje batrganje i neartikulisano mrmljanje i stenjanje privuklo pažnju jednog našeg odelenja koje je vršilo pretres šume. Pomislili su da sam zaostali neprijateljski vojnik i prišli su uperenim puškama. Tada su ugledali petokraku na mojoj titovki:

— Pa ko si ti čoveče??. I, otkud ti ovde? — upitali su me ne verujući svojim očima.

— Ja sam... Danilo!... Danilo Novaković... Telefonista Prve vojvodanske brigade... Ostao sam tu od prelaza Nemaca...

— Ma hajde šta pričaš!? Pa to je bilo pre 17 dana!? Da nisi ti ustaša?. Odakle ti ta kapa?.. Ko ti je bio komandant bataljona? — dopirala su do moje pomućene svesti sumnjičava pitanja mojih drugova.

— Ja sam Vaš, drugovi!... Borac sam Drugog bataljona... Uroš mi je bio komandant... Uroš Šuljmanac — odgovarao sam im, teško savlađujući bolove od promrzlih delova tela i gubeći povremeno svest.

Izvukli su me iz šupljine i poneli na rukama. Jedan je pošao napred a ostali su gazili po njegovim stopama, jer staze su bile minirane. Tako su me, rizikujući svoje živote, izvukli iz minskog polja i izneli na nasip. Tamo je došao jedan džip i preneo me u brigadni sanitet.

Tu sam ostao tri dana-između sna i jave. Povremeno sam dolazio svesti i prepoznao ponekog druga koji su me obilazili ne verujući da sam posle svega što mi se dogodilo za tih 17 dana ostao u životu. Nekoliko dana su me hranili sa-

mo čajem i mlekom... Kad su mi skidali odeću i isekli cipele sa smrznutih nogu, lekari su samo nemoćno zavrteli glavom. Nisu mi dozvolili ni da pogledam svoje noge... Shvatio sam da će ostati bez njih i da će me, ukoliko ih što pre ne amputiraju, uskoro zahvatiti gangrena. To su mi konačno i saopštili.

— Secite! — odgovorio sam bez razmišljanja svatajući da nemam drugog izbora posle svega što sam preživeo.

Amputaciju nogu izvršili su mi u divizijskoj bolnici. Zatim sam upućen u Novi Sad, pa u Stari Bečeј i Suboticu na intenzivnu negu. Posle rata neko vreme sam proveo u domovima ratnih vojnih invalida. U Rudom sam dobio proteze. Muke sam imao dok se na njih nisam navikao ali, bio sam uporan. U Bečeju sam upoznao svoju životnu saputnicu koja mi je mnogo pomogla da se priviknem i podnosim sve teškoće ratnog invalida...

Danilo Novaković

ZAROBIO SEDAM ŠVABA

Dogodilo se to 15. aprila 1945. godine za vreme naše prolećne ofanzive na putu Osijek—Našice. Bio je to već četvrti dan neprekidne borbe posle forsiranja Drave kod Belišća i zauzimanja Valpova. Prethodnog dana presekli smo jednu nemачku kolonu u selu Markovac u neposrednoj blizini Našica. Došlo je do ogorčene borbe koja se produžila i cele noći. Nemci su očajnički pokušavali da se probiju putem prema Našicama i izvuku iz našeg okruženja. Bili smo skoro izmešani, pučalo se na sve strane. Položaje našeg Drugog bataljona, koji su se nalazili u ravnici presecao je visok nasip puta prema Našicama. On je bio pod kontrolom jake mitraljeske i minobacačke vatre pa smo ostali bez neposredne veze sa naše dve čete koje su se nalazile na drugoj strani puta. Da bih obišao naše jedinice na drugoj strani puta, negde pred zorou, iskoristio sam kraće zatišje i prebacio se preko brisanog prostora na putu.

Nisam daleko odmakao, možda stotinak metara od štaba našeg bataljona, kad se preda mnom isprečila neka živica.

Iza nje se nazirao jarak, a pozadi njega uzorana njiva. Svitalo je. Nedaleko se nazirala grupa kuća. Odande je povremeno tukao mitraljez. Pretpostavljao sam da su se tamо nalazili i položaji naših četa. Okrenuo sam se i zakoračio u tom pravcu. Razgrnuo sam živicu automatom i skočio preko jarka... Samo što ne nagazih na ljude. Njih sedam, zgužvanih u gomili... Ležali su na ivici kanala, a bili su naoružani do zuba. Imali su jedan »šarac« i, jednog teškog ranjenika. Leva ruka i glava su mu bile u zavojima... »P* to su Nemci? — sledih se onako u skoku. — »Šta sad? — pitao sam se u magnovenju. — »Samo mirno, MilošeL. Ne smeju osetiti da se se uplašio. I da si im naleteo kao kec na jedanaest!...«

Imao sam i neke prednosti: prst na otkočenom automatu; cev uperenu u njih; pun doboš municije; revolver i dve bombe na opasaču... Sem toga, ja sam jedini znao da sam sām i da ih istovremeno sa neke druge strane neće zaskočiti još neki moј drug... »Ipak, njih je sedam a ja sam samo jedan!..« Sve te prepostavke smenjivale su se munjevitom brzinom u mojoj zbrkanoj glavi. Dok smo se tako odmeravali nekoliko trenutaka, reših se ipak da rizikujem:

— Guten morgen, kameradi! — progovorih ja, obradovan što sam se najzad setio ovih nekoliko reči iz svog oskudnog repertoara iz nemačkog jezika. Bio sam zadovoljan i diktijom svoga glasa i mirnoćom koja mi se iznenada povratila. To ih je, izgleda, potpuno zbulnilo. Gledali su me kao općenjeni.

— Krigen, fertiš!²⁰ — nastavih ja već ohrabren da natucam i prebiram nemački, razmišljajući istovremeno šta dalje da uradim... »Moram ih odvesti u štab, ali kako?.. Kako preći cestu?.. Kako preneti oružje!... Šta uraditi sa ranjenikom?... Da li će me slušati i razumeti?... — bila su to pitanja koja su tražila trenutni odgovor.

Na moju sreću, izgleda da su me razumeli. Možda je, ipak, daleko ubedljiviji bio moј otkočeni automat. On im je pokazivao kad da ustanu, da se postroje u kolonu i da pođu ispred mene. Dvojica su poveli i ranjenika... Nesporazum je nastao kad su pobacali oružje. Naviknut da kupim po bojištu svaki metak instinkтивno sam reagovao. Pokretom ruke naredio sam

²¹ Rat je završen.

da ga ponovo pokupe i ponesu sobom. Skoro da sam se pokajao. Pri prelasku puta mogli su lako iskoristiti svoje oružje protiv mog jedinog automata. Razmišljajući kasnije o tome trenutku zaključio sad da bih ga ja na njihovom mestu svakako iskoristio. Njima to, izgleda, nije ni palo na pamet.

Sledeća nepredviđena opasnost nastupila je čim smo prešli drum. Svanjivalo je. Nad ravnicom se pojavila magla. U daljini, na oko 150 metara, primećujem obrise šumice u kojoj se nalazio štab našeg bataljona. Tu se nalazila i naša prva borbena linija. »Los, los!« — dovikujem zarobljenicima i pokazujem im rukom u tom pravcu. Gazimo preko blatnjavih međa i oranica. Radujem se skorom susretu sa svojim drugovima. A onda srce mi iznenada ode u pete. Sa naših položaja začu se komanda:

— Nemci!.. Spremi se za paljbu!..

Na ivici šume nasta komešanje. Vodnici i desetari prenosili su naređenja komandira i komandanta bataljona. Zloslutno škljocanje zatvarača zaustavilo je i našu kolonu.

— Drugovi, to sam ja. Miloš!.. Vodim zarobljenike!.. Ne pucajte! — dovikivao sam uspaničeno dok sam istrčavao na čelo »svoje« kolone. Imao sam sreće i ovog puta. Sa naših položaja začu se žagor pomešan sa nevericom, a zatim uzvici oduševljenja. Dvojica su nam pošla u susret.

— Odakle sad ti, Miloše, pobogu brate!? I odakle ti ovi Nemci?... Što ih bar nisi razoružao?... Ko je još terao Nemce sa punim oružjem i »šarcem« u rukama?!. Mogli smo vas sve pobiti! — čudio se, i pitao se u čudu naš komandant Bataljona Steva Pismarević, grleći me i koreći istovremeno.

Ispričao sam mu sve po redu šta mi se dogodilo i shvatitivši tek tada šta mi se sve moglo dogoditi. Ipak, bili smo svi radosni. Bili su to i naši prvi zarobljenici posle forsiranja Drave. Toga dana naša 1. četa zarobila je još 27 Nemaca, a mnogo više ih je pobijeno u borbama za Našice...

Miloš Indić²¹

²¹ Iz ratnih zapisa Miloša Indica, omladinskog rukovodioca 2. bataljona 1. vojvodanske brigade.

KRVAVA NOĆ U NAŠICAMA

Nikada u toku rata nisam tako jasno i sa sigurnošću sa-gledavao našu skoru pobedu kao tih martovskih dana 1945. godine — posle žestokih borbi u Baranji, odnosno pokušaja neprijatelja da iz Slavonije i zapadnog Srema forsira Dravu i prodre uz Dunav do Budimpešte. Kad je taj njigov poduhvat pokopan višednevnim krvavim borbama oko Bolmana, postalo je jesno da Nemci više ne mogu računati ni na kakve ofanzivne operacije. Neminovna je, dakle, bila naša odlučujuća ofanziva za konačno oslobođenje i poslednjih naših krajeva od okupatora. No, čiM mi se da nikada nismo vodili žeće borbe nego u periodu koji je usledio — onih nekoliko dana posle forsiranja Drave 11. aprila 1945.

Tako se nešto, uostalom, i očekivalo. Bilo je jasno da će Nemci žilavo i uporno braniti Slavoniju — da bi omogućili izvlačenje svojih zaostalih snaga sa Balkana. One su još bile jake i dobro naoružane, pa bi Hitleru i te kako dobro došle za odbranu same Nemačke — pritisnute već uveliko ogromnim snagama i sa istoka i sa zapada.

Pripreme — kao nikada ranije

Stoga smo posle čišćenja Baranje od neprijatelja preduzeli veoma opsežne i temeljite pripreme — kao nikada ranije. Izviđanjima i raznim drugim metodima prikupljeni su podaci o neprijatelju, o jačini i rasporedu njegovih snaga, o linijama otpora, o razmeštaju otpornih tačaka, bunkera, minskih polja, žičanih prepreka i ostalog, o tenkovima artiljeriji itd. Na osnovu toga razrađivani su i detaljni planovi za pojedine jedinice.

Ofanzivi je, kao i obično, prethodio živ politički rad. Vojnici su na partijskim, skojevskim i četnim sastancima svestrano pripremani za teške zadatke, ranije gotovo nepoznate.

Naporedо s tim, danima smo obavljali i posebne pripreme, čisto vojničke — u skladu sa zadatkom koji nam je predstojao. Borci su raspoređivani u grupe, po čamcima, svakoj je određivan vođa. Grupe su na jednoj bari kod Petlovca uvežbavale forsiranje Drave. Tu su postrojavane, zatim su prenosele čamce do bare, ukrcavale se, veslale do druge obale, is-

krcavale se, razvijale u strelce i polazile u napad. Uvežbavano je, takođe, gađanje iz čamaca, ukopavanje, hvatanje u koštač sa neprijateljem iz neposredne blizine. Posebna pažnja posvećena je i obuci za čišćenje minskih polja, jer se računalo da će ih na drugoj obali biti dosta.

Takvu su obuku prošli svi borci i starešine Prve vojvođanske, a naročito oni iz jedinica određenih za prvi ešalon. Pripreme su obuhvatile i komandovanje, vatrenu podršku i sve ostalo. Mada su trajale samo nekoliko dana, može se reći da su dobro obavljene. To je potvrđeno u borbama za polazak preko Drave.

Prvi je prešao Raširi bataljon

Po preciznim i razrađenim instrukcijama štabova Treće armije i 16. divizije, forsiranje Drave teklo je potpuno planinski. Tako je naša brigada već 5. aprila došla u određeni rejon očekivanja u selo Novi Bezdan i tu se zadržala do popodnevnih časova 11. aprila. Toga dana, oko 17 časova, jedinice su prešle na polazne položaje. Nešto pre 23 časa naše su se na polaznoj liniji — rasporedene već u grupe po čamcima.

Prvi je pošao na Dravu Treći bataljon pod komandom Dimitrija Lazareva Raše. Oko 120 boraca naoružanih automatskog i mitraljezima krenulo je u prvom talasu. Ukrncani na osam gumenih i četiri drvena čamca, otisnuli su se u 23,20 od obale i nečujno zaveslali preko reke široke oko 150 metara — utvrđene na drugoj obali bunkerima, minskim poljima i bodljikavom žicom. Početak je tekao po planu. Prvi talas je nečujno uspeo da dode do druge obale, neprijatelj ga uopšte nije osetio. No, prilikom iskrčavanja započela je borba — neprijatelj je naše borce dočekao žestokom vatrom sa položaja kod Svetе Ane. Iskačući iz čamaca, oni su mu odgovorili. Borba se začas rasplamsala.

Ali naše borce više нико nije mogao zadržati. Za drugi, treći talas put je već bio odškrinut, trebalo ga je samo proširiti. Posle Rašinog, prebacio se u drugom ešalonu Drugi bataljon pod komandom Ilije Podraščića. U trećem ešalonu forsirao je Dravu Prvi bataljon Slavka Savića Kvaternika. Uglavnom, oko 1,30 časova 12. aprila tj. ukupno za dva sata, uspela je cela Brigada da se prebaci preko Drave.

No, time smo izvršili samo početni deo svoga zadatka — trebalo je uspostaviti i učvrstiti mostobran. To nije išlo lako. Pošto smo reku prešli dosta širokim frontom, neka su odeljenja naišla na podvodno zemljiste, neka na šipražje. A Nemci su upravo tu postavili protivpešadijske mine. Na minskom polju nastrandali su borci iskrcani iz jednog čamca kad su krenuli ka nekoj šumici pred sobom. Stoga tim pravcem više niko nije upućivan, jer je bilo očigledno da su Nemci minirali one sektore koje nisu mogli da drže pod udarom svoje vatre. Gotovo svi gubici koje smo pretrpeli prilikom forsiranja reke poticali su od mina.

Čim smo se dohvatali obale, uhvatili smo se u koštač sa posadama neprijateljskih bunkera. Uspeli smo da ih likvidiramo — neke lakše, neke teže. Zatim smo odmah nastavili prema nasipu. To nije bilo jednostavno, jer Drava ovuda krvuda, pa je nasip donekle udaljen od obale. Na nekim mestima trebalo je gaziti i vodu. A i neprijatelj se žilavo branio.

Ipak, pred zoru smo doprli do nasipa i zaledli iza njega, kao iza nekog velikog grudobrana. To nam je dobro došlo, jer smo se našli u zaklonu, pa nam neprijateljska vatrica nije nanosila gubitke. Time smo, zapravo, i izvršili svoj prvi zadatak: doprli smo do nasipa i time obezbedili uži mostobran. Međutim, na drugoj strani nasipa, širokog 4—6 metara, nalazili su se Nemci.

Borba je odmah otpočela. Bivalo je slučajeva da neki naš borac čak uhvati za cev neprijateljsko oružje, a dešavalo se i obratno. Stoga su najviše dolazile do izražaja ručne bombe. Sat-dva nalazili smo se u svojevrsnoj pat poziciji. Ni mi ni neprijatelji nismo mogli ništa da preduzmemo bez upotrebe rezerve, artiljerije ili avijacije.

Dakle, nalazili smo se u nezavidnoj situaciji. Dan je osvajao, a mi smo još bili na užem mostobranu. Nismo imali prostora da se razvijemo.

Tenkovi nisu prošli

Ubrzo je situacija postala još kritičnija. Neprijatelj je, naime, odlučio da iskoristi jednu svoju prednost — tenkove.

Prvo smo čuli neke motore kako brekću iz daljine, pa sve bliže. Kad su se približili, ugledali smo tenkove. Koliko se seenam, bila je to jedna četa — desetak tenkova. Očito su žezele

da nas protivnapadom ponovo nabace na Dravu. Za trenutak se osetilo izvesno komešanje, kako među borcima, tako i među nekim rukovodicima. No, to je potrajalo veoma kratko, jer su komandanti bataljona i komandiri četa brzo reagovali i sredili situaciju. Inače, u streljačkom stroju se nalazio i Štab Brigade.

Čim sam spazio tenkove, pozvao sam načelnika brigade artiljerije Luku Jojića, poručnika po činu, inače Krajišnika iz Bosanskog Grahova. Rekao sam Lukini, kako smo zvali Jojića, da tenkovi mogu preći samo preko njega i njegovih artiljeraca.

— Ma, komandante — odgovorio je Lukina — svetu im nedelju, neće proći pa da su još toliki!

U stvari, naša brigada je imala samo jednu bateriju, četiri protivtenkovska topa od 45 mm i 14 minobacača kalibra 81 mm. Topovi su nam se do tada nalazili nešto pozadi, jer su tukli bunkere i druge vatrene tačke neprijatelja.

Komandir voda protivtenkovskih topova za tren oka je sa poslužiocima izvukao oba oruđa u liniju streljačkog stroja; Postavili su topove u neke rupčage od eksplozija mina i upustili se u dvoboj sa tenkovima. Okupili su se tu i borci sa bombama i flašama sa zapaljivom smešom.

Lukina je lično komandovao ovim malim sastavom od dva topa i desetak ljudi. Oko sat-dva potrajala je žestoka borba. Topovske cevi su se zagrejale od paljbe. Tenkovi su zastali i tukli topovima i mitraljezima, podržavani i artiljerijom i pешadijom, ali nisu uspeli da nas pomaknu s mesta. Drugog izlaza za nas nije bilo — da su nas pomakli, nastao bi masakr. Zbog velike blizine, najviše su dolazile do izražaja ručne bombe i zapaljive flaše, puškomitraljezi i tek poneka puška. Tu je sve krkljalo od pucnjave, ali se nijedan naš borac nije digao iza nasipa. To je doprinelo da prodemo bez gubitaka.

Zahvaljujući našoj upornosti, tenkovi nisu prošli. Koliko se sećam, onesposobili smo dva tenka, a jedan ili dva oštetili. Tada su oni počeli da se povlače. Nije isključeno da su i municiju već bili istrošili.

U tom našem dvoboju sa tenkovima već uveliko beše svarilo. Sad je i naša divizijska artiljerija mogla efikasno da tuče neprijatelja sa druge obale Dunava. Samo, ona još nije mogla da tuče prvu liniju, jer se protezala sasvim blizu naše.

Stoga smo se obratili komandi 16. divizije sa zahtevom da nas podrži naša avijacija. Komandant Divizije Marko Peričin Kamenjar odmah je podržao naš zahtev.

Ubrzo su, zaista, naleteli i naši avioni. Ne sećam se da li to beše jedna eskrila ili dve. Za mene je to bio prvi slučaj da ratujem uz podršku avijacije. Dejstvovala je ona, doduše, i ranije — u vreme borbi na Bolmanskom mostobranu, ali je to bilo više daljinsko dejstvo. A sad smo imali prilike da lično, svojim očima ocenimo majstorstvo naših vazduhoplovaca: »štepovali« su mitraljezima nemački stroj na samo nekoliko metara od nas. To je, naravno, pokolebalo Nemce, pa su počeli da se povlače.

Onda smo i mi digli Brigadu i počeli da ih gonimo. Time smo ujedno počeli i da proširujemo svoj mostobran, a i da stvaramo sebi širi ope^{tivni} prostor za dalja dejstva.

Bis trinci, Belišće, Valpovo....

Međutim, iako je počeo da se povlači, neprijatelj je i dalje pružao snažan otpor. Nemci su nastojali da svako selo zadrže u svojim rukama što je moguće duže. Tako smo oko 9 časova zauzeli selo Bistrince. Iako se Belišće nalazi samo kilometar-dva odатle, oni su se u njemu branili sve do 16 časova. Naredno selo, Valpovo, oslobođili smo oko 20 časova.

Time smo uspeli da stvorimo širi mostobran, da se stabilizujemo. Već tada, krajem prvog dana naših operacija na desnoj obali Drave, bilo je očito da je neprijateljski front probijen. Naime, tada su se na slavonskom tlu već nalazile sve brigade 16., 36. i 51. divizije.

Prema planu 16. divizije, mi smo od Valpova nastavili da napredujemo prema Našicama. Sad se radilo o tome koliko ćemo neprijatelja uništiti, koliko zarobiti, za koje ćemo vreme stići do Našica. Međutim, to nije išlo jednostavno. Neprijatelj je i dalje branio svako selo. A bilo je često i kojekakvog komеšanja. Taman pomislimo da smo konačno oslobođili neko selo, a ono se odnekud pojave neke njihove snage. Stoga smo se tukli bez odmora/nošeni željom da što brže idemo napred. U takvim okolnostima nismo uspevali ni ishranu dobro da organizujemo. Intendantska služba se, doduše, svojski trudi-

la da nahrani vojsku, ali često nije uspevala da stigne jedinice, ili da ih nađe. Kad intendanti stignu na određeno mesto, mi smo se često već nalazili negde drugde...

Uglavnom, mi smo prvog dana, 12. aprila, oslobođili Bistrinice, Belišće i Valpovo. Sutradan smo poterali neprijatelja iz Marjančanaca, Ivankovaca, Zelčina i Harkanovaca. Trećeg dana smo oslobođili još nekoliko sela: Vučkovce, Ledenik, Nižu, Našičku, Breznicu i Jelisavce.

Naporedno sa nama napredovale su i druge dve brigade 16. divizije — Druga i Četvrta. Svoje sektore bronta pomerali su stalno napred i brigade 36. i 51. divizije.

Mislili smo da ćemo se odmoriti u Našicama

Četvrtog dana napredovanja stigli smo još izjutra pred Našice. Ovde smo očekivali snažan otpor neprijatelja, jer su Našice važan saobraćajni čvor, pogotovu za Nemce u vreme kad su se povlačili. Stoga je divizijskom zapovešću bilo predviđeno da na Našice podu Prva i Druga brigada. Međutim, sticajem raznih okolnosti, naša je brigada pre stigla, pa je Komanda Divizije naredila da odmah napadnemo Našice.

Ceo dan smo napadali, ali su branioci bili veoma uporni. Ne može se reći da su Našice branile neke izuzetno jake snage. No, one su koristile to što se ovaj gradić nalazi na maloj uzvišici, sa koje su branioci bili u mnogo povoljnijem položaju nego mi. Širok brisan prostor nama nije dozvoljavao da jurišem upadnemo u Našice. Doduše, neke naše jedinice uspele su da prodru u mesto, ali to nije bilo dovoljno. Nije mnogo pomogla ni naša artiljerija. Došao je u pomoć i jedan sovjetski artiljerijski divizion, pa najzad i jedna baterija »kačuša«.

Vodeći teške borbe, boreći se ponekad i za pojedine kuće, uspeli smo do devet uveče 16. aprila do potpuno ovladamo Našicama. Kombinovani garnizon Nemaca i ustaša, sa nešto domobrana, povukao se dosta organizovano na zapad.

Kad smo oslobođili Našice, mislili smo da ćemo se tu malo odmoriti, nahrani i oprati, zadržati se makar jedan dan — dok ne stignu naše jedinice koje su napredovale od Osijeka. A vojnici su nam zaista bili iscrpljeni četvorodnevnim borbama tako reći bez predaha. Stoga smo odmah posle večere

naredili da se bataljoni razmeste na počinak. Štab se smestio u jednu kuću — u ulici koja od Osijeka vodi ka centru.

Dok smo se pripremali za počinak, čuli smo neku pucnjavu sa strane ulaza u Našice, ali tome nismo pridavali veći značaj, jer se sve brzo smirilo. Odjednom upada kurir u Štab Brigade:

— Druže komandante, Nemci!

Otkud sad Nemci? Pogledah kroz prozor, a ono — kolona Nemaca na ulici. Neki hodaju, neki se obaziru kao da nešto traže.

Kuriri su, naravno, odmah poskakali. Poslasmo ih hitno da obaveste komande bataljona da su Nemci u gradu i da niko ne izlazi iz kuća, već da se otvara vatra na neprijatelja po ulicama. U međuvremenu su komande nekih bataljona videli Nemce. Iznenadni pucnji začas razbudiše sve u Našicama, rasplamsa se paklena vatra.

Iznenađeni Nemci uzvratiše vatrom. Začas nastade krkljanac. Mitraljezi su rešetali, bombe praštale, kao da su munje sevale u aprilskoj noći. Potraja⁴tako ta borba sat-dva. Dolaze kuriri, javljaju da se bataljoni bore i da ništa ne brinemo. Posetio sam i lično neke jedinice smeštene na istoj strani ulice na kojoj beše i Štab. Sve je u redu, kažu, kontrolišemo ulicu i ovuda ne mogu proći.

A iz kuća, i s jedne i s druge strane ulice, samo prašti i seva, ne možeš prosto da se snađeš. Tu pravog komando Vana nije ni moglo biti, tu je dolazila do izražaja samoinicijativa komandanata i komandira. A oni su se zaista dobro snalažili. Komandant Drugog bataljona Ilija Podraščić je već prilikom upada u Našice, još zadana, ispoljio izvanrednu hrabrost i snalažljivost. Svoju samoinicijativnost je ne jednom već izranije dokazao i Slavko Savić Kvaternik, isto kao i Raša Lazarev.

Borba je počinjala pomalo već da jenjava kad mi dopade kurir iz Trećeg bataljona:

— Druže komandante, da vidite samo kako je kod Raše — reče usplahireno. — To je prava klanica. Raša je sa nekim svojima izišao na jednu ulicu, upravo u onu u koju Nemci skreću sa glavne. Oni skreću, a Raša ih dočekuje...

Za trenutak zastrepeh za Rašu kad sam video kurira ovako uzbuđenog.

— Šta se desilo, da nisu neki naši izginuli? — zapitah ga.

— Ne znam, druže komandante, ali u toj ulici ima i gušanja i klanja...

— Šta je sa Rašom? Govori već jednom!

— Ma živ je i zdrav i rekao je da će sve biti u redu, ali borba tamo još besni...

Naredio sam da se hitno pošalje pomoć Raši. On je bio istinski izuzetna ličnost, pa ga je trebalo i čuvati, tim više što smo se bližili kraju rata. Međutim, kad je pomoć krenula, već se malo i stišalo. Nemci su se posakrivali ili izvukli, mislili smo.

U stvari, iznenađeni Nemci nisu mogli da se snađu, nisu znali na koju stranu da se okrenu. Sa svih strana se pucalo na njih, iz svakog prozora tako reći. Stoga su nagnali da beže u sporedne uličice, pa mnogi nagrnuli baš onamo gde ih je čekao Raša. Pritisnuti sa svih strana, Nemci su navaljivali kao izbezumljeni, ne obazirući se prosto na naše puškomitrailjeze. U toj gužvi maltene nije bilo vremena za puške, pogodniji su bili bajoneti i kundaci. Po pričanju kurira i boraca, Raša je sam kundakom oborio nekoliko Nemaca.

Poručnik Ilija Podraščić, zvani Krajišnik, našao se u centru Našica kad je počela pucnjava. Čini mi se da je bio sa nekom patroлом. Pohitao je odmah da angažuje minobacačko odeljenje Drugog bataljona, u kom je bio komandant. Međutim, vatra ga je pretekla, presekla mu put. Stoga je, slično kao i Raša, morao sa jednom grupom svojih boraca da se upusti u borbu sa Nemcima. A oni su počeli da postavljaju svoje minobacače u centru Našica.

Pribrani posle prvog iznenadenja, Nemci su se raspoređivali za borbu, hvatali zaklone. Primetivši kako neki Nemci hrle ka jednoj kući u kojoj je bilo naših boraca, verovatno usnulih posle onolikih napora poslednja četiri dana, Ilija je poveo svoje borce na juriš. Želeo je da ih odbaci od te kuće. Tu je i poginuo.

Po pričanju očevideca, Ilija je poginuo od bombe koja mu je eksplodirala u ruci. Prepostavlja se da je metak pogodio Ilijinu bombu i ona ga je maltene raznела. Naime, Ilija je bio stari borac, iskusen, prekaljen u bazbroj bitaka, pa je teško verovati da je aktiviranu bombu dugo držao u ruci.

Pogibija Ilije Podraščića bila nam je najteži gubitak u Našicama. Bio je to u svakom slučaju izuzetan čavek, dobar borac i drug, onda komunist, miran i tih, ali u borbi veoma ljut i hrabar, pa su ga ljudi voleli i cenili.

Naišao je još jedan bataljon Nemaca

Oko dva po ponoći stišala se pucnjava u Našicama. Naredio sam da do svanaća borci ne izlaze iz kuća, ali da otvaraju vatru ukoliko se pojave Nemci.

Pakazalo se da je ovaj oprez bio opravdan. U svanaće, kad sam očekivao komandante bataljona da mi referišu o situaciji, odjednom se začu neka pucnjava — takođe sa strane gde put iz Osijeka ulazi u Našice. Sad to više nismo prepustali slučaju. Odmah se jedan bataljon okrenuo i pošao pred Nemce. Ispostavilo se da je to opet jedan nemački bataljon pokušao da uđe u Našice s osiječke strane. Čim se naš bataljon upustio u borbu sa nezvanim gostima, odmah smo im jedan drugi bataljon zbacili s boka. Tako smo ih poterali prema Podravini, gde su naišli na Četvrtu vojvodansku brigadu i ona ih je dotukla.

Po povratku naših bataljona mogli smo konačno da utvrdimo šta se sve dešavalo tokom noći. A kad se razdanilo, videli smo prizor koji se nikad ne može zaboraviti. Čitav nemački bataljon izginuo je te krvave noći u Našicama. Porazan ishod bitke po Nemce nimalo nije čudan, jer su upali u potpuno nepoznato mesto i našli se na udarcima unakrsne vatre sa svih strana.

Odmah izjutra pozvali smo predstavnike vlasti i naredili im da sve mrtve Nemce pokupe i sahrane.

Leč što su oni započeli taj posao, mi dobismo goste. Nai-me, u posetu Trećoj armiji beše došao komandant jedne divizije Narodnooslobodilačke vojske Albanije, a s njim još jedan član njegovog štaba...

Provozao sam se sa gostima ulicama Našica, upoznao sam ih sa tokom borbe za oslobođenje grada. Zaustavili smo džip na jednom raskršću, prepunom nemačkih leševa. Naravno, nije bilo mnogo vremena za razgovore, jer smo mi dobili naređenje da odmah krenemo dalje, put zapada. Ipak, gosti su bi-

li impresionirani onim što su videli. Poželeti su nam sreće i uspeha u daljim okršajima.

U međuvremenu je u Štabu sveden bilans četvorodnevnih borbi od forsiranja Drave zaključno sa oslobođenjem Našica. Prva vojvođanska je za to vreme imala 49 poginulih, 255 ranjenih i 7 nestalih vojnika. Bili su to prilični gubici. Ali, oni su se prosto gubili u poređenju s onima koje je neprijatelj pretrpeo. Prema našoj evidenciji, mi smo za to vreme ubili 1.058 ranili 1.625 i zarobili 552 neprijateljska vojnika. Zaplenili smo jedan top, 6 minobacača, 25 puškomitrailjeza, 24 automata, 488 pušaka, 7 motornih vozila i velike količine municije i drugog materijala i opreme.

Najistaknutiji — Raša

Sećajući se tih aprilskih dana, valjalo bi odati priznanje i najzaslužnijima za postignute uspehe. Na žalost, to je teško moguće, jer je toliko vremena prohujalo, izbrisalo ili zamaglilo mnoge likove i dogadaje. Ipak, pored onih koje sam već spomenuo, naveo bih još neka imena. Uz komandante, priznanje zaslužuju i komesari bataljona — Radomir Vučurović, Radovan Baburski i Mirko Ribnić, isto kao i zamenik komesara Drugog bataljona Dušan Knežević. Istakli su se i komandiri četa Steva Vojvodić, Mića Alinčić, Vojislav Pilić, Rajko Kaprić. Posebno bih spomenuo komandira izvidačke čete Boru Maričića Čarugu, ludo hrabrog i veoma odlučnog i snalažljivog u svakom pogledu. Neka mi oproste mnogi drugi koje ne spominjem iako su to valjano zasluzili — teško se setiti sada tolikih junaka.

Ipak, najistaknutiji je nesumnjivo bio Raša, kamandant Trećeg bataljona, jedna od legendi Prve vojvođanske. Nije bilo borbe u kojoj se on nije istakao svojim junaštвом...

Žika Stojšić²²

²² Sećanja komandanta vojvođanskih brigada Novi Sad, 1975.
102. Žika Stojšić je bio tada Komandant 1. vojvođanske brigade.

SMRT ILIJE PODRAŠČIĆA

Za vreme poslednje ofanzive silovito smo jurili preko Slavonije. Lomeći ogorčeni otpor neprijatelja, brzo smo stigli u Našice, ostavljuajući daleko iza sebe Bugare na svom desnom krilu, koji su čak ostali opkoljeni, pa smo im morali pomagati. Posle kratkih ali žestokih uličnih borbi u Našicama, uz podršku dva naša tenka padom mraka, nemački otpor je prestao. Odlučili smo da ostanemo tu i da nastavimo dejstva sutradan. Ali su Nemci drugačije mislili pa su izvršili protivnapanad.

Nastala je kratkotrajna pometnja i komešanje u mraku. Brzo smo se snašli i sredili svoje redove. Napad je produžen cele noći. I sutradan. Zamenik komandanta Ilija Podraščić, moj Krajišnik prvoborac, visok, lep mladić, iako skoro nepisem izvanredno se dobro snalazio na toj dužnosti. Odlikovao se velikom hrabrošću koju je pokazao i ove noći. Jurio sam sa njim preko nekog igrališta tučeni jakom vatrom. U jednom trenutku Ilija odšrafi i aktivira ručnu bombu, ali je to učinio prekasno. Metak ga je pogodio u grudi pre nego što je bacio bombu, pa mu je eksplodirala u ruci i raznela grudni koš. Bio je to užasan prizor. Gledao sam ga sveg u krvi kako pada tu pored mtne. Bio sam šokiran od tuge za voljenim drugom.

Sahranili smo ga iznad Našica. Kod mene su ostale njebove fotografije izbušene parčadima ručne bombe. Poginuo je jedan divni, hrabri borac u cvetu svoje mladosti da bi drugi živeli u slobodi.

Dušan Kneževići

OFANZIVA ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE NAŠE ZEMLJE

Jedanaestog aprila oko 2 sata popodne najzad je pala komanda — Napred preko Drave! Krenuli su svi bataljoni. Za nama je artiljerija. Dolazimo u šumu pokraj Drave. Tu sačekujemo noć. Ona se brzo spustila. U 11,45 bataljoni se postrojavaju. Čita se zapovest za prelazak naše armije u ofanzivu.

²³ Knežević Dušan, rođ. 1924. u Bos. Petrovcu, bio je pomoćnik komesara bataljona u 1. vojvođanskoj brigadi.

Naša brigada dobila je zadatak da forsira Dravu na sektoru Sveta Ana—Bistrinci. Naš Drugi bataljon prelazi u drugi ešalon sa zadatkom da napada pravcem Belišće—Valpovo...

Zona dejstva našeg bataljona je kota 86 desna pritoka Karašice. Levo se vezati sa 36. divizijom, a desno sa našim Prvim bataljom.

Posle čitanja zapovesti dobili smo »voljno«, ali sa naređenjem da se ne rasturamo. Ostajemo ma okupu i čekamo sledeću komandu. Za to vreme privlače se gumeni čamci i sve drugo potrebno za nasilno forsiranje Drave. Topovi ' mitraljezi koji će nas štititi pri prelasku već su spremni za dejstvo.

U 23,30 časova pala je najzad komanda: Sedaj u čamce!

Treći bataljon je već prešao. Mi idemo za njima. Prešao sam sa 1. četom u trećem čamcu. Prva dva čamca su iskrcarija i vraćaju se. Naš treći čamac takođe prelazi. Posle četvrtog čamca nastaje paklena vatra. Moral naše vojske bio je takav, čini mi se, da mu nikakva sila ne bi odolela. Mostobran se brzo širi. To ubrzava prelazak ostalih. Pošto je prelaz slobodan, vatra naše artiljerije prenosи se dalje, u dubinu.

Drugi bataljon se kreće desnom obalom Drave. Zauzimamo na juriš jedno uporište na obali i upadamo u selo Bistrinac. Do svanača smo presekli selo na pola. Neprijatelj vrši kontrajuriš. Dolazi do uličnih borbi. Selo je veliko i ušorenno. Usporavamo napredovanje jer je otpor sve žilaviji. Dvanaestog aprila u podne dobijamo pojačanje. Penjemo se na tavane i osmatramo kroz podignuti crep. Po dvorištima Švabe se pakuju za bekstvo. Privlačimo se i bacamo bombe po njima. Švabe ostavljuju upregnute konje, kola i beže. Zauzeli smo Bistrinac i odmah zatim, tako reći u hodu, i Belišće. Producavamo za Valpovo. Napadamo ga iz pokreta. Za dva sata naš bataljon je ušao i u Valpovo. Tu smo se sastali sa delovima 36. divizije, koja je produžila napred a mi smo ostali u Valpovu. Tu smo zanoćili.

Trinaestog aprila ujutru krećemo za selo Marjanci i zauzimamo ga. Otpor je bio slab. Pobegli su, čim smo pripucali. Odmah produžavamo za Ivanovce. Pred selom zauzimamo položaje i spremamo se za napad. Moral je na takvoj visini da moramo opominjati naše vojнике da ne ginu uludo. Istoga dana produžavamo za selo Hajkanovci. Ovde smo naišli na nešto jači otpor. Borba je potrajala do 23 časa.

Oslobodenje Našica

Četrnaestog aprila ujutru oko 5 časova izbili smo na glavni put Našice—Osijek. Zauzimamo selo Koška, zatim Nizu, Našičku Breznici i Belasince. Između sela Belasinaca, u kojem smo osvanuli 15. aprila i sela Markovca, koje se nalazi 2 kilometra ispred Našica, neprijatelj se jako utvrdio i brani ovaj prilaz po svaku cenu. On mu je jedini ostao za povlačenje komore i motorizacije. Međutim, mi smo sve više pritiskali. Tukla ih je naša artiljerija i avijacija takođe. Štormovici su u brišućem letu masovno uništavali neprijateljsku živu silu. Osećaju se znaci paničnog rastrojstva kod neprijatelja. Naše jedinice napreduju na svim pravcima. Ne znamo kako je na Sremskom frontu, ali znamo da je i tamo počela ofanziva. Svi smo radoznali da čujemo, ali za to nemamo vremena. Nalazimo se kod Markovca, samo 6 kilometara udaljeni od Našica.

U deset sati se rokiramo ulevo i zauzimamo nove položaje. Uskoro se sastajemo sa delovima naše 36. divizije. Oko dva sata popodne u dubini neprijatelja sa jednog uzvišenja čula se strahovita pucnjava. Iznenadili smo se. Šta je to sada? Odjednom se proložilo:⁴ Slavonski partizani! Istog trenutka posli smo na juriš, čini mi se onako spontano i bez komande. Presekli smo nemačku kolonu koja se kretala prema Našicama. Nastala je krvava borba. Skoro smo se izmešali. Bijemo se junački. Naš bataljon zaokreće još udesno. Ubrzo se susrećemo sa slavonskim jedinicama.

Ušli smo u selo Markovac. Borba se nastavlja i u noći koja pada. Odsečeni deo neprijatelja pokušava da se probije i da sastavi presečenu kolonu. Noć se pretvara u dan. Puca se na sve strane. Bočno, ^ leđa, s fronta. Teško je odrediti odakle dolaze meci. Naše dve čete uveče su prešle nasip. Ovde je dolina i put je visoko nasut pa ne možemo ni sa njima da održavamo vezu, jer sa puta nas brišu jakom mitraljeskom i topovskom vatrom. Nekoliko pokušaja da se povežemo nije uspelo. Odlučili smet da sačekamo do ujutru. Krenuli smo u svanuće. Zahvatamo nešto šire sa brega da bismo imali bolji pregled. Već na početku po njivama nailazimo na grupice Nemaca koji su se razbežali. Počeli smo ih sakupljati. Druga četa, sā desne strane puta, skupila ih je čak 27. Mrtvih ima svugde.

Našice su pale u 6 časova ujutru. Na našem sektoru opet se zapodenula borba. Odnekud je natetela još jedna grupa Švaba sa dva tenka, ali su im tenkovi, izgleda, ostali bez municije. Kretali su se bez pucanja. Borba je potrajala oko jedan sat. Preostale Švabe su se predale. U Našicama su pokupljeni mrtvi neprijateljski vojnici. Prevoženi su rabadžijskim kolima, sa širokim platformama. Bilo je šest takvih kola, a mrtvih Nemaca 97. Tako nam kažu oni koji su ih prevozili. Slika je užasna. Bilo je čitavih tela, ali i posebno ruku, nogu, glava. Ovaj prevoz je pre ličio na neku demonstraciju. Jer, kola su se kretala lagano jedna za drugim, slika je bila grozna. U Našicama smo zarobili 214 vojnika i oficira, a u okolini sigurno dva puta više.

Tog dana, 16. aprila, naš bataljon ostao je u Našicama. Ostali su produžili dalje, Kolone neprestano prolaze, pešadijske jedinice, artiljerija, komora... Raspoloženje je na visini. Celi noć smo patrolirali i pretresali sumnjive stanove. Iz ovog mesta je bilo dosta ustaša, pa smo uz pomoć naroda pretresali njihove stanove. Nađeno je više pištolja i dva šmajsera, a nekoliko ljudi je privедено mesnim vlastima...

Sedamnaestog aprila osvanuo je lep dan. Čekali smo spremni naređenje za pokret. Poslepodne smo išli na miting koji je održan u centru Našica. Pred samo veče naređen je pokret. Krenuli smo prema Orahovici. Maršovali smo skoro celu noć. U pokretu smo dobili zadatak da je napadnemo. Na nekoliko kilometara ispred Orahovice zastali smo i isturili predstraže. Čekali smo zoru. Na sve strane se lože vatre. Više se ne plaćamo i ne prikrivamo naše namere. Ponašamo se izazivački. Od napornog marša vojska je premorena. Polegali smo gde se ko zatekao bez obzira na hladnoću i vlažnost zemlje.

U napad smo krenuli pre svanuća. Ulazimo u selo Nova Jošava. Svanjuje. Oprezno krećemo napred. Prethodnica ulazi u Orahovicu. Neprijatelj ju je napustio, jer je bočno zaobiđena od drugih naših jedinica. Most je porušen pred naš ulazak. Nailazimo na sveže tragove bežanije. Na sve strane ispred pojedinih kuća leže razbacane stvari. Na izlazu iz Orahovice sastajemo se sa našom brigadom. Odmah krećemo dalje. Dobili smo podatke da se neprijatelj učvrstio u čačincima. Četvrta brigada ih napada. Mi ostajemo kao rezerva u neposrednoj blizini fronta. Borba je počela. Puca se žestoko. Naši snažno napadaju. Neprijatelj se ogorčeno brani, čačinci su zauzeti

u 16 časova. Producavamo napred bez zadržavanja. Četvrtu brigadu kreće drumom prema Podravskoj Slatini. Prva i Druga brigada napreduju levo, kosama planine Krndije a zatim i Papuka prema Voćinu. Prolazimo kroz čeralije. Teško mi je, jer mi je ovde rođeni brat poginuo pre nekoliko meseci pri povlačenju iz Slavonije. Čeralije su teško porušene. Još neka manja sela i zaseoci spaljeni su do temelja, jer je ovo bio ustanički kraj.

Devetnaestog aprila smo osvanuli na putu. Usiljeni marš se nastavlja. U Voćin ulazimo oko 9 sati. Njega su oslobođili Slavonci. Ovde smo dočekani prijatno i ljubazno. Bilo je samo nekoliko drugarica i pleh muzika 33. slavonske divizije. Voćin je bio duže vreme partizansko uporište. U njemu se nalazio partizanski aerodrom i oficirska škola... Kada je slobodna teritorija napuštena, stanovnici su se razbežali. Mnogi su pobijeni od ustaša. Sada počinju polako da se skupljaju i vraćaju. Zato nas je i dočekalo samo nekoliko drugarica. U Voćinu smo se zadržali na odmoru do večeri. Uveče smo krenuli dalje. Prolazimo kroz^ela Hum i Levinovci i stižemo u malo selo Klisa, gde smo se zadržali na prenoćištu.

Ovde smo održali kratak sastanak Bataljonskog komiteta SKOJ-a. Analizirana je situacija: moral na izvanrednoj visini. On članova SKOJ-a imali smo 9 mrtvih i 24 ranjena.

Slobodna je Virovitica

Dvadesetog aprila uveče krećemo ponovo u borbu. Napadamo na Pčelić. Presekli smo prugu i komunikaciju Cabuna —Suvo Polje. Zarobljena je dugačka kolona, sa punim kolima komore i materijala: hrane, municije, sanitetskog materijala. Zauzete položaje održali smo samo do 11 sati. Tada je neprijatelj izvršio juriš i potisnuo nas. Povukli smo se dva^tri kilometra u nazad na neke čuke. Pošto su povratili prugu i drum, počeli su nas tući iz oklopнog voza. Tuku nas artiljerijom, minobacačima, mitraljezima... Bitka se vodila celu noć ali bez rezultata. U stvari, Švabe su time obezbedivale povlačenje svoje glavnine. Naša artiljerija je zaostala i nije nas mogla uporedno pratiti. Prvo, što je pešadija mnogo žurila, drugo, što je naša artiljerija imala konjske zaprege, a putevi su bili teški, kaljavi, neprohodni, mostovi porušeni.

Dvadesetdrugog aprila pred zoru je počela da pada hladna prolećna kiša. Dobili smo smenu. Naše položaje preuzima Prva zagorska brigada »Braća Radić«. Međutim, vremena za odmor nemamo. Krećemo odmah dalje. Idemo kosom: Pivnica, Babina gora, Jesenaš, Bezovac, Krčevine... U hodu iz marša prelazimo u napad na utvrđene kote Sveti Trojstvo i Sveti Križ. Istovremeno čistimo desnu kosu koja je išla pored puta Slatine—Virovitica. Borba je trajala cele noći. Teren je izlomljen i nepregledan ali vrlo pogodan za borbu. Međutim, naši artiljeri iz neobaveštenosti prave jednu tešku grešku. Pogrešno su tukli 2. četu našeg bataljona. Od naše vatre izbačeno je iz stroja 16 boraca.

Osvanuo je 23. april. Borbe postaju sve žešće. Preduzimamo i treći juriš u toku poslednja dva sata. I pored velikih žrtava, uspeh je skoro nikakav. Neprijatelj se ogorčeno brani i nanosi nam sve teže gubitke. Kota Sveti Križ prolazi nekoliko puta iz ruku u ruke. Spušta se noć, crna i turobna... Borba ne jenjava. Kiša počinje da pada. Hladno je. Preko nas na drugom brdu vidi se sneg. Posle jednog sata kiša je prestala, ali se borba ne prekida.

Ujutru 24. aprila pod pritiskom paklene neprijateljske vatre povlačimo se na polazne položaje a već smo skoro stigli na prilaze Virovitici. To nas čini nervoznim, stvara se manja pometnja, što dovodi do još jednog povlačenja. Najzad se sređujemo i prestrojavamo. U 14 časova krećemo ponovo na juriš. Vraćamo izgubljene položaje, ali ih ponovo gubimo i opet osvajamo. Borba je ogorčena. Gine se na sve strane. Neosetno se spušta noć ozračena mesečinom i mnogobrojnim raketama. Te noći sa svih strana stižu nam pojačanja. Posebno se radujemo artiljeriji. Njena vatra je porazna za neprijatelja... Viroviticu napadamo sa tri strane. Noć se pretvara u dan. Na sve strane odjekuju eksplozije i vide se požari. Vri kao u grotlu. Neke naše jedinice jurišaju sa severa i zapada, ali ne poistižu veće rezultate.

Doručak smo primili u borbenom stroju. Doručkujemo uz zvižduke kuršuma. Borba se nastavlja ceo dan. Mi još ne jurišamo, ali se pripremamo za noćni napad. Predveče neprijatelj pojačava vatu. Pojačavamo je i mi. Konačno krećemo u juriš. Švabe odstupaju. Vitlamo se ulicama. Prebacujemo se od ugla do ugla, od kuće do kuće. Tako smo stigli i do kraja grada. Tu nas je zadržala nemačka odstupnica. Opet smo za-

legli. Borba je trajala dvadesetak minuta. Nemci su se neopazeno povukli. Jurimo za njima i pratimo ih u stopu.

Najzad dobijamo smenu. Brigada je zastala radi odmora...

Bubanj, Bjelovar i Sveti Ivan Žabno

Osvanuo je 26. april. Vreme se prolepšalo. Sunčevi zraci probijali su se kroz planine pune magle. Na sve strane je veselo i živo. Virovitica je puna naše vojske. Skrcale su se mnoge jedinice da predahnu posle teških okršaja. Mi smo im ustupili mesto i povukli se u jednu šumu, gde smo dan ranije vodili tešku borbu.

Odmarali smo se do 15 časova, a onda smo krenuli ka Grubišnom Polju. Maršujemo celu noć. Idemo šumom kroz prirodu, vlažnim putem. Idemo lagano. Skoro svi dremamo. Zaustavili smo se. Četiri kilometra pred nama se vodi žestoka borba.

Dolazimo u s. Veliki Baranski Vinogradi. — Mala Jasenovačka. Tu smg se ponovo zaustavili i ostali ceo dan 27. aprila. Vojska je premorena i odmara se.

Borba pred nama ne jenjava. Puca se žestoko. Svaki čas očekujemo pokret. Uveče je naš Treći bataljon uveden u borbu. Ujutru je uveden i Prvi. Naš bataljon je još u brigadnoj rezervi. Dobijamo za popunu nove ljude, mlade, neobučene. Mladiće koji nikada dотле nisu imali u rukama vojničku pušku. Uglavnom su mobilisani i neraspoloženi. Neki od njih nisu naklonjeni NOP-u pa teško shvataju ovakve napore. Treba ih pripremiti, jer svaki čas očekujemo stupanje u borbu. Na kratkom sastanku Bataljonskog komiteta analizirali smo stanje: krenuli smo u ofanzivu sa 116 članova SKOJ-a, sada ih je u stroju samo 37. Još se masovno gine, ali se politički aktivno i neprekidno deluje. Pripremamo se za nove borbe.

Dvadeset devetog aprila u 14 sati krećemo u selo Šibenik. U blizini je ustaško uporište. Brane ga do poslednjeg. Spušta se i noć. Ulazimo i mi u borbu. Čujemo da je oko ovog uporišta devet naših jedinica. Zaista je bilo gusto. Pešadija, artillerija, komora, sve je guralo prema zapadu. Danas je kiša i blato, ali ništa nas ne može zaustaviti.

Dobili smo informaciju da su se saveznici sastali na nemачkoj teritoriji. Nemačka je presečena, sve je u rasulu, a ovde se još bore na život i smrt.

Pred nama je Bubanj. Nedaleko od nas preko brežuljaka je drum koji vodi za Bjelovar. Pala je noć, dosta mračna, ali se kroz nju ipak vidi. Nastalo je privremeno zatišje. Uveče oko 20,40 časova privukli smo se skoro pod neprijateljski streilački stroj. Tajac. Puče puška i proloomi se paklena vatrica. Trese se cela Bilo-gora. Zagrmeše topovi i minobacači. Pada se na sve strane. Teško se orijentišemo. Galama, jauk, izmešano sa: »Ura, hvataj gal« Šta se sve zbiva u ovom paklu? Govorimo istim jezikom pa se ne zna — ko je gde. Kroz gustu kišu kuršuma i prasak granata izvlačimo ranjenike. Pored mene je Petar. Teško sam ranjen, a iz moje grupe trojica su pali. Većinom ginu »novajlije«. Bataljon je skoro popunjten, a oni još neuki. Ne ide im se napred. Zaostaju, pa ih to skupo košta. Neki su pobegli, ili su jednostavno nestali. Noć je hladna. Kišica zarominja, pa stane, pa opet tako. Puca, grmi na sve strane. Vatra je paklena. Opstvu jednog ranjenog. U drugoj borbenoj liniji već dremaju, bez obzira na to što je i tamo kao u paklu. Borci su premorenici.

Osvanuo je 30. aprila. Borba se malo stišava. Čujemo kroz stroj: poginuo Rile, Pera... Borba se ponovo rasplamsava. Dobijamo pojačanje. Jedna kozaračka brigada noćas je duboko prodrla u neprijateljski položaj. Pred podne krećemo na juriš. Pogibe komesar Bulovan, borac od 1942. godine.²⁴ Palo je više boraca. Vraćamo se na polazne položaje i ukopavamo. Stiže nam večera u borbeni stroj. Još nismo ni završili večeru kad neprijatelj pred nama dobi jak bočni udar od Šeste bosanske brigade iz 17. divizije. Preseće im položaje. Tek tada su počeli naglo da se povlače. Zaustavili su se tek posle 20-tak kilometara. Bubanj je zauzet 30. aprila, ali više nije bilo ovako žilave borbe na smrt i život.

Producavamo za Veliku Pisanicu i Drljanovac...

Uoči 1. maja naše jedinice napredovale su 16 kilometara.

Nailazimo na novo uporište: Nova Rača.

Koliko smo se radovali Prvom maju! Nadali smo se da ćemo ga slaviti u slobodi, a evo bitke su najžešće. Rat još nemilosrdno uzima svoje žrtve.

²⁴ Milan Bulovan, rođ. 1920 u Belegišu, komesar čete, poginuo je 3. IV 1945. kod Brzaje.

Privukli smo se blizu Nove Rače i ukopali. Čekamo na-ređenje.

Desno od nas na utvrđeno mesto Severin napada Šesta bo-sanska iz 17. divizije. Kod njih je borba počela u 15 časova, čuje se da je veoma žestoka. Bije se iz svih oruđa. Kažu da se tamo skupilo mnogo neprijateljske vojske.

Počeli smo i mi. Napuštamo rovove i lagano se privlačimo Rači. Prelazimo na juriš. Upadamo u Raču. Iznenada dobijamo jaku bočnu mitraljesku vatru iz Stare Rače. Bije nas jedan top koji se povlači na uzastopne položaje i tako dejstvuje. Očekujemo da se naše levo krilo izravna pa da složno kre-ne-mo napred. Spušta se noć. Pucnjava se i dalje čuje, ali je slabija i sporadična. Prenosi se čas levo, čas desno.

Gledao sam iz neposredne blizine bateriju »zisova« kako brzom paljbom prosto sekut i obaraju zid. To se dogodilo u jednom utvrđenom selu blizu Rače. Na početku ulice postavljen je zidana kamena ograda. Iza nje dobijamo jaku mitraljesku vatru. Ispred je brisani prostor pa je prilaz nemoguć. »Zisovi« su ovo jednostavno sasekli do temelja. Zemlja se tre-sla, vazduh je drhtao, ali naš prolaz je bio sloboden.

Narod je ovde bio neraspoložen prema nama i preplašen. Sklanjali su se, skSro bežali od nas.

Pored svih otpora i teških borbi, napređovalo se prilično brzo. Dok su se utvrđena mesta držala, padala su druga, manje utvrđena, pa se neprijatelj često nalazio u poluokruženju. Jed-na naša jedinica je na otvorenoj pruzi »zarobilas« kompoziciju putničkog voza. Bila je puna devojaka i mladih žena. Bežale su na zapad, jer će navodno biti silovane. Kompozicija je vraćena. Nikome nije falila ni dlaka s glave, mada je među njima bilo i dosta pripadnica ustaškog pokreta.

Približava se jutro. Počinje i zora, ali puščana i mitralje-ska vatra ne pritaje. Iz daljine zapuca i poneki top.

Osvanuo je i 2. maj. Počinje naša artiljerijska priprema. Jutro je hladno sa dosta rose. Pojavu sunca vojska je dočekala umorna, pospana... Nije ni čudo jer neprekidno jurimo za neprijateljem. Ćim se sunce pojavi, svima se odjednom prisavalo. Eh, da je samo malo odspavati! Ali za takav luksuz nemamo vremena. Spremamo se za novi napad, ali ga preki-damo. Selu je nemoguće prići. Čistina je sa svih strana. U 15,15 časova popodne počela je ponovo naša artiljerija. Odmah za-tim krećemo u napad. Naši topovi prebacuju vatru po dubini.

Brza paljba traje već dvadeset minuta. Neprijatelj odgovara istom merom.

Pokušavamo da nastavimo napad... Opet ne ide

— Ukopavaj se! — stiže nam naređenje. Ne treba gubiti ljudе. Sačekaćemo.

Iz dnevnih informacija saznajemo da je situacija na svim frontovima — dobra. Ratu je kraj... Sva vojska u Italiji predala se saveznicima. Rusi su pred Bečom i svud oko Berlina.

Noć se uveliko spustila. Pomrčina je gusta kao testo. Ponovo krećemo u napad. Ne jurišamo, već se samo privlačimo... Nismo uspeli. Drugi put, treći, opet isto. Ponovo smo proređeni. Malo je boraca ostalo u stroju. Nema ko ni da komanduje. Starešine ispadaju iz stroja još više. Sve nas je manje. Posebno stradaju novajlige. I ove noći je počela kiša. Bolje reći sipila. Prava prolećna. Pada pa prestane. Tek toliko da ostanemo stalno mokri. Preko noći je i prilično hladno. Nalazimo se u jednoj livadi. Velika je rosa. Ulevo je velika voda, desno od nas je oranje i veliko blato. Ne znaš gde je crnje i gore.

Tako nas je zatekao maj. Oblaci se razilaze, malo se razvedrilo. Kasnije je ogranelo i sunce, ali je vreme ostalo promenljivo jer je nebo još oblačno. Na prilazima Stare Rače zaustavlja nas jedan nemački »šarac«. Naš top ga je pogodio, ali u selo i dalje ne možemo. I treći juriš nam ne uspeva. Opet imamo dosta gubitaka. Ostali smo na položaju i čekamo noć, koja je ubrzo pala. Večeramo u borbenom stroju, u pomrčini. Nismo još ni završili, kad pada komanda: »Prekidaj! Idemo na juriš!« Polazimo, razvijeni u strelce. Pred nama se čuje galama i vika. Mi se još privlačimo. Komanduje se juriš. Jurišamo. Neprijatelj konačno beži. Otpor nam pružaju još dva njihova »šarca«, koji drže odstupnicu. Uništavamo ih i produžavamo napred. Ušli smo u mesto.

Naš bataljon ostaje u selu, ostali produžavaju. Spavaćemo koliko stignemo. Ulazimo u jednu veliku kuću. Kažu nam da je ovde bilo komandno mesto nemačkog štaba. Smeštamo se za spavanje. To nam je prva briga. I spavali smo kao zaklani, za sve one neispavane noći pre toga...

Ujutru 4. maja krećemo dalje. Stigli smo u Patkovac. Tu smo imali kratak odmor. Posle ručka krećemo prema Bjelovaru.

U selu Ždralovo, 3—4 kilometra od Bjelovara, opet smo zastali. Naš Treći bataljon stupa odmah u borbu. Ona je žestoka, grmi i puca na sve strane. U gradu se vide požari. Bjelovar je opkoljen. Razvija se krvavi boj. Sa svih strana na grad padaju naše granate i mine. Vazduh se prolama. Puščana i mitraljeska vatrica je neprekidna i zaglušujuća. Gori i nebo i zemlja. Avioni takođe učestvuju i bombarduju.

Tako se spustilo i veče. U gradu se vode ulične borbe. Otprilike pola grada je zauzeto. Naša artiljerija efikasno podržava pešadiju. Oko ponoći oslobođen je ceo grad. Mnogo je bilo pobijenih neprijateljskih vojnika. Nešto je zarobljenih, a veći deo je uspeo da se povuče.

U jedan sat po ponoći nastavljamo pokret prema putu Križevci—Zagreb. Krećemo se polako. Na ulazu i izlazu iz Bjelovara mostovi su porušeni. Kanal je širok oko 5 metara. Na jednom plićefti mestu neko je već napravio priručni most. Prelazimo ga brzo. Još je noć. Na sve strane nailazimo na našu vojsku. Sede uz put. Neki su se na nešto prislonili i dremaju. Drugi se greju oko vatre. Malo dalje na drugom mestu vojnici i civili prave novi most. Posmatramo šta su uradili mine i granate. Zavirujemo u veliki bunker koji je branio prilaze gradu.

Kolona za kolonom prolazi. Nastupamo kroz grad. Prve kuće od stanice su srušene do temelja. One do njih izbušene, s nekim srušen krov, negde samo crep. Ulice izrovane granatama, jednostavno prekopane. Skrećemo desno u jednu ulicu. Kuća na sprat još gori. Gledamo njenu divnu fasadu. Ispred nje dole vojnici stoje i greju se. Po kapijama takođe, vide se vojnici kao stražari, sede ili dremaju stojeći.

Po izlazu iz Bjelovara produžavamo za selo Klokočevac, zatim dalje za Žabnik, pa Rovišće.

Između Rovišća i Hregea dolazi do borbe. Nailazimo na jednu zaostalu neprijateljsku odstupnicu koju su bombardovali naši avioni pa se nije mogla blagovremeno povući. Svi su pohvatani i zarobljeni. Ovde smo se malo odmorili. Čim se približilo veče, produžili smo napred. Neprijatelj odstupa prужajući povremeno otpor. U Svetom Ivanu Žabno ostajemo. Ostali produžuju dalje prema Križevcima.

Iz Križevaca se u toku 6. maja čula borba. Iskusno uho ratnika ocenjuje da je borba žestoka. Trajala je ceo dan. Križevci su pali tek u 20 časova.

Ispred nas su jedinice 17. i 11. divizije Prve armije. Naša 16. divizija je rezerva. Lagano se pomeramo napred...

Usiljeni marševi kroz Sloveniju

Sedmog maja ujutru krenuli smo u drugom ešelonu, pozadi 17. divizije. Usput nailazimo na grupe ustaša i domobrana, koje prikupljaju u sabirni logor. U selu Ferenac smo se malo zadržali. Tu se nalazio ogroman logor zarobljenika svih vrsta. Neko nam je tada saopštio vest: Zagreb je slobodan. Prolomila se eksplozija oduševljenja. Došlo je i do pucnjave i pozivanja na odgovornost...

U narednom selu naišli smo na leš golog čoveka. Kažu da je bio ustaša i da je ubio jednog našeg borca. Presudili su mu na licu mesta. Učinili su to borci Šeste brigade 17. divizije. Slika je bila neprijatna. To je poplašilo narod koji je i ovako bežao od nas. Pošli smo dalje. Na jednoj poljani kolona je stala. Čim smo zastali, svi smo popadali po zemlji i pospali. Ti dugi marševi su nas iscrpljivali. Preko noći počela je opet kiša.

Ujutru 8. maja produžili smo za Visoko. Na drumu Zagreb—Varaždin je borba. Zastali smo. Tuče nas neprijateljska haubica. Odgovorila je naša artiljerija. Nakon kraćeg vremena pucnjava je prestala. Neprijatelj sve brže odstupa i ne upušta se više u borbu. Zapisujem mesta koja prolazimo: Polinje, šičemanac, Raven, Pjeperevac, Frežean, Fodrovec, Visoki, Grišina, Račevac.

Nedaleko od Račevca imali smo borbe pri nailasku na put Celje—Zagreb. Sa Švabama su otpočeli pregovori o predaji. Međutim, pregovori nisu uspeli i Švabe beže.

Deveti maj dočekali smo u Zagorju, u podnožju planine Ivanjica. Prolazimo kroz mesta: Breznički Hum, Breznicu, Janes, Buslinče, Belaslavec, Jertovec, Konjština, Boćakin, Turmišće, Lipovec, Grnčari, Lovračan, Poznanovec, Bedekovština (fabrika »Zagorka«), Križnianče, Sveti Križ i Zarčetje. Zanocili smo u Svetom Križu.

Poznanovac je prvo mesto u Hrvatskoj gde nas je omladina dočekala organizovano, sa hrvatskim zastavama. Klicali

su nam, klicali bratstvu i jedinstvu. Nastupajući dalje redovno smo se sretali sa omladinom i ovakvim raspoloženjem. Velika je razlika od sela i naroda oko Rače i Bjelovara. Kako su nas tamo gledali?! Bežali su od nas kao od neprijatelja.

Produžili smo dalje prema Velikoj Vesni i već 10. maja ujutru spustili smo se u Krapinske Toplice. Mesto je vrlo lepo i prijatno. Tu je i banja, topli izvori čija je temperatura 38°C. Ovde je zaplenjen jedan magacin pun oružja, odeće i hrane.

Rat se nastavlja

Posle kraćeg zadržavanja krenuli smo prema Benkovu, a zatim u sresko mesto Pregrad. Tu smo ostali do uveče. Naišli smo na jedan radio-aparat na baterije. Odmah smo ga uključili. Slušamo Zagreb. U njemu se za 11 sati sprema veliki miting. Na mitingu će govoriti Peko Dapčević i Koča Popović, kao i neki političari iz Hrvatske.

Predveče krećemo dalje na zapad. Ispred nas je naš Treći bataljon. Marsujemo celu noć između visokih planina, njihovi vrhovi gube se u nebu u oblacima, i kroz neka naselja. Ne znamo im imena. Noć je. Na karti ih nema, a nema ni koga da pitaš. Ujutro stižemo u Rogatec, a potom u Rogašku Slatinu. I ovo je banja. Vrlo je lepa, sa obe strane su visoke planine a banja je u dolini. Svuda se vide lepe vile, kupatila sa lekovitom vodom. Dobro bi nam došlo da se malo okupamo, ali tu smo stupili u kontakt i sa neprijateljem. Posle kraćeg puškaranja, naši komandanti stupaju u pregovore. Nemci su prihvatiли da polože teško naoružanje, komoru i puške, ali traže da im ostane lako oružje i kamioni. Nemaju namjeru da nam se predaju? jer su stigli već blizu granice. Čini mi se da su ovi uslovi prihvaćeni. Međutim, ustaše neće ni da čuju za predaju. Oni brzo grabe napred, prema Austriji. To čine i neki domobrani. Odlaze sa njima jer nemaju namjeru da se predaju. Mi brzo krećemo napred. Kreću i Nemci. Sada maršujemo uporedno. Nešto malo Nemaca što se utrpalo u kamione prolazi napred. Ostali idu peške. I oni su izmrcvareni i izmoreni. Kreću se još sporije od nas. Saznajemo da je ova pešačka kolona dugačka 18 kilometara. Za nemačkim kamionima izdvaja se i jedna naša kolona, takođe na kamionima. Kažu nam da je

to Osma crnogorska brigada. Ne znamo kako su došli do kamiona.

Nemačka je kapitulirala 9. maja, danas je već 11. maj, a mi ovde u Jugoslaviji još ratujemo, još padaju žrtve. Spustilo se veče, a zatim i noć. Mi marširamo i dalje. Idemo uporedo sa Švabama. Kakav je to rat?! Nema ni podilaženja, ni juriša, ni pucanja. Tu smo zajedno jedni naspram drugih. U dve marševske kolone, šta će iz toga ispasti, to ćemo tek videti. Ustaše i dalje grabe ispred nas. Tako stižemo u mesto Sveti Jure na drumu Zagreb—Celje. Skrećemo uлево na jednu poljanu. Svud oko nas je ogromna vojska različitih boja i sastava. I oni se odmaraju. Ima ih najmanje jedna divizija. Nas je vrlo malo, samo naš Drugi bataljon, koji je već dobro proređen. Čutimo i čekamo. Brojčani odnos snaga je ogroman, i u njihovu korist. Mogli bi nas podaviti golim rukama. Naš komandant Bataljona Steva Pismarević postavio nas je u »karu«. Na sva četiri ugla postavljeni su mitraljezi. Tako smo i zakonačili. Svi smo premoreni od silnih marševa. I mi i neprijatelj. Brzo je sve ospalo. Ostali su budni samo dežurni i stražari. Straže su se često smenjivale, da bi se svi malo odmorili. Svi smo ipak ostali na oprezu. Švabe su takođe postavile stražare... Konačno je prošla i ova noć.

Osvanuo je 12. maj. U sledećem mestu otpočela je predaja ove divizije koja je sa nama zanoćila. Neke naše jedinice ispred nas presekle su im put pa su Nemci bili prisiljeni na predaju. Naši komandanti znaju stanje pa su, izgleda, držali situaciju u rukama... Dugačka nemačka kolona koja je isla sa nama vraća se sada natrag u zarobljeništvo. Smrknuti su i bezvoljni. Na jednoj poljani nailazimo na veliku gomilu oružja. Samo pušaka je toliko da ne bi stalo u 10 kamiona. (Slučajno sam sačuvao jednu sliku Žike Stojšića, komandanta naše brigade, pored gomile ovih pušaka. Na njoj se lepo vide puške, mitraljezi, ašovčići, stočne zaprege, topovi, sve to nabacano i izmešano kao posle zemljotresa).

Ujutru 13. maja nastavljeno je sa dovlačenjem oružja. Gomila se povećavala. Sada smo i mi došli do kamiona. U toku dana posedali smo u njih i prebacili se u Celje. Kamione voze zarobljeni Nemci. Iz Celja smo krenuli prema severozapadu putem prema Mariboru. U mestu Stranice smo prenoćili. Pred nama u pravcu zapada čuju se teške borbe. Saznajemo da se

naši tuku sa ustašama. Tamo su 17. divizija Prve armije i 5. divizija naše Treće armije.

Četrnaestog maja, odmah posle ustajanja, spremamo se za pokret. Čekamo da stignu gorivo i kuhinje. Sedimo okupljeni oko kamiona i komentarišemo. Divimo se lepotama Slovenije: visoke planine, putevi dobri, kuće retke i lepe. Obično su na sprat. Narod je veoma prijatan. Dobija se utisak da su nas željno dočekali. Sve nam se čini romantično i lepo. To raspoloženje kvari nam echo bitke sa granice prema Austriji. Podne je udarila jaka kiša sa ledom, ali je kratko potrajala. Po prestanku kiše vratili smo se u Celje. Celje je puno vojske i motorizacije. Pristižu i konjske zaprege, artiljerija, pešadija. Na sve strane je vojska. Izmešale se jedinice iz sve tri naše armije. Noć je mračna i tiha, bez vetra. Tek poneka zvezda treperi na nebu. Krećemo, ali stajemo već posle nekoliko kilometara. Putevi su zakrčeni kamionima. Čekali smo oko pedeset minuta dok se put nije raskrčio. Napokon stižemo u Žalec. Tu smo zaslišali nekoliko minuta, a zatim produžili pravcem Sveti Petar Orlovac, Vransko, Domžale, Črnuća.

Petnaesti maj smo dočekali na jedva pet kilometara od Ljubljane. Prelazimo Savu. Ona je ovde tako mala da se može pregaziti. A kolika je kod Šapca i Beograda?! Na Savi je srušen železnički most. Naša kolona sa oko 120 kamiona nastupa kroz Ljubljani. Kreće se u besprekornom redu. Na svim kamionima su zastave. Imamo ih raznih, ali su sve naše. Narod je izašao na ulice. Kliču nam, mašu maramicama. Ulice su pune dece, starica, starijih ljudi. Brzo smo prošli kroz Ljubljani, pa zatim Brod i stigli u Kranj. .. Kako je lepa ova naša zemlja! Ovde smo doručkovali, a posle doručka krenuli smo za Tržič. Stigli smo. Odavde smo se vratili malo natrag i uputili se pravcem Kokra—Jezersko, koje se nalazi na Karavanama. Bili smo uvereni da u ovako visokim planinama više nema naseljenih mesta. Po dolasku u Jezersko, doživeli smo iznenadenje. Mesto je više nego lepo. Kuće obično na sprat, većinom daščare, ali vrlo lepo građene. Tu je jedna mala strugara za drva, zatim motorni mlin. Žao nam je što moramo da produžimo dalje...

Susret sa Englezima u Koruškoj

Zalazimo sve više u visoke planine. Penjemo se na Karavanke. Na državnoj granici Jugoslavija—Austrija smo stali. Ov-

de je jako hladno, smrzli smo se. Razgledamo okolinu. Gledamo odavde »ceo svet« dokle nam oko može da dopre. Svuđa su visoke planine, golo stenje, magle izmešane sa oblacima. Na nekim vrhovima još leži sneg, gde veći, gde manji. Na granici stoje jaka utvrđenja, skoro izgrađena. Poznajemo da su ih gradili »naši« belogardejci, četnici, ustaše, da bi nas tuочекali i zaustavili. U blizini se nalazi poneka planinska kuća. Tu je i gomila srušenog betona. Kažu da je to bio jugoslavenski granični bunker koji su nemački fašisti minirali da bi izbrisali granicu i proširili teritoriju Rajha. ..

Sada smo već u Koruškoj. Od Ljubljane dovde smo prešli 181 kilometar. Sa vrha Karavanki se spuštamo niz krvine i serpentine sasvim lagano. Na 11-tom kilometru nailazimo na prvo naseljeno mesto od granice. Zove se Sveti Petar. Nedaleko od tog mesta kolona je stala. Zaustavili su nas Englezi. Posle kratkog dogovora, pošli smo dalje. Iznenada upadamo u veću grupu ustaša. Puno ih je. Naoružani su do zuba. Krvnički nas gledaju. Gledamo se kao psi i mačke i prolazimo. Spušta se noć, stižemo pred Ajzenkapel. Tu smo prenoćili.

Ujutru 16. maja prišli smo mestu. Ovde su Englezi. Došli smo u kontakt sa engleskim vojnicima. Ljudi su kao i mi. Sa jednim sam se brzo sprijateljio. Znao je za Tita. Pozvao me u svoj stan. Ušao sam sa još nekoliko drugova. U maloj sobici spavala su četiri vojnika. Sto i jedna stelaža prepuni pića, čokolade i drugih poslastica. Pravo je čudo šta sve imaju! Teško sam ovo mogao da shvatim. Počeli su da piju i da nam nazdravljuju. Istina, nude i nas. Mi se ustručavamo, nismo naučili da pijemo, a oni loču. Odjednom, trže nas tutnjava. Prolazi četa njihovih tenkova. Vraćaju se iz patrole. Mi bismo rekli da se iživljavaju svojom tehnikom, ali ne. Oni čuvaju čoveka. Njihov čovek u ratu je pedeset puta skuplji od našeg. Taman koliko su i bogatiji... Uveče su nas pozvali u bioskop. U žurnalu je prikazano nemačko bombardovanje Londona. Fabula filma govori o nekom engleskom špijunu koji uz pomoć jedne patriotkinje Čehinje u Nemačkoj izvodi neke velike operacije i na kraju beži sa njom u Englesku otetim nemačkim avionom. Vrlo uzbudljiva i romantična ratna priča.

Prenoćili smo u Ajzenkapelu. Danas je 17. maj. Naši kamioni stoje nepomično. Kolona je duga dva i po kilometra. Dan smo proveli mirno i tiho. Održavamo političke sastanke, čitamo vesti. Razgledamo ovo lepo mesto. Pred samu noć dobija-

mo pokret. Vraćamo se 5 kilometara nazad. Izlazimo iz kamiona. Ustaše! Neka naša jedinica sprovodi jednu kolonu. Kažu da ih je više od 500. Idemo i mi u potragu. Vraćamo se iz šume, pošto smo prikupili još nešto ustaša. Predajemo ih slovenačkim jedinicama. Mi sedamo u kamione i vraćamo se natrag. Zastali smo ispred naselja. Kamioni su svud po ulicama i baštama. Vojska spava gde ko stigne, uglavnom u blizini kola.

Osvanuo je 18. maj. Svi smo već na nogama. Umivamo se i pomalo doterujemo, tek toliko da se ne stidimo pred Englezima. Stiže nam doručak. Dan je jako lep, vedar i sunčan. Podne je udarila kiša. Pljusak, a zatim led. Ovde su skoro svi dani lepi, a svaki dan pada i kiša. Zaključujem da je to zbog toga što su planine povezane sa nebom i u samim oblacima... I sledeće noći smo još ovde prenoćili, ali smo već sutradan 19. maja oko 9 časova krenuli u mesto Sveti Janez—Santkajzisen. Kamioni se potsrojavaju pored malog jezera. Kakva je to lepota! Kuće po šumi više liče na bajku nego stvarnost... Vazduh, šuma, okolo visoke planine. Mesto u dolini. Malo jezero. Sve čisto, blista, kao da ovde nikada nije bilo rata. Prespavali smo po kućama. Mesta je bilo puno. Mnogo je više prostora i kuća nego ovdašnjeg naroda.

Noću u 3 sata naređen je pokret. Vraćamo se u Jugoslaviju. Idemo prema Kranju. Iz Kranja produžavamo za Bled. Kolona kamiona se otegla. Kamioni su počeli sve češće da se kvara. Zaostajemo radi popravki. Jedan je ostao na putu...

Oko podne 20. maja stigli smo na Bled. Razgledamo ga. Briljirao je »Grand« hotel* Lepe vile, svojina bivših jugoslovenskih ministara i bogataša. Upiremo pogled u vrhove našeg Triglava. Posle dva sata vratili smo se u Lesce. Ovde smo prenoćili, a ujutru smo počeli malo da se sređujemo.

U Koruškoj nismo mogli razoružati i zarobiti sve ustaše i četnike. Mnogi su izmakli. Englezi su vodili takvu politiku. Zaštitili su ustaške glavare, a pored njih i druge. Tako su mnogi izmakli zahvaljujući Englezima. Tu se više ništa nije moglo uraditi. Svi smo već siti rata, pa smo se pomirili s tim činjenicama.

Na tromeđi u Podkorenju

Dvadeset drugog maja oko 2 sata po podne izvršen ze pokret prema Kranjskoj Gori. Više nismo motorizovani. U Jese-

nicama smo prenoćili. Ujutru smo krenuli dalje. Iz Kranjske Gore produžili smo za Podkoren. Tu je tromeđa jugoslovensko-austrijskoritalijanske granice. U Podkoren smo stigli 23. maja, a napustili ga 26. juna uveče. Istoga dana stigla su nam i odlikovanja. Svečano su nam uručena. Bio sam i ja među odlikovanim. Potom su tri čete otišle na granicu i zaposele je. Ostatak Bataljona sa Štabom ostao je u mestu. Opet je aktuelan politički rad. Rat je završen a nije okončan. Dvadeset petog maja slavili smo Titov rođendan. Na miting su pozvani i meštani. Bilo je lepo i svečano.

Život smo nekako normalizovali. Na granici je sada samo straža, a ostali zanimaju. Popodne je politički i kulturno-prosvetni rad. Uveče smo pravili igranke. Imali smo jednog harmonikaša. Spavali smo pod šatorima. Imali smo svoj bivak. Nastao je mirnodopski život...

Miloš Indić

PREDAJA NEPRIJATELJA

Kao prethodnica 1. vojvođanske brigade, naš Treći bataljon, izbio je u jutarnjim časovima, 9. maja, na raskrsnicu puteva nedaleko od mesta Sv. Juraj—Celje. Na uzvišenju ispred nas ugledali smo nemačkog oficira sa grupom vojnika. Dovikivao je nešto na nemačkom svojim vojnicima koji su ležali iza brežuljaka a nas je rukom dozivao da mu priđemo. Pošto sam znao nešto nemački još iz srednje škole, prišao sam bliže i shvatio da nemački oficir nareduje svojim vojnicima da ne pucaju (»Niht šisen!«) i poziva nas na pregovore. Preneo sam to našem komandantu bataljona. On je pristao na pregovore i pozvao Nemce da se sretнемo na polovini puta. Kada smo se susreli i pozdravili, svaki svojim pozdravom, nemački oficir nas je ponudio flašom rakije. Prihvatali smo ponudu ali smo se pozvali na običaj da prvo on treba da popije i nazdravi. Pošto su Nemci u međuvremenu istakli i belu zastavu, oficir nam je objasnio da žele da nam predaju samo teško naoružanje a da oni sa lakinom naoružanjem i vozilima nastave dalje put prema granici. Tamo bi nam ostavili i lako naoružanje a oni bi nastavili dalje u Nemačku. Obavestili srno ih da čemo o njihovim uslovima odmah izvestiti prepostavljenu komandu,

ali smo istovremeno, zauzeli i borbeni raspored. Ubrzo zatim, do nas je stigao Dimitrije Lazarov Raša, naš dotadašnji komandant bataljona koji je sada bio u ulozi zamenika komandanta brigade. Sa njim je došao i Momir Bugarski Moša, načelnik OZN-e naše brigade. U nastavijenim pregovorima oni su odbili bilo kakve nemačke uslove i kategorički od njih za tražili bezuslovnu kapitulaciju. U protivnom stavljeno im je do znanja da će mo nastaviti borbu i da im nećemo dozvoliti prelaz prema granici.

Kako su Nemci odugovlačili sa predajom povukli smo se svako na svoje položaje i u popodnevnim časovima došlo je do nastavka borbe. U tom poslednjem okršaju poginuo nam je zamenik komandira Vlada Svilarić, dvadesetogodišnji radnik iz Zemuna. Bila je to koliko se ja sećam i poslednja naša žrtva u II svetskom ratu. Nakon toga ponovo su nastavljeni pregovori. Sada su ih preuzeли i nemački i naši viši štabovi. U ime štaba 16. divizije te pregovore je uspešno završio načelnik štaba 16. vojvođanske divizije drug Rebula.

Nemci su pristali na bezuslovnu kapitulaciju. Mora im se priznati da su i u tim trenucima bili veoma pedantni i organizovani. Svo njihovo naoružanje, opremu i vozila preuzeли smo po spisku i razvrstano i složeno po kategorijama i nameni. Razoružani i strogo disciplinovani utovareni su u kamione i prebačeni u zarobljeničke logore nedaleko od Celja. U iste te kamione, sa njihovim vozačima prebačena je zatim cela naša divizija na jugoslovensko-austrijsku granicu.

Na putu prema Koruškoj nailazili smo na sveže tragove borbe i povlačenje neprijateljskih kolona. Na sve strane ležalo je teško naoružanje, prevrнутa vozila, ratni materijal. Nakon nekoliko dana pri povratku iz Tržića iznenadili smo se kada je sav taj ratni materijal i oprema bio uklonjen sa puta, sakupljen i skladiran. To potvrđuje da je na ovim prostorima efikasno delovala naša vlast i vojno-pozadinski organi...

Na graničnom prelazu Hrušica—Rozenbah

Nakon povratka iz Koruške, 1. vojvođanska brigada dobila je zadatak obezbeđenja jugoslovensko-austrijske granice. Naš 3. bataljon poseo je rejon Hrušice a 3. četa, u kojoj sam bio pomoćnik komesara čete, na čelu sa komandirom Milenkom šijakov upućen je tunelom ispod Karavanki u železničku

stanicu Rozenbah na austrijskoj teritoriji. Smestili smo se u polovini zgrade železničke stanice u Rozenbahu. U drugoj polovini bila je smeštena jedna engleska jedinica na čelu sa majorom. Naš zadatak je bio obezbeđenje tunela kao i prolaz i prihvati kompoziciju sa bivšim jugoslovenskim vojnicima i povratnicima iz nemačkog zarobljeništva. Isto tako prihvatali smo i kompozicije sa pripadnicima kvislinških jedinica: četnika, ustaša, belogardejaca i domobrana koje su nam saveznici vratili na osnovu odluka saveznika Antihitlerovske koalicije i posebnog sporazuma između naše i engleske komande. Za vezu sa štabom našeg bataljona i snabdevanje hranom imali smo na raspoloženju lokomotivu sa mašinovodom i jednim vagonom. U to vreme, kada su se na sve strane vrzmale razbijene grupacije neprijateljskih vojnika, obezbeđenje tunela dugog oko 7 kilometara, od mogućih diverzija, nije bio ni malo jednostavan zadatak. Ovo utoliko pre što tunel nije bio osvetljen i što su mnoge instalacije bile u kvaru.

Kompozicije sa kvislinškim vojnicima, kojih je bilo po mom sećanju 7—8 ukupno, formirali su Englezi u nekom prihvatom logoru blizu Klagenfurta, na 30-tak kilometara od Rozenbaha. Pod izgovorom da ih vode u njihove logore u Italiji, Englezi su ih u zatvorenim marvenim vagonima sa svojom pratinjom dovodili do stanice Rozenbah i tu predavali nama. Odavde se njihova pratinja i lokomotiva vraćala po novu kompoziciju a dalju pratinju kroz tunel preuzimala je jedna grupa boraca NOVJ, koji nisu bili pod komandom našeg štaba brigade. Svi ti borci ili obaveštajci bili su u engleskim uniformama i imali su posebnu radio vezu sa nekim njihovim štabom u Sloveniji. Dok su oni preuzimali pratinju od Engleza, provravali vagone, naša četa i pripadnici engleske jedinice na stanicu u Rozenbahu izlazili smo na peron i obezbedivali tu primopredaju. Vireći kroz zatvorene vagone i shvativši da se umešto u Italiju vraćaju ponovo u Jugoslaviju, ustaše i četnici su Ijutito reagovali. Besno su lupali po vagonima, psovali i kroz otvore na vagonima bacali svoja odlikovanja, iscepane lične isprave, poneki pištolj i sve što bi ih moglo kompromitovati u našem zarobljeništvu. Ni mi, niti engleski vojnici nismo na ta reagovanja obraćali pažnju, pa su ove primopredaje prolazile bez većih incidenata. Ubrzo su međutim, ovakve kompozicije prestale da dolaze u Rozenbah. Pretpostavljam da je uzrok

tome bio zahlađenje naših odnosa sa Angloamerikancima do kojih je došlo nakon nekoliko dana.

Jedan general BJV odbija da se vrati u Jugoslaviju

U Rozenbah su umesto kompozicija sa kvizlinzima počele sve češće da pristižu transporti sa ratnim zarobljenicima, pripadnicima bivše jugoslovenske vojske. Za razliku od onih prvih ove kompozicije su bile sasvim drugačije. Okićene cvećem, našim zastavama u stanicu su ulazile sa pesmom i razdraganim poklicima. Svoj prvi susret sa našim borcima, ti izmučeni ljudi koji su bez svoje krivice pune 4 godine robovali u tudini, doživljavali su kao svoj prvi susret sa toliko željenom otadžbinom i svojim pravim oslobođenjem. U nama su gledali ne samo svoje dostojarne i hrabre naslednike već i svoju decu sa čijom su se borkom protiv okupatora ponosili i upoznali još u zarobljeničkim logorima. Mi smo se takođe radovali jer, smo među njima tražili svoje rodake, braću i očeve. U jednoj od tih kompozicija naišao sam na neke naše Banačane iz okoline Kikinde. Prišao sam jednom od njih i zapitao ga da li možda zna za sudbinu moga daljeg strica i rođaka Đeru Mirosavljeva iz Malog Iđoša. On me je bolje zagledao i posle kraćeg dvoumljenja odgovorio da je baš on taj Đera, glavom i bradom. Rekao sam mu ko sam ja i poleteli smo jedno drugom u zagrljaj. Bio je ne malo iznenađen i presrećan kada sam mu saopštio da je i njegova čerka Jela, borac 16. vojvođanske divizije...

Bilo je među zarobljenicima i takvih, koji su sâ izvesnom dozom nepoverenja prilazili našim borcima i koji su pod uticajem propagande prozapadno orijentisanih oficira, osećali neku vrstu podozrenja i nesigurnosti od povratka u našu zemlju. Jedan takav slučaj se odigrao kada je u Rozenbah stigao i vagon sa 13 naših generala BJV.

Očekujući zamenu lokomotiva i mašinovođa, generali su izašli na peron i znatiželjno prišli grupi naših boraca i oficira. U razgovoru koji se spontano razvijao između nas, generali su se interesovali za situaciju u našoj zemlji, za našu četvorogodišnju borbu protiv okupatora, za komandante koji su nas vodili, za našu nacionalnost, veroispovest i sl. U jednom trenutku, za vreme tog razgovora, meni je prišao četni kuvar i ne obraćajući pažnju na generale upitao nije šta da pripremi za

ručak. Odgovorio sam mu onako ležerno, prepustivši mu da sam odluči o meniju i otpustio ga odmahnuvši mu rukom bez ikakvih formalnosti, sa željom da što pre nastavim započeti razgovor. Prekinuo me je jedan brigadni general koji je celo vreme stajao malo po strani i sa izvesnom skepsom slušao ceo naš razgovor:

— Eto gospodo generali! . . Šta sam vam govorio?... To su još uvek šumnjaci i primitivci koji još ne razlikuju generala od kaplara. Pogledajte samo kako nas omalovažavaju, i to još ovde na stranoj teritoriji... Šta li će tek biti kad pređemo u Jugoslaviju!?... Tamo će nas sve pozatvarati... Zbog toga sam konačno odlučio da se ne vraćam. Radije će se staviti na raspoloženje engleskoj armiji...

Iznenađen i uvređen ovim ničim neizazvanim izlivima mržnje i arogancije prema našoj armiji jedva sam se pribrao i počeo da objašnjavam odnose u našoj vojsci, koji se ne zasnivaju na drilu i slepoj disciplini; da su naše starešine svoj nepriskosnoveni autoritet stekle u teškoj i beskompromisnoj borbi protiv okupatora... Tada mi je prišao jedan arimjski general, potapšao me po ramenu i rekao:

— Šta se uzbudujete, mladiću ili, gospodine poručniče!

— Koliko vidim po vašim oznakama na rukavima. Čini mi se da ste poručnik?!

— Ne gospodine generale. Ja sam potporučnik Jugoslovenske armije. Slučajno poznajem i sve činove bivše Jugoslovenske vojske jer, me je rat zatekao kao pitomeca Vojnotehničkog zavoda u Kragujevcu. Ali, naš kuvar, i ostali borci, nisu nikad imali prilikeVda vide jugoslovenske generale i, za njih su sve epolete jednakе...

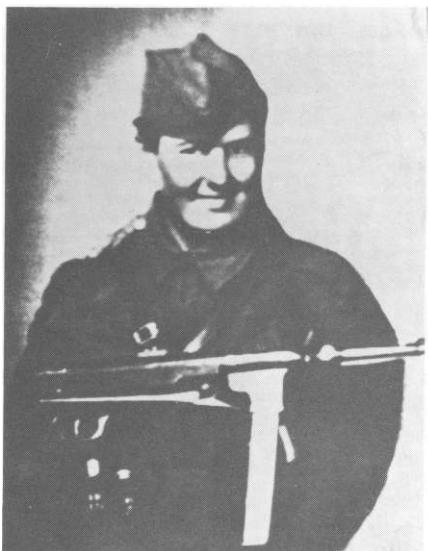
— Ostavite sada to. Ja se iskreno izvinjavam za nekorektni postupak našeg kolege generala. On zapravo i nije imao namenu da se vrati u zemlju. Pošao je izgleda samo radi toga, da bi i nas ostale odvratio od te namere. Ali u tome neće uspeti... Tada se okrenuo svojim kolegama, ostalim generalima i nastavio: »... Ja se odavde ne vraćam. Idem u svoju zemlju, pa kako svima, tako i meni. Srećan sam, što sam upoznao našu mladu armiju, stvorenu iz ničega, koja se tako hrabro borila dok smo ležali u zarobljeništvu... Pogledajte samo tu mladost. Ni jedan od njih se još i ne brije. Ja imam u njih puno poverenje, a vi kako hoćete!...« Posle tih reči general se uputi u putnički vagon koji je već bio spremjan za polazak.

Smotra Prve vojvodanske brigade u Somborn, novembar 1944. godine

*Kuriri i pisari Štaba Prve vojvodanske brigade u Podravini kod Čadavice,
decembra 1944. g.*

Neustrašiva bolničarka Prve vojvodanske brigade Ruža Božić iz Belegiša.

Mirjana Čelenić Jankov Crna, referent brigadnog saniteta Prve vojvodanske.

Na položaju Prve vojvodanske za vreme borbe kod Bolmana, marta 1945. godine.

Na položajima Prve vojvodanske brigade kod sela Beremenda (Mađarska) marta 1945. godine.

Položaji Prve vojvodanske brigade kod Novog Bezdana, marta 1945. godine.

Mara Jović, referent i Zorica Šuljmanac, zamenik referenta saniteta Prve vojvodanske brigade previjaju ranjenog borca na Bolmanskom mostobranu, marta 1945. godine.

Iznošenje ranjenog borca Prve vojvodanske sa položaja kod Novog Bezdana, marta 1945. godine. (Snimio: Jovan Ritopečki)

Cveja Vučetić, pomoćnik komesara 2. bataljona; Steva Vojnović, komandir čete i Uroš Šuljmanac Šule, zamenik komandanta 2. bataljona Prve vojvodanske brigade.

Jedno mitraljesko gnezdo Prve vojvodanske brigade na levoj obali Drave, aprila 1945. godine. (Snimio: Jovan Ritopečki)

Brigadna omladinska konferencija održana 6. aprila 1945. godine u Baranjskom Petrovom Selu (Snimio: Jovan Ritopečki)

Mitraljeska četa jednog bataljona Prve vojvodanske prilikom forsiranja Drave, aprila 1945. godine.

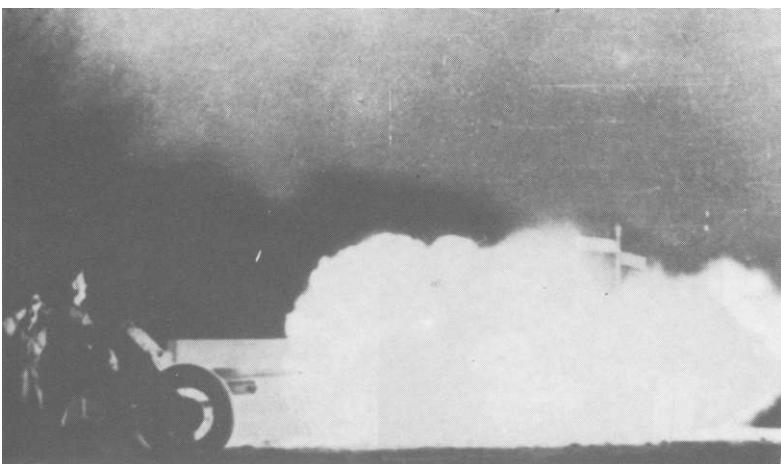

Komandant Prve vojvodanske brigade, major Žika Stojšić, na svojoj komandantskoj osmatračnici, sa satom u ruci priprema se da izda naredenje za opšti napad, april 1945. godine (Snimak J. Ritopečki).

*Delovi Prve vojvodanske brigade pri forsiranju reke Drave, aprila 1945. godine
(Snimio: Jovan Ritopečki)*

.fciA,:®,

*Noćno dejstvo protivkolaca Prve vojvodanske brigade u borbama za oslobođenje
Našica, aprila 1945. godine (Snimio: Jovan Ritopečki)*

Uz pljesak i odobravanje za njim podoše i ostali generali. Ostao je jedino brigadni general. On je prišao engleskom majoru. Od njega je dobio džip sa engleskim šoferom i uputio se u nepoznatom pravcu. Nismo žalili što je odbio da se vrati u Jugoslaviju. . .

Razlaz sa Englezima i povratak iz Rozenbaha

Već posle desetak dana dobre saradnje na obezbeđenju tunela i transportnih prolaza kroz isti, odnosi sa engleskom jedinicom u Rozenbahu počeli su da se kvare i zahladuju. Verovali smo da je to zbog opšte situacije oko Trsta, Slovenskočkog primorja i Koruške. U izgledu je bio međutim, i sukob većih i međunarodnih razmara. Neposredni povod za naš razlaz u Rozenbahu dali su im drugovi Slovenci sa svojom radio stanicom i svojom štampom na slovenačkom jeziku, koji su ilegalno rasturali po Koruškoj. Englezi su to doznali pa su ultimativno tražili da se Slovenci, a kasnije i cela naša četa povučemo u Jugoslaviju. Komanda čete je preuzeila na sebe odgovornost oko radio stanicu iako sa njom nismo imali nikakve veze. Tvrđili smo da nam služi za vezu sa našom prepostavljenom komandom. To smo nekako »zagladili«, ali je ubrzo engleski major zatražio od nas da se cela naša četa povuče iz njihove okupacione zone. Odgovorili smo im, da smo ovde došli po zajedničkom sporazumu naše i njihove vrhovne komande i da ćemo se odavde povući samo po naređenju svoga prepostavljenog štaba. Tada su oni zapretili da će minirati tunel i da će nas silom razoružati. Mi smo se jednostavno napravili »Englez« ignorisuci njihove pretnje. Onda su otpočele provokacije.

Jednoga dana, deo zgrade u kojoj je bila smeštena naša četa osvanucr je opkoljen engleskim transporterima i vojnici ma pod punom ratnom spremom. Zapretili su da će otvoriti vatru ako se smesta ne povučemo. Nismo se ni malo uzbudivali, a još manje uplašili. Pograbivši svoje oružje i ručne bombe, borci su izašli na peron i stali oči u oči pred engleske vojnike. Vodnik Milenko Balmoš iz Orlovata, držeći u ruci veliku, •rusku protivtenkovsku bombu stao je mirno pred oklopni engleski transporter pokazujući očiglednu spremnost da će je ukoliko zapucaju istovremeno ubaciti u transporter. Shvativši verovatno da se mi zaista ne šalimo, engleski major je naredio

jda se transporteri hitno povuku. Na peronu je nastalo veselje. Odjeknule su i naše borbene partizanske pesme...

Kroz nekoliko dana usledilo je naređenje štaba našeg bataljona o povratku naše čete u sastav bataljona. Nešto kasnije cela naša brigada i 16. vojvođanska divizija uputila se za Vojvodinu. ..

Ivan Šogorov¹

POVRATAK U VOJVODINU

Dvadeset osmog juna cela se Brigada ukrcala na voz u Kranju i krenula prema Vojvodini. Već 29. juna nalazili smo se ispred Zagreba. Naša kompozicija se sporo kretala, pošto su koloseci samo privremeno osposobljeni. Nedostaje lokomotiva, nema vagona. Usput gledamo cele kompozicije sagorelih ili polupanih železničkih vagona. Svuda nailazimo na ostatke ruševina i paljevina, na tešku pustoš tek završenog rata. Sledećeg jutra osvanuli smo na železničkoj stanci Slavonski Brod, a 30. juna u 9 i 30 bili smo u Vinkovcima. Na sve strane vidimo nemačke zarobljenike koji popravljaju koloseke. Oni su to i uništili pri povlačenju. U 13 časova stižemo u Dalj. Ovde smo se iskrcali iz voza i pošli peške preko Dunava.

Marš od koga smo već odvikli brzo nas je zamorio. Prencili smo u selu Deronje. Ujutru smo rano krenuli i stigli u Bačku Palanku. Ovde smo se odmorili i ručali. Zatim smo produžili za Futog, gde smo stigli uveče uoči 1. jula. Ovde smo ostali tri dana, a potom se malo pomerili u Novi Futog. Imamo puno poseta. Svaki dan neko nekome dođe. Stalna je gužva sa puno uzbudjenja. Inače, mi se uvežbavamo za svečani marš kroz Jmovi Sad. Postrojavana je cela jedinica. Probali smo marširanje, paradni korak i ostalo¹.

Svečana parada u Novom Sadu

Noću između 6. i 7. prišli smo Novom Sadu. Pred ulazak u grad napravljen je zastoj sa kraćim odmorom. Krenuli smo

¹ Šogorov Ivan rođ. 1925. u Bašaidu bio je zamenik komesara čete u 1. vojvođanskoj brigadi.

idealno postrojeni pred zgradu Banovine. U svečanoj paradi pored naše 16. divizije učestvovala je i Deveta dalmatinska. Ulice su bile pune naroda. Sve je blistalo, sve je bilo veselo, sve je u duhu slavlja. Na mitingu su govorili: Velimir Terzić, Jovan Veselinov, Branko Petričević i dve žene. Jedna ispred AFŽ, druga ispred omladine. Miting sa narodnim veseljem trajao je blizu 5 sati. Svi govor prekidani su gromkim aplauzima i poklicima Titu, Partiji, Sovjetskom Savezu... Grad je vrio kao košnica. Ko zna odakle sve nisu stigli na ovo slavlje.

Postrojeni, kretali smo se ulicama punih grudi i ponosni. U centru je bio instaliran zvučnik. Preko zvučnika je najavljen svaki naš bataljon kada je nailazio. Govorio je o formiranju Brigade i bataljona, o putu koji su prošli, herojstvu, teškoćama i žrtvama palim za slobodu. Ulice pune naroda i omladine sa zastavama. Bilo je impresivno. Ovo se zaista nikada ne može zaboraviti.

Kada se završila parada, ukrcali smo se u voz i krenuli za Suboticu, gde smo stigli uveče. Postrojeni u vojničke redove krenuli smo prema kasarnama. Iako je bilo veče, to nije smetalo da nas dočeka m^sa naroda. I ovde su pune ulice, zastave, pesme, oduševljenje. Kasarne su udaljene oko 3 kilometra od stanice. U krugu kasarne odmah smo razapeli šatore za spavanje, jer su se kasarne popravljale, pa je sve bilo ispreturano. Devetog jula moj Drugi bataljon prešao je na Palić. Tamo je uređen bivak. Kasarnski krug je napušten da bi se u njemu nesmetano izvodili radovi. Jedanaestog jula, u Subotici, u Domu kulture imali smo skojevsko savetovanje. Išli smo sa Palića marševskim korakom, a tako smo se i vratili, jer se pripremamo za proslavu Divizije. Savetovanje je uspelo. Aplaudiralo se, klicalo, pevalo. Sve hoćemo, sve možemo...

Miloš Indić